

UNİVERSİTEYA BİNGOLİ
ENSTİTUYA ZIWANANÊ GANİYAN
QISIMÊ ZIWAN U EDEBİYATÊ ZAZAKİ

EDEBİYATO KLASİK Ê ZAZAKİ DI TEWRİ EDEBİ

Tezê Doktora

Hedrekar

Mehmet ARSLAN

191305201

Şormend

Doç. Dr. İsmail SÖYLEMEZ

BİNGOL – 2025

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ

ZAZA DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

KLASİK ZAZA EDEBİYATINDA EDEBİ TÜRLER

Doktora Tezi

Hazırlayan

Mehmet ARSLAN

191305201

Danışman

Doç. Dr. İsmail SÖYLEMEZ

BİNGÖL – 2025

FİHRİST

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	VIII
TEZ ONAY SAYFASI.....	IX
XULASA	X
ÖZET.....	XI
ABSTRACT	XII
VATEYO VERİN.....	XIII
DESTPÊKERDIŞ	1

QISIMÊ YOYIN

1. EDEBİYATO KLASİK Ê ZAZAKÎ.....	4
1.1. Mewlidi Edebiyato Klasik ê Zazaki	6
1.1.1. Ehmedê Xasi, <i>Mewlidu 'n-Nebiyi 'l-Qureyşiyi</i>	6
1.1.2. Osman Esad Efendi, <i>Biyîşa Pêxemberi</i>	7
1.1.3. Mela Mehemed Eli Huni, <i>Mewlid</i>	7
1.1.4. Mela Kamilê Pueği, <i>Mewlidi Nebi</i>	8
1.1.5. Mela Mehemedê Muradan, <i>Mewlidê Zazaki</i>	8
1.1.6. Mela Ebdulqadirê Muşeki, <i>Mewlidê Nebi</i>	9
1.1.7. Bilal-Feqî Çolig, <i>Mewlidê Pêximbêr - Qey Tutonê Zazon</i>	9
1.1.8. Mehmet Akif Demir, <i>Mewluda Zazaki</i>	9
1.1.9. Abdullah Narin, <i>Mewlidê Nebi</i>	9
1.2. Diwani Edebiyato Klasik ê Zazaki	10
1.2.1. Mela Muhammedê Kavari, <i>Diwanê Muhammedê Kavari</i>	10
1.2.2. Mela Aziz Beki, <i>Diwon Cebexçuri</i>	10
1.2.3. Mela Kamilê Pueği, <i>Diwan</i>	11
1.2.4. Mela Mehemedê Neribi, <i>Diwan</i>	11
1.2.5. Mela Faruq Baynal, <i>Diwanê Arçugi</i>	11
1.2.6. Mela Faruq Baynal, <i>Raywontiya Înson</i>	12
1.2.7. Mela Orhan Sekaronj, <i>Diwan</i>	12
1.2.8. Mela Muhammedê Kavari, <i>Risaleyê Kavari</i>	13
1.2.9. Ali Sizer, <i>Seruvên-i Mahşeri</i>	14

1.3. Eqidenameyi Edebiyato Klasik ê Zazaki.....	14
1.3.1. Muhammedê Şêx Ensari, <i>Raro Raşt</i>	14
1.3.2. Mela Mehemedê Hezani, <i>Eqidenameyê Zazaki</i>	15
1.3.3. Mela Mehemed Eli Huni, <i>Eqidetu'l-Îman</i>	15
1.3.4. Mela Mehemedê Neribi, <i>Ma Behsi Keni Şeşti Heb Ferzi ki Ma ri Ferzi</i> .	16
1.4. Siyeri Nebi ê Edebiyato Klasik ê Zazaki.....	16
1.4.1. Milla Cımayo Babij, <i>Siyerê Nebi</i>	16
1.4.2. Mela Orhan Sekaronij, <i>Siyerê Nebi</i>	16

QISMÊ DIYIN

2. EDEBİYATO KLASİK DI TEWRÎ EDEBÎ	17
2.1. Behariye.....	18
2.1.1. Îqlim Warê Mêrgmir	20
2.1.2. Ğezelê Wusar	20
2.1.3. Festiwalê Tebî'êt	21
2.1.4. Beytay 'Eşqi.....	21
2.2. Eqidename	22
2.2.1. Erkanê Îslamey	23
2.2.2. Eqidey Îman-Eqidey Îslam	23
2.2.3. Eqidetu'l-Îmani	24
2.2.4. Ma Behsi Keni Şeşti Heb Ferzi ki Ma ri Ferzi	24
2.3. Ğezewetname	25
2.3.1. Koçi Medina	25
2.3.2. Herbê Bedîr.....	26
2.3.3. Herbê Uhud.....	26
2.3.4. Herbê Xendeq	27
2.3.5. Fethê Hayber.....	27
2.3.6. Herbê Mute	28
2.3.7. Seferê Tebuk	28
2.3.8. In Behs Taif u	29
2.3.9. In Behs Herbi Uhud u	29
2.3.10. In Behs Hicrê Nebi 'Aleyhi Selam o	30
2.3.11. Hicrê Pêğembêr	30

2.3.12. Seriiyê u Ğezê	30
2.3.13. Herb Bedir.....	31
2.3.14. Herb Uhud.....	31
2.3.15. Herb Xendêq	32
2.3.16. Sefêr Hac.....	32
2.3.17. Bedir Vakiasi	33
2.4. Hicviye	34
2.4.1. Hayê Xeyyam Pê Çiniya.....	34
2.5. Hilye	35
2.5.1. Mewlidê Nebi	36
2.5.2. Mebhesê Şemaîlandê Muhemmed	37
2.5.3. Hilyê Şerif.....	38
2.6. ‘İydiye	41
2.6.1. Qesiday Roşun u ‘İdi	41
2.6.2. Rueşon Remezoon	41
2.6.3. Rueşon Qirbonon	42
2.7. Luğez	43
2.7.1. Gırê Zoon.....	44
2.8. Meqtelê Hz. Huseyin.....	45
2.8.1. Weq’ey Kerbelay Hesên, Huseyn.....	46
2.8.2. Weqey Kerbelay Hezret Huseyn.....	46
2.8.3. Qesidetul Kərbela	47
2.9. Medhiye.....	47
2.9.1. Enu Mebhesê Helîmây Se’diyan o.....	48
2.9.2. Qesideyi Hezret ‘Eli Rediyellahu ‘Enhu	49
2.9.3. Beytay Şeyx Fetehi	49
2.9.4. Beytay Mela Yusuf	50
2.9.5. Beytay Key Şeyx Se‘id Efendi	50
2.9.6. Spasê Kavarê Qeybê Xasi.....	51
2.9.7. Qesiday Se‘idê Nursi	52
2.9.8. Qesidê Ebubekir Sıdıq	52
2.9.9. Ustadım.....	52

2.10. Mersiye	53
2.10.1. Dêst Wusar ıd ‘Eşq Nêmend.....	54
2.10.2. Mersiyê dı Astaron.....	55
2.10.3. Qesiday Fikriya Wayi	56
2.10.4. Ser Seydayê Mella Ebdullah Qudduse Sirruhu.....	56
2.10.5. Teqwatê Seydayi Ser	57
2.10.6. Beytay Hezreti Ustadi Tarixi Heyati	57
2.10.7. Feshı Beytay Hezreti Ustadi Se‘idi Nursi Bedi‘uzzeman.....	58
2.10.8. Beyta Şeyx Se ‘id Efendi	58
2.10.9. Beytay Şeyx Se‘id Efendi	59
2.10.10. Qeside-i Şah-ı Neqşibendi	59
2.10.11. Weq‘ey Kerbelay Hezret Hesên	60
2.11. Mewlid.....	60
2.11.1. Enu mebhese welednayışi Peyğemberi ma wu (sav).....	61
2.11.2. Biyişa Pexemberi	61
2.11.3. Mewlidi Pexemberi.....	62
2.11.4. Mewlidi Nebi	62
2.11.5. Enû Behsî Weladetî Peyxemberî Ma	63
2.11.6. İn Behs Ruêj Wiladê u Wefat u	63
2.11.7. Behsê Biyayış Pêğembêr u Mu ‘Cizat	64
2.11.8. Mewluda Zazaki	64
2.11.9. Mewlidê Pêximbêr.....	64
2.11.10. Con Ma Muhemmed Mustafa	65
2.11.11. Şewa G’ Muhemmêd Şeref Da	66
2.11.12. Wext Muhemmed Omı Dunya.....	66
2.11.13. Welıdiyayış Pêğembêr	68
2.11.14. Destpêk	68
2.12. Mi‘raciye	69
2.12.1. Enu Mebhese Nuzuli Wehyu U Mi‘raci Yu	70
2.12.2. Biyişa Peyxemberi	70
2.12.3. Biyişa Peyxemberi	70
2.12.4. Miraci Pêxemberi.....	71

2.12.5. Inca Mî'racdê Peyxemberi ra Behs Keno	71
2.12.6. Eqidenameyo Zazaki.....	72
2.12.7. Hadisê Mirac	72
2.12.8. Şewa Îsra U Mî'rac	73
2.13. Munacat	73
2.13.1. Bismillahirrehmanirrehim.....	74
2.13.2. Bismillahirrehmanirrehim.....	75
2.13.3. Bismillahirrehmanirrehim	75
2.13.4. Bismillahirrehmanirrehim.....	75
2.13.5. Munacatê Îlahi	76
2.13.6. Vergêrayiş-1.....	77
2.13.7. Vatê Hemd û Sena	77
2.13.8. Qutsal Naziti	78
2.13.9. Celle Celaluke Ya Hu Ya Ellah	78
2.13.10. In Behs Bismillahi	79
2.13.11. Enû Mebhes' Wesfê Hebibi, Hem Du'a	79
2.13.12. Qesidetul Munacat	80
2.13.13. Behsê Vedayiş Humay.....	80
2.13.14. Inca Ru'yetê Cemaleyda Ellah ra Behs Keno.....	81
2.13.15. Tî Reb Mî Yê	81
2.13.16. Îlahê Mî Tî Ğeffari.....	82
2.13.17. Tî Ma Şaş Nikir.....	82
2.13.18. Emon Emon	83
2.13.19. Munacat	84
2.14. Neet	84
2.14.1. Eno Mebhesê Welednayışê Pexemberê Ma Wo	85
2.14.2. Biyişa Peyxemberi	86
2.14.3. Na'at.....	86
2.14.4. Na'at-1	87
2.14.5. Na'at-2	88
2.14.6. Risalêt Tahê	88
2.14.7. Gula Sur	89

2.14.8. Mewlidi Nebi	90
2.14.9. In Behs Bismillahi	90
2.14.10. Enî Behsî Merheba w'	91
2.14.11. Ina beyt mî vata qay 'eşqi Muhemmed.....	91
2.14.12. Behsê Merheba	92
2.14.13. Weladêt Nebi	92
2.14.14. Merheba Pêxembêr Homê	93
2.15. Pendname	95
2.15.1. Heykêl Dunya	97
2.15.2. Warê Dunya	98
2.15.3. Sêrmon Cuwayiş	98
2.15.4. Ölümü Hatırlatan Beyit.....	99
2.15.5. Gueşdarun ir Yo Nesihet.....	99
2.15.6. 'İlim Bîmus	100
2.15.7. Ax 'Umr	101
2.15.8. Bırayê Mî	101
2.15.9. Pîlan ra 'İbret Grewtış.....	102
2.15.10. Şıkır Bıkır	103
2.15.11. Ina Dunya.....	103
2.15.12. Nefs.....	104
2.15.13. Me'rifet Dıym	105
2.15.14. Raştî	105
2.16. Qesesê Enbiyayan.....	105
2.16.1. Qesiday Yusuf u Ye'qubi	106
2.16.2. Heketêy Yusuf'u Zelixa.....	106
2.17. Siyer.....	108
2.17.1. Siyerê Nebi	109
2.17.2. Qijtiyê Pêğembêr	109
2.17.3. Wêxt Pêxembêrti.....	110
2.17.4. Qijtiya Hz. Pêxemberi.....	110
2.17.5. Qijtiya Hz. Pêxemberi -I-.....	111
2.17.6. Qijtiya Hz. Pêxemberi -II-	112

2.18. Şhrensiz	113
2.18.1. Mekke Mekke	114
2.18.2. Gul Medine	114
2.18.3. Cebaçur	115
2.18.4. Welati Ma	117
2.18.5. Beytay Neribi Ez Vunu	117
2.18.6. Welat Êgmin	119
2.18.7. Nomê Arçug	120
2.19. Tewhid	120
2.19.1. Bismillahirrehmanirrehim	122
2.19.2. Eno Mebhesê Çinibiyayişê Eşyan u Sirre Homa yo	122
2.19.3. Eno Mebhesê Xelqê Pêxemberê ma u Xelqê Eşyan o	123
2.19.4. Biyişa Pexemberi	123
2.19.5. Yotiyê ‘Aşiq u Me ‘şuq	124
2.19.6. Biyoti û Yoti	124
2.19.7. Ni ‘mêt Tu Niyên Omartış	125
2.19.8. Bismillahirrehmanirrehim	125
2.19.9. Behsi Zıkri Zazaki Ma Vatu	126
2.19.10. Behsê Pileya Homayi	126
2.19.11. Lekavi	127
2.19.12. Wesfê Homayi	127
2.19.13. Mewlidê Nebi	127
2.19.14. Sifatê Ellah Heçi Zatiyey Jey	128
2.19.15. Ino Mebhesê Sifatê Selbiy w’	128
2.19.16. Eqidenameyê Mela Mehemedê Hezani	129
2.19.17. Mewlidî Zazakî	129
2.19.18. Behs Bismillahi	130
2.19.19. Behsê Hemd u Piltiyê Humay	130
2.19.20. Pe Nomê Homê ko Rehman u Rehim u	131
2.19.21. Pe Nomê Homê ko Rehman u Rehim u	131
NETİCE	132
ÇİMEYİ	136

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Doktora tezi olarak hazırladığım Klasik Zaza Edebiyatında Edebi Türler adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

..... /...../ 2025

Mehmet ARSLAN

TEZ ONAY SAYFASI

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mehmet Arslan tarafından hazırlanan Klasik Zaza Edebiyatında Edebi Türler başlıklı bu çalışma, .../.../2025 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda [oybirliği/oy çokluğuyla] başarılı bulunarak jürimiz tarafından Zaza Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Jürisi Üyeleri (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan:	İmza:
Üye :	İmza:
Üye :	İmza:
Üye :	İmza:
Üye :	İmza:

ONAY

Bu tez, Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Yönetim Kurulunun/..../2025 tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

.....

Enstitü Müdürü

XULASA

Tarixê nuştîşê Zazakî wextêko erey dî dest pêkerdo. Nuştêyi verini ki diyayî derheqê inan dî mudeyêko derg xebatêka ilmi u akademik nêvîrazîyaya. Derheqê edebiyatê Zazakî dî xebatanê akademikan egleb serranê 2010 ra pey dest pêkerdo. Inî serran dî universiteyan dî qîsîmî Zazakî abiyî, master u doktora dî xebatî akademikî biyî.

Serranê 2010 ra pey verco derheqê çend mewlidanê edebiyato klasîk ê Zazakî dî tezi masterî ameyî hedrekerdîş. Inî tezan dî şairo ki mewlid nuştî, çarçîwaya ey u mewlidê ey dî tez biyo hedre. Tezi ki heta inka biyî hedre inî tezi teyna derheqê yo mevzu u yo şair dî biyî. Mewzuya ki heme eseranê edebiyato klasîk ê Zazakî gena merkezê xu hema hedre nêbiya.

Ma ino tezê doktora dî heme eserî edebiyato klasîk ê Zazakî giroti merkez u inî esaran dî kamci tewrî edebiyî ameyî şixulnayîş ma ser vînderti. Qê ino tezi ma 24 kîtabî tedqîq kerdi. Inî kîtaban ra 9 hebi mewlidi, 8 hebi diwani, 5 hebi eqîdenameyi, 2 hebi siyerî u 1 zi fîqhname yo.

Ma inî eseran dî 19 tewrî edebî tesbît kerdi. Inî tewrî eqîdename, behariye, gezewetname, hicviye, hilye, ‘iydiye, luğez, qesesê enbiyayan, meqtel, medhiye, mersiye, mewlid, mi‘raciye, munacat, neet, pendname, siyer, şehrengîz u tewhid î. Ma xebata xu dî verco derheqê tewrê edebî dî melumat da, dîma edebiyato klasîk dî ino tewr dî kamci nuştêyi estî inî tehlîl kerdi u çend beyitî zi numune dayî.

Goreyê tesbît u tedqîqanê ma edebiyato klasîk ê Zazakî hetê tewranê edebîyan ra dewlemend o. Tewrî ki ameyî şixulnayîş xîsusiye to tor pîl ê inî tewran ino ki hemeyê inan tewrî muhtewayanê diniyan î. Yani şairî edebiyato klasîk ê Zazakî nuştêyanê xu dî muhtewaya dinî ser nuştêyi xu nuştî. Hetê tewranê edebîyan ra zi heyne inî tewrî dinî ziyed î, tewhid, munacat, neet, siyer, mi‘raciye u ê nuştêyanê binan dî merdîm ineyî zaf rehet vînenî.

Çekuyî Muhimî: Edebiyato Klasîk ê Zazakî, Tewrî Edebî, Zazakî .

ÖZET

Zaza edebiyatı tarihi geç bir dönemde yazılı hayata geçmiştir. İlk yazılan edebi metinler hakkında uzun bir dönem herhangi bir akademik çalışma yapılmamıştır. Zaza edebiyatı ile ilgili akademik çalışmalar genellikle 2010'lu yıllardan sonra üniversitelerdeki yüksek lisans ve doktora çalışmaları ile başlamıştır.

2010'lu yıllardan sonra başlayan akademik çalışmalarda genellikle tek bir mevlit ve onun yazarı hakkında tezler üretilmiştir. Genellikle klasik Zaza edebiyatı tezleri tek bir konu ve tek bir şair etrafından hazırlanmıştır. Klasik Zaza edebiyatının geneli hakkında herhangi bir tez ortaya konmamıştır.

Bu doktora tezinde klasik Zaza edebiyatı alanında yazılan tüm eserler edebi türler açısından incelenmiştir. Bu eserlerden 9'u mevlit, 9'u divan, 4'ü akidename ve 2'si siyer türündedir.

İncelenen bu 24 eserde toplam 19 edebi tür tesbit edilmiştir ve bunlar akidename, bahariye, gezewetname, hicviye, hilye, 'iydiye, luğez, kısas-ı enbiya, maktel, methiye, mersiye, mevlid, mi'raciye, munacaat, neet, pendname, siyer, şehrengiz u tevhid şeklindedir.

Yaptığımız tetkik ve incelemelere göre klasik Zaza edebiyatı edebir türler açısından zengin bir edebiyattır. Kullanılan edebi türlerin en önemli özelliği ise bunların dini içerikli konular içermesidir. Yani klasik Zaza edebiyatı yazarları dini konuların yanısıra daha çok dini içerikli edebi türler tercih etmişlerdir; tevhit, munacaat, siyer, neet, mi'raciye ve diğer edebi türler bunun göstergesidir.

Anahtar Kelimeler: Edebi Türler, Klasik Zaza Edebiyatı, Zazaca.

ABSTRACT

The history of Zaza literature entered the written tradition relatively late. For a long period, no academic studies were conducted on the earliest written literary texts. Academic research on Zaza literature generally began in the 2010s, mostly through master's theses and doctoral dissertations in universities.

These studies, which emerged after the 2010s, often focused on a single mevlid and its author. In most cases, classical Zaza literature has been studied through a single subject or a single poet. However, no dissertation has been produced addressing classical Zaza literature as a whole.

In this doctoral dissertation, all works written in the field of classical Zaza literature have been examined in terms of literary genres. Among these works, 9 are mevlids, 8 are divans, 4 are akidanames, 2 are siyers.

A total of 19 literary genres have been identified across these 24 works: akidname, behariye, ğezewetname, hicviye, hilye, 'iydiye, luĝez, qisas al-anbiya, maktel, methiye, mersiye, mevlid, mi'raciye, munacaat, neet, pendname, siyer, ŝehrengiz, and tevhid.

Our investigation demonstrates that classical Zaza literature is rich in terms of literary genres. The most significant feature of these genres is their religious content. In other words, besides addressing certain general subjects, authors of classical Zaza literature predominantly preferred religiously oriented genres; tevhid, munacaat, siyer, neet, mi'raciye, and other genres serve as clear examples of this tendency.

Keywords: Literary Genres, Classical Zaza Literature, Zazaki

VATEYO VERÎN

Edebiyat, hafızayê yo mîlet o. Çiyo ki ameyo nuştîş, qeyd beno u pa tarixê mîletan heta eyro yeno u inka ra pey zi reseno istiqbal. Nuştêyi edebiyati ki ameyi nuştîş, inan ser vîndertîş u inan tedqîqkerdîş karê mîtexesîsan o. Çiyo ki bî destê şairan u nuştogân ameyo nuştîş, wextan ra pey tedqîq u tehlil benî. Pê inan edebiyatê ê şari bînêna rind fam beno u eraver şîno.

Ma qîrarê ina xebat, bî ino fikir guret. Ma waşt ki edebiyato klasîk ê Zazaki dî çî nuştêyi ki ameyi nuştîş, inan hetê tewranê edebîyan ra tesbîb biker u inan bîd zanayîş. Wextê belîkerdîşê mewzuyê tezi dî ma waşt ki mewzuya ki ma vicnenî u ser xebîtiyenî, wa feydeyê cê bîreso xebatanê edebiyato klasîk u merdîmî ki edebiyatê Zazaki ser xebîtiyenî wa inan rê zi bîbo rayîrêk.

Ma destpêkerdîşê ina xebat ra heta inka her wext pê tewsiye u îstîşareyanê şormendê mî Doç. Dr. Îsmail Söylemezi koti rayîr. Ez cî rê seba ina xebat zaf teşekur kena. Heyna vernî ra heta inka ha peydakerdîşê çîmeyan u ha zi semedê fîkîranê cê Murat Varolî u Ayetullah Karabeyeserî rê teşekur kena.

Teşekuro tor peyin u muhim zi qê xanîm u qîcanê mî yo. Vernî ra heta inka pa mî xeylêk zehmet ant u her wext pê zerrnermî u zerrşenîkî mî rê biyî destegir, ez inan rê zi zaf teşekur kena.

Wa ina xebata ma semede Zazaki u xebatanê Zazaki bîbo roşnayîyêk.

DESTPÊKERDIŞ

Menba'ê edebiyat, qısey u qalkerdiş o. Edebiyato verin icadê nuştışi ra ver pê vatiş neslan ra neslan neqıl biyo. Ini qıseyi badê wextan pê yo tertib ameyi nuştış. Edebiyato vatı dı xızina heta fek dekerdi bi. Wexta koti nuştış yo tesnif icab biyo. Ino tesnif 2 qêdi yo. Hetê şıkl ra menzum yan zi mensur o. Hetê muhteva dı ziyed ra namê koti wertı. Feqet tesnifo umumi ino: Edebiyato Klasik, Edebiyato Modern, Edebiyatê Şari u Edebiyatê Qıjan.

Dormalê yo din dı kuem biyayış binatêyê kulturê miletan ser tesir vırazeno. Dinê İslam zi in tesir vıraştı. Miletanê binan ra hem din amo guretiş hem zi kulturê inan amo guretiş. Kultur, temamê eseranê fikri u sen'et ey yo milet ra yeno vatiş (Parlatır, 2012, r. 948). Eserê sen'et u fikri eya yo milet, wesilê dino muşterek, tesirê eseranê binan kerdo. Ino tesir derbazbiyayışê zeman dır kulturêko muşterek ardo meydan. Wertaxtiya din u coğrafya xu dır wertaxtiya kultur vıraştı.

Dinê İslam, 'Erebistan dı nuzul biyo u dıma miletanê binan ra biyo vıla. Badi Ereban Farısan, Tırkan u Zazayan dinê İslami qebul kerdo. Ino qebulkerdiş sadı pê din nêmendo. Bila din, kultur u edebiyat zi amo guretiş.

Edebiyato Klasik, ey eseri ki sera zamanêko zaf zi bıviyero qıymetê xu ra çik kêni nêkeni nameyê ini eseran o (TDK). Labelê edebiyatê Ereban, Farısan, Tırkan u Zazayan dı mena bedılyawa, edebiyato ki tesirê dinê İslami dı yo ey rê biyo namı.

Edebiyatê Tırki dı, nameyê "klasik edebiyat" bedılyo biyo edebiyatê "divan". Semedê edebiyatê klasiki, "klasik edebiyat, divan edebiyatı, eski edebiyat, osmanlı edebiyatı" zi vaciyeno.

Ino edebiyat, binatê qernanê 13-19 dı dewleta Osmaniyan dı 600 ser newş u nema biyo (Kaya uêbin, 2020, r. 17). Ino dewrı dı pê hezaran kitab u şiiri nusiyayi.

Edebiyato Klasik ê Zazaki, versiyê din dı ava biyo hema zi binê ini tesir dı eraver şino. Şiir u edebiyat, himayê dewletan dı, padişa u weziran dı beno zengin u rengin. Edebiyatê Tırki (Edebiyatê divan) sayê melikan u weziran eraver amo. Nuştogê edebiyatê diwan padişahan u weziran ra bexşiş guretin. Qıymet diyen cı. Feqet edebiyatê Zazaki dı ina himaye çini ya. Edebiyatê Zazaki himayê din dı xu ri yo rıya

vıraşta. Inê nuştêyê dini miyanê Zazayan dı rêğbet diyo. Ino rêğbet cesaret dawo nuštoğan. Edebiyato klasik ê Zazaki dı esero verin hetê Ehmedê Xasi ra 1892 dı nusiyawo. Namêyê mewlidê êy “*Mewlidu'n-Nebiyi'l-Qureyşiyî*” yo. Ino mewlid ra pêy 1903 dı Osman Esad Efendi mewlidê xu “*Biyîşa Pêxemberî*” nušto. Nušto vêrin ra heta ewro gorê tesbitanê ma edebiyato klasik ê Zazaki dı 9 mewlidi, 9 diwani, 4 eqidenameyi, 2 siyeri Nebi neşir biyi.

Mewzuyê Tezi

Mewzuyê tezê ma, nuştêyi klasiki ki heta inka ameyi nuştış, inî eseran hetê tewranê edebiyat ra tedqiq kerdış o. Şairi ki nuştêyi nuşti, inan dı kamci tewri edebi esti, mahiyetê inan çita yo, kamci tewro edebi zafî ra ameyo şıxulnayiş ineyi yo bî yo tehlil u tedqiq biyi.

Diwani ki ameyi nuştış u neşirkerdış inan dı zi tewri tewhid, neet, munacat, mersiye, hilye u zobinê tewran dı nuştêyi ameyi neşirkerdış. Bê inan zi sey eqidenameyan, fîqhnameyan u zobinê tewr dı zi nuştêyi ameyi nuştış.

Hedefê Tezi

Derheqê nuştêyanê klasikan ê Zazaki dı heta inka çend tezi ameyi hedrekerdış. Tezi ki heta inka ameyi hedrekerdış, zafîya inan dı yo esero klasik tehlil biyo. Misal inî tezan dı yo mewlidê Zazaki hetê şikl, muhtewa u qısıman ra tehlil biyo u ca diyayo metnê mewlidi. Ino tezê doktora dı, bî çimêko hira u newe, heme nuştêyi klasiki geriyeni dest u inî eseran dı kamci tewri edebi ameyi şıxulnayiş inî tesbit beni, derheqê inî tewran dı verco melumat diyeno u dîma zi misalan ser ra ino tewr edebiyato klasiki Zazaki dı seni ca geno tedqiq beno.

Ehemiyetê Tezi

Xebati ki derheqê edebiyato klasiki ê Zazaki dı heta inka biyi hedre, inî xebatan dı zafî ra ca diyayo heyatê nuštoğan u dîma zi ê nuštoği çî nuştêyi ki nuşti inî ameyi tedqiqkerdış. Yan zi teyna yo nuşte geriyayo dest, hetê şikl u muhtewa ra tehlil biyo.

Xebati ki derheqê edebiyatê klasiki dı biyi hedre, miyanê inî xebatan dı heta inka derheqê tewranê edebiyat ê klasiki dı yo xebata arzi nêameya hedrekerdış. Xebati

ki biyi hedre heme edebiyatê klasiki nêgureto dest ya zi çî tewro edebi edebiyato klasik dî esto ino het ra nuştêyi klasiki tedqîq nêbiyi. Ino semed ra xebata ki ma kerda hedre, ma xebat dî dora verin heme eseri edebiyatê klasiki geriyeyi dest u ino edebiyat dî çî tewri edebi esti hemeyê inan tehlil u tedqîq biyi. Ino het ra zi xebata ma wareyê xu dî wayirê rumet a.

Metodê Tezi

Metodê inê tezi dî, verco heme eseri klasiki Zazaki ameyi tesbitkerdîş, dîma zi inî eseri yo bî yo waniyayi u tedqîq biyi. Inî eseran dî kamci tewri edebi esti, ineyi tesbit biyi.

Wextê nuştîşê tezi dî kamci tewrê edebi ra behs beno verco derheqê ino tewr dî melumat amo dayîş. Dîma ino tewr dî kamci eseran dî çî numuneyi esti inan ra behs biyo. Uca ra pey zi nuştêyi ki derheqê ê tewr dî ameyi tesbitkerdîş ca diyayo inan. Dîma zi ê nuştêyi numuneyi yo bî yo tehlil biyi u derheqê ê tewr dî misalan ser ra cayê edebiyatê klasiki dî ino tewr ra behs biyo. Netice dî zi her tewr dî çend nuştêyi ameyi nuştîş u xîsusiyyetê inan seni yo inî ameyi dayîş.

QISIMÊ YOYIN

1. EDEBİYATO KLASİK Ê ZAZAKİ

Edebiyat, zıwanê Erebki ra, kokê kelimeya “edeb” ra yeno. Wextanê tor verinan dı kelima ameni menayê “de’wet”. Yo seser verê İslamiyeti menayê zerafet u exlaqi kesb kerd. Dıma zi nameyê “ilmu’l-edeb” guret. Wextê Osmanıyan dı behsê ilmu’l-edeb ameni menayê usulê nuştışê rınd u bıqaidan. Tanzimat ra pey zi herındê literatur dı şıxuliyawa. (Macit u Soldan, 2011, r 4).

Kelimeya edebiyat, ferhengê TDK dı : 1- Sen’et, literatur, mesela, fikr, his u imaj bı wesilê zıwan şıkıl diyayış. 2- Temamê eseranê ke derheqê yo ilm dı nusiyayi.

Edebiyat, yo vıraştışo ki melzemeyê êy zıwan o, menbe’i êy cuyayış u ğıyal kerdış o. Bı yonê vatış; yo sene’etêko pê herfan his, fikryayış, eşya, ifade kerdışê baweriya maddi u manevi. (Macit u Soldan, 2011, r 8-9).

Her yo nuştog, wıharê ilm u huneran gorê xu edebiyat terif kerdo. Edebiyat, zafumariyê “edeb” a. Edeb zi, terbiyeya hol, zerafet, exlaqo weş u terbiyê nefsi ya (Pala, 1995, r.162). İcadê nuştışi ra ver edebiyat pê vatış nesil ra nesil neqıl beni. Ino edebiyatê fêki dı zi edeb lazımo. Edebiyatê vatış dı zi gereka yo nezm u weş, ifadeyêko fesih u belağat bıbo. Tarixê edebiyatê dunya qasê insanê ewılını kıhono. Qısey kerdış çı wext ına dunya dı biyo, edebiyat zi u wext biyo. İcadê nuştış ra pêy qeideyi edebiyatê vatış neqıl biyo edebiyatê nuştı.

Ayê hemı mıletan yo edebiyatê yin esto. Ino edebiyat, edebiyatê ay mıleto. Edebiyatê dunya zi temamê edebiyatê mıletan o. Edebiyatê Tırki ra edebiyatê Farısan, edebiyatê Yunan ê vêrin ra heta edebiyatê Fransızan yo mecraya hira wa. Bı yonê vatış, ê kıtabi kê xızınayê rındiyê u hetê insanan ra ameyi wertı namêyê temamê ê eseran o. (Özdemir, 1980: 159).

Wıharê termê “edebiyatê dunya” nuştogo menşur ê Almanan Goethe yo. Goethe, talebê u hevalê xu Peter Eckermann dır hesbihalê xu dı vano” Bı derbazê wextan ra ez dahanê weş vinena ki şiir malê temamê insanan a. Her wext u her ca dı ini şiiran ra hezar şiir, hetê se tenan ra yena meydan. Ino sebeb ra mıleti bini çı vırazeni ez qayila inan tehlil bıkeri. Ez qayila ki her kes zi sey mı bıkeru. İnkê edebiyatê yo

milet zaf qıymet nêkenû. Qalê “edebiyatê dunya” nızda u herkes qey eraveriya qern çı gerek keno gerek a bikeru.”

Termê “edebiyatê dunya” ra ewılı edebiyatê Fransız, Alman, İngiliz u Rus yena famkerdiş. Çımki edebiyatê ini miletan hem zengino hem zi dunya ra biyo vıla. Halbuki edebiyatê dunya sadı edebiyatê ini miletan niyo. Edebiyatê dunya, edebiyatê tamamê miletan o. In edebiyati panc hezar ser ra nat mevcudiyetê xu mihafızı kerd u wendoğanê tamamê dunya ra kulturê miletan neqıl kerdo. Kam yo nuştuyo verin heta ewro resayo ma, ma eşkeni te ra vacı esero klasik (Gökçe, 2019: 1).

Ferheng dı kelimeya klasik yena ina mena: O eser yan zi nuştogo ki ser ra wextêko zaf zi biveyero rınê zi qıymetê xu ra çiyêk vın nikenê nameyê inê eser yan zi nuştog o. Sewbina ay nuştı yan zi nuştogo ki bınê tesirê klasizm dı mendi nameyê in nuştı u nuştog o. Ino terif kerdış ra yeno zanayış ki yo nuştı yan zi nuştog hına beno klasik gerek a tarixêko verin dı u bı çerçevaya estetik biyero nuştış (Durmuş, 2023, r. 39).

Dunya dı kam yo nuştı klasik o? Çerçevayê klasik senin a? Temamê dunya dı yo çerçeva besa yan bes niya? Cıvabê ini persan ser hema dunya dı yo munaqaşa esta. Yo nuştı seni beno klasik, ewsafê ey çıta yi? Ini meselê cıvabêko qet’i nigureti. Derheqê nuştayanê klasikan dı gerek a “ez ha wanena” niyero vatış, gerek a “ez ha reyna wanena” biyero vatış. (Calvino, 2012:12). Goreyê Calvio, yo nuştı eg reyna yeno wendiş ino nuştı klasiko.

Edebiyatê dunya dı derheqê esero klasik dı 2 şerti ameyi qebulkerdiş. Yo gerek a zemanêko verin dı biyero nuştış yo zi gerek a hetê şıkl u muhteva dı estetik bu. Dunya dı ewsafê edebiyatê klasiki “verini, estetik u reyna wendiş” o. Labelê edebiyatê Zazaki dı termê edebiyatê klasik gorê yonê miqyas pêmayiyawa. Ino edebiyat dı miqyas tesirê dini yo. Nuştıye kê tesirê din dı nusiyayi ini nuştıye klasik qebul beni.

Edebiyatê Ereban, Farısan u Tırkan zaf dewlemend o. Labelê qebulkerdişê dinê İslami edebiyatê inê miletan dı tesirêko pil kerdo. Tesirê din ra muhtevayê edebiyatê ini miletan zi bedılyayo. Din, Ereban ra Farısan, Farısan ra zi tesirê Tırkan kerdo.

Edebiyatê Tırki dı herındê termê “edebiyato klasik”, “edebiyatê diwan” gureto. Edebiyato Klasik ê Tırki, esasi xu yi estetiki kulturê İslami ra gureti, ino qeyde veciyayo meydan, edebiyatê Farıskiyo ki xu ri emsal qebul kerdo binê tesirê ey dı şıkıl gureto u numuneyi xu yi verini nimeyê dıyın ê se serra 8. dı dayi. Inê edebiyati, o tarix ra pey 6 esiri têdîma dewam kerdo u ino mude dı bê hed u hesab eseri veciyayi meydan. (Kesik, 2016: 9). Nuştoğ u şairi menşuri ê edebiyatê klasik ê Tırki: Necati, Fuzuli, Baki, Nev’i, Naili, Nedim, Taşlıcalı Yahya, Nef’i, Şeyh Galib ueb.

Edebiyato Klasik ê Zazaki, versiyê din dı ava biyo hema zi binê ini tesir dı eraver şino. Şiir u edebiyat, himayê dewletan dı, padişa u weziran dı beni zengin u rengin. Edebiyatê Tırki (Edebiyatê diwan) sayê melikan u weziran eraver amo. Nuştoğê edebiyatê diwan padişahan u weziran ra bexşış guretin. Qıymet diyen cı. Feqet edebiyatê Zazaki dı ina himaye çini ya. Edebiyatê Zazaki himayeya dini dı xu ri yo rıya vıraşta. Inê nuştêyê dini miyanê Zazayan dı reğbet diyo. Ino reğbeti cesaret dawo nuştoğan. Edebiyato klasik ê Zazaki dı 9 mewlidi, 9 diwani, 4 eqidenameyi, 2 siyeri Nebi nusiyyi. Ma ino qısım dı esero verin mewlidê Ehmedê Xasi ra heta ewro ini 24 nuşteyan yo bı yo dani şınasnayış.

1.1. Mewlidi Edebiyato Klasik ê Zazaki

1.1.1. Ehmedê Xasi, *Mewlidu’n-Nebiyi’l-Qureyşiyi*

Ehmedê Xasi 1867 dı nehiyeya Lıce Hezan dı amiyo dunya. 18 Sıbat 1951 dı dunya ra bar kerdo. Mezelê ey goristanê Hezani de yo. Ehmedê Xasi, tehsilê xo medreseyanê muxtelifan dı tamam kerdo. İcazetê melati u seydayi 1902 dı gureto. Badi icazet medreseyan dı muderisti kerda. Çend serri zi mıftitiya Lıce kerda (Lezgin, 2013).

Zazaki dı mewlido ewılın, qedim, nazenin u ercyayi mewlidê Xocê Xasi yo. *Mewlidu’n-Nebiyi’l-Qureyşiyi*, sera 1899 dı Diyarbekir dı çapxaneyê litografya dı çap biyo. Mewlid dı 313 beyt u 15 naqarat êsti. Bı elifbayê ‘Erebki 400 ‘edet neşir biyo. Mewlidu’n-Nebiyi’l-Qureyşiyi 14 qısman ra yeno meydan.

Nuştışê mewlidi dı qeideyi esti. Heta ini şerti niyeri ca mewlid nêhesebyeno. Hem şıkl hem zi muhteva pabesteya têki qeideyana. Ini qeideyi muhteva dı gereka

piliyê Homay, tertibê mewlid, hemûtiye Amina, weledyayişê Pêyxembêr, merheba, dua ueb. ca bigêri. Mewlidanê Zazaki dî egleb inî standartê şıkl u muhteva ameyî ca.

Bila mewlidi çend hêbi eserê êy êstî:

1. Şiira Kurmancki
2. Mulemma
3. Ğezela Tırki
4. Menzumetun fî Esmailahi'l- Husna (99 hebi nameyanê Homayî ser o yew menzume ya.)
5. Reddiyetun ala İsmail el-Is'irdî (Erebki u menzum a)
6. Buşra'l-İbad fî İlmi'l – İtiqad (Baweriyê mezhebê Eşariyan ser yo menzume ya.)
7. Kitab-ut Tesdid bî Şerhi Muxteseri-t tewhid (Lezgin, 2013, r 4)

1.1.2. Osman Esad Efendi, *Biyîşa Pêxemberî*

Osman Esad Efendi sera 1852 dî Sêwregî dî amo dunya. Babiyê ey Hacı Eyub Efendi, dadiyê ey Emina Xanım a. Babiyê êy miftiyê Sewregî bî. Badi babiyê xu 24 serri miftutiyê Sewreg kerd. Sera 1928 dî 77 serre bî şî rehmet.

Osman Esad Efendî mewlîdê Mela Xasî ra pey sera 1903 di mewlêdê xu “*Biyîşa Pêxemberî*” nuştî. Mewlîd 1903 di nusîyayo feqet 1933 di Şam di bi herfanê Erebkî hetê Celadet Elî Bedîrxanî ra ameyo çapkerdiş (Kırkan, 2018, r. 84-85). Mewlîdê Osman Efendi 9 qisman u 205 beytan ra yeno meydan. Sarê qisman dî sernuşte çini labelê her yo qisim dî meselayanê ciyayan ra behs beno.

1.1.3. Mela Mehemed Eli Huni, *Mewlid*

Mela Eli Huni, sera 1930 dî Beyhan dî amo dunya. Nahiyeya Beyhani pabestiyê qezayê Palî u sukê Xarpêt ya. 25 serri melatîyê fexri kerda. Ba di 25 serran ra dewlet Mela Mehmed Eli Huni imamtiya fexri ra vejena u bê meaşê teqawut manenu. Mela Eli, alimeko pilo. Miyanê insanan dî zaf hurmet vineno. Zazakiyê ey zaf fesih u zelal a. Tebliğ u irşadê xu pê zıwanê Zazaki keno. Mela Huni hema beldeya xu Beyhani dî cuyenno.

Melayi, mewlidê xu 1971 dı nuştı feqet encax 2004 dı Weşanxaneyê Vate dı çap biyo. Zerê kitabê mewlidi dı qesideyê “*Yusuf u Zelixa*” u “*Qesideya Kerbela*” zi ca gêni (Huni, 2004, r.3). Mewlid dı çihar qısım esti: 1- Bismillahirrehmanirrehim, 2- Du’ayê mewlidi Şerifi, 3- Mi’raci Peyxemberi, 4- Wefati Nebi.

1.1.4. Mela Kamilê Pueği, *Mewlidi Nebi*

Mela Kamil, 1938 dı Çolig dı amo dunya. Medreseyanê Çolig, Diyarbekir u Mardin tehsilê xu qedino. Heyatê medresa des serri dewam kerdo. Temamê ‘emiri xu dı melati kerda u teqawut biyo. Înkê Çolig dı cuwiyeno (Pueği, 2003, r. 1).

Melayi mewlidê xu 1999 dı nuştı. Mewlidê Pueği 2003 dı umara 19 ın ê mecmuayê Vate dı neşır biyo. Mewlid dı 104 beyiti esti. Mewlid pê mebhesan ciya nibiyo. Kitabê mewlidê Pueği dı 8 hêb zi şiir esti. Hem zıwanê mewlid hem zi zıwanê şiiran zaf fesih o. Mewlid, bı qeideyan u şıklanê mewlidanê binan amiyo nuştışi. Muhtevaya şiiranê ey zi eğleb merg u axret u.

1.1.5. Mela Mehemedê Muradan, *Mewlidê Zazaki*

Mela Mehemedê Muradan 1952 dı qezayê Çolig Darayêni dı amo dunya. Melayi, medreseyan dı ilmê xu tehsil kerdu. 1976 dı bı netice imtihan melati kesb kerda, ciya ciya memleketan dı melati kerda.

Seyda Muradanî 1980’di înkilabî Kenan Evrenî dima îstîfa kerda şîyo Qoser (Qiziltepe). Uca de dest pêkerd, şiir nuştî. Parçe-parçe nuştî û pêser nîamêybî. Zafiyê yin bandi de qeyd kerdî. Seydayî Mevlîd xo serra 1990 de mîn yew aşmi de nuştı. Serrê 2002 de telebey yî Mela Hesîbî yî het wendo û xêleki elaqedar bîyo, mewlîd yî bi herfanê erebkî neşır kerdo. Serra 2003 dı W. K. Merdimîni mewlidê yî latinize kerdo u umara 21 kovare Vateyi de neşır biyo (Erdoğan, 2020, r. 24-25).

Mewlid dı 204 beyiti 7 qısım êsti: 1- Bismillahirrahmanirrehim 2. Eno Mebhes Xelqê Nur Pêxembêr Ma Eleyhiselatu Wesselam, 3-Eno Behs Neqil Nur Hêt Ecdadun Hebiba 4. Eno Behsê Weladet Pêxemberi Ma Eleyhiselatu Wesselam, 5- Eno Behsê Merheba,6- Eno Behsê Mabê’di Weladet,7-Eno Mebhes Wesfê Hebibi, Hem Du’a.

1.1.6. Mela Ebdulqadirê Muşeki, *Mewlidê Nebi*

Mela, Çolig dı dewa Muşek dı sera 1968 dı amo dunya. Tehsilê xu medreseyanê ini mintıqan ra geno. Hem qezayê Mardin Kızıltepe dı hem zi Muş dı seydayê medreseyan ra dersi fikh u kelam gureti. Xaric ra mektebê imam xetip qedena u imtihanê melati kesb kerd. 1992 dı destkerdpê melati u hema zi dewê xu Muşek dı melati keno. Melayi, mewlidê xu “*Mewlidê Nebi*” bınatê seranê 1992-1995 dı dewa Rotcon (Tarlabası) dı wexta tedı melati kerdin zerê ini hiri seran dı nuştı (Muşeki, 2020, r.1). Mewlidê Nebi ewlı mecmuayê Vir umara 02 dı serra 2016 dı neşir beno. Dıma serra 2020 dı neşirxaneyê Vir dı neşir beno. Mewlid dı 16 qısmi u 268 bêyt êsti.

1.1.7. Bilal-Feqi Çolig, *Mewlidê Pêxımbêr - Qey Tutonê Zazon*

Feqi Çolig, 1971 dı Çolig dı amo dunya. Medreseyan dı tehsilê xu tamam kerd u icazet gureto. Îlmê fîqh dı biyo ustad. Mewlidê Mela Bilal, sera 2012 dı hetê neşirxaneyê Divan ra neşir biyo. Mewlidê xu qêy pilan nê nuştı, qey tutan nuştı. İtiya ra mırad ino ki wa xeberê tutanê Zazon Peyxembêr ra bıbo. Mewlid 106 bêyt u 8 qısman ra muteşekil o. Qısmanê inê mewlidi dı qey her qısm yo sernuşte çiniyo.

1.1.8. Mehmet Akif Demir, *Mewluda Zazaki*

Mehmet Akif, serra 1978 dı qezaya Diyarbekırı ra Heni dı dewa Neribê Çolagu dı amiyo dunya. Mehmet Akif Demir, tehsilê xu yo ewılın dewê xu dı diyo u dıma şıyo liseya Ziya Gökalp. Zewıcıya yo u babiyê 4 qıcan o. Mewlidê Mehmet Akif Demir serra 2017 dı hetê neşirxaneyê Bangaheq ra neşir biyo. Mewlid, 10 qısman ra yeno meydan. Tede 278 bêyt êsti. Qısimonê inê mewlidi dı qey her qısm yo sernuşte çiniyo.

1.1.9. Abdullah Narin, *Mewlidê Nebi*

Abdullah Narin , serra 1961 dı qezaya Çoligi Darayeni dı amo dunya. Mekteba verin u miyanin Darayeni dı wend. Kayseri dı İmam Xetip wend dıma zi Üniversiteya Kayseri dı Faqulteya İlahiyat ra mezun biyo. Mektebanê imam xetip dı melımti kerd serra 2014 dı teqawut biyo (Narin, 2021, r. 1).

Abdullah Narin, mewlid 2017 dı nuşt. Nameyê mewlidê ey “*Mewlide Nebi*” yo. Mewlide Nebi hetê neşirxaneyê Vir ra 2021 dı neşir biyo. Mewlid, 111 beyt u 5 qısman

ra teşekkul beno: 1- Behse Biyayış Pexember u Mu'cizat, 2- Behse Merheba, 3- Behse Vendayış Humay, 4- Behsê Hemd U Piltiyê Humay, 5- Gueşdarun İr Yo Nesihet.

1.2. Diwani Edebiyato Klasik ê Zazaki

1.2.1. Mela Muhammedê Kavari, *Diwanê Muhammedê Kavari*

Muhammedê Kavari, serra 1941 dı dewa ke giredayeyê Dara Hêni Şatosî de ameyo دنیا. Wendışê xu Pêçar, Muş u Diyarbekir dı tamam kerdo. Camiyê Kurşunlu (Diyarbekir) dı 29 serri malati kerda. 1995 dı teqawut biyo u elan Diyarbekir dı cuyeneno.

Diwan, dı hezaru hirê nêko yewi dı Diyarbekir dı neşir biyo. Diwan dı 47 şiir êsti. Şiiran dıma “Dua u Niyaz” u “Telqinu’l-Meyt” êsti. Ini şiiran ra: 41 hêbi Zazaki, 2 hêb Kurmanci u 3 hêb zi Zazaki- Kurmanci yi.Yo şiira mulemma zi Zazaki-Kurmancki-Fariski u Tırki amiya nuştış. Hetê mena ra egleb “ din-tesavvuf” ser amiyo vındertiş.

1.2.2. Mela Aziz Beki, *Diwon Cebexçuri*

Mela Aziz Beki, 10 Temmuz 1945 dı dewa Çolig Şenig dı amiyo dünya. Mela Ebduleziz dersi vêrini babiyê xu ra gureti. Babiyê xu ra kıtabi İbn Kâsım el-Gazzi, Fethu’l-karîbi’l-mucîb wendi. Dıma zi medreseyan dı tehsil dewam kerd. 1969 dı Bismil dı medreseya Mela Yasinê Şemmi dı Sa‘deddin et-Teftâzânî ra kıtabi Muhtasarı’l-me‘ânî wend u tehsilê medresa kerd tamam.

“*Diwon Cebexçuri*” serra 2015 dı hetê Neşirxaneyê Üniversiteya Bingoli neşir biyo. Diwan dı 133 şiir êsti. İnan ra 117 hebi Zazaki ,3 hêb tercumê, 11 hêb Tırki u 2 hêbi zi Erebi yi. Bila Tırki, Erebi u tercumi tedi 920 bêyt, 157 çarrêzi u 19 pancrêzi Zazaki êsti. Diwanê Mela Aziz, 10 qısıman ra yeno meydan.: 1.Xeritê Baweri, 2. Sadê Hicaz, 3. Nasihat/İrşad 4. Keşkûl 5.Ğezêl/Dêr/Kelom 6. Yenê İlhom 7.Feslon Hayat 8. Gêmiyê Vaton 9. Rewaqê Şi’ron Tırki 10.Helqê Pêyin.

Bila “Diwon Cebexçuri” kıtabi ki Mela Aziz Beki heta inka neşir kerdı yan zi kerdı hedre mê yi: *İslam Hukuku Prensipleri Işığında Organ Nakli, İslam Hukuku ve Türk Mevzu Hukukunda Kıymetli Evrak, İslamda Güncel Ticari Meseleler, İslam Hukukunda Siyasi Yönetim, İslam Hukukunda Parasal Tazir Cezası, İslam Hukuku*

Işığında Diş Kaplatma Meselesi, İslam Muamalat Hukuku, İslam Ticaret Ahlakı, Gramêr Zon Zazaki (Beki, 2015, r. 1).

1.2.3. Mela Kamilê Pueği, *Diwan*

Mela Kamil, serra 1938 dı Çolig dı amo dunya. Mela Pueği wext duyey serı bı babiyê ey Heci Husni ey beno medresa. Medreseyan dı dersanê Erebbi, fîqih, tefsir u mentiqi geno. Heyatê medresa ey mela Kamili des serrı dewam kena. Mela dewanê Çolig dı melati keno. Serra 1986 dı teqawut biyo. Mela Kamil inka Çolig dı cuyeno (Pueği, 2003, r. 1).

Diwanê Mela Kamilê Pueği, serra 2020 dı neşirxaneyê Vir dı neşir biyo. Hedrekarê diwan Murat Varol u. Diwan dı 22 şiir êsti: “ İlahena, Ax’Umr, İlim Bımus, Bırayê Mı, Dunya, Duniyawa Fani, Guna, Halê Qelb, Heyat Qebır, Hewar, Heyat Dunya, Heyat Qedya, Merg, Merg Qanunê İlahi Yo, Merg Yen, Met’ate Umr, Mı Eyne’l- Zazawi, Munacaatê İlahi, Tarixê Efsanewi, Umr Qedya, Umr Nêmend, Zehf Kes”. Melayi, tamamê şiiranê xu şıklê çarrêz dı nuşti. Ini şiiri hetê muhteva ra egleb merg, peyniyê heyat, ixtiyari, fanitiyê dunya u şirê serı amêyi nuştışi.

1.2.4. Mela Mehemedê Neribi, *Diwan*

Mela Mehemedê Neribi, serra 1936 dı pabesteyê qezayê Diyarbekir Heni dewe Neribe Ağan(Kuyular) dı amo dunya. Mela Mehemedê Neribi tehsilê xu ri dewê xu dı destpêkerd o u medresayanê muhtelifanê Diyarbekir dı tamam kerd o. 47 serri melati kerda. Serra 2017 dı şiyo rehmet (Apuhan, 2022, r. 21). Bila “*Diwan*” zobine eseri ey çini yi.

Melayi, diwanê xu bı terzê mesnevi nuştı. Diwan dı 66 şiir esti. Ini şiir: 22 terzê mesnewi, 7 qeside, 1 terci-i bend, 6 murabba, 18 çarrêz , 1 museddes, 1 musemmen, 5 nazm u 4 hêbi zi bı terzê serbesti ameyê nuştış.

1.2.5. Mela Faruq Baynal, *Diwanê Arçugi*

Mela Faruq, serra 1972 dı, dewa Arçug ê Çoligi dı amo dunya. Mekteba verin dewê xu dı wuneno. Serra 1984 dı seba tehsilê dini şiyo ciya ciya medreseyan u cuwapey serra 1989 dı icazetê xu gureto. Mela serra 2004 dı dest bı melati kerda u

hema zi dewam keno. Mela Faruq, zewîjnaye yo u wîharê hiri qijon o. Bê Zazaki zononê Erebkî, Farîskî, Tîrkî u Kurdîki zono.

Kıtabî cı:

1. Çoras Hedis, Neşîrxaneyê Vir, 2021.
2. Kıtabê Duayon, Neşîrxaneyê Vir, 2021.
3. Diwanê Arçugi, Neşîrxaneyê Vir, 2021 (Baynal, 2021, r. 1).

Kıtabê Arçugi, hetê Murat Varol ra neşîrxaneyê Vir dı serra 2021 dı çap biyo. Kıtab dı 42 şiir êstî. Zereyê diwani dı zaf mewzu u temayê ciyayî sey yotiyê Homayî, heskerdîşê Pêyxemberî, xîsusiyetî diniyî, şîret, wesîfnayîşê Homayî u Pêyxemberî, merg, gazunî, heyatê Pêyxemberan ueb êstî.

1.2.6. Mela Faruq Baynal, *Raywontiya Însan*

Raywontiya Însan, hetê neşîrxaneyê Vir ra serra 2024 dı neşîr biyo. Tê dı 28 şiir u 5 qısım êstî. Her yo qısım dı yo muhteva ser dı vînderto.

- Însan Cewhêr in Kainat o: ‘Ewîlna Heton Peynî Însan, Serr Bî Serr, Şexsiyê Însan, Hicrê Însan.
- Qıymê Bîmbarêk: Şewa Reğaiyî, Şewa Îsra u Mi‘Rac, Mescidê Eqsâ, Şewa Beratî, Leyletu’l-Qedri, Rueşon Remezî, Rueşon Qırbonî, Weladê Nebî
- Lapat Mon Heyat: Zelzele, Laser, Şewat, Horyes, Gijolek, Herb.
- Cuyayîş Arçug: Nomê Arçug, Dewê Ma wa, Gulê Mabên Dewon a, Zozon Arçug, Dewê Xebatkaron u Rencberon, Welat Êgmin.
- Cuyayîş Welat Ecnebiyon: Kultur Avrupa, Îqlim Avrupa, Mimariyê Avrupa, Felsefê Avrupa.

1.2.7. Mela Orhan Sekaronij, *Diwan*

Mela Orhan Sekaronij serra 1973 dı dewa Tûyer ê nahiyya Germaw dı ome dinya. Mekteba verin dewê xu dı qedîna. Mektebo miyonin u lise teber ra wend. Dîma zi lisanso vîrin ê ilahiyat u lisansê ilahiyat zi heyîna teber ra wend. Çend seydayon ra dersa fîqih guret. Serra 2012 ra nat dewanê Çoligî dı melatî kenu (Sekaronij, 2023, r. 1).

Eserê ey “*Diwan*” terefê neşîrxaneyê Vir ra amo çapkerdiş. Ino diwan çar qısman ra yeno meydan.

Heyat u Beqa: Ino qısım dı 6 şiiri esti. “‘Alema Bin, Comi u ‘Alim, Nefs, Dunya, ‘Umır, Sehar sıwê

Me’rifetname: Ino qısım dı çar hebi şiiri esti: “Me’rifet Yoyın, Me’rifet Dıyın, Me’rifet Hirini Me’rifet Çarın” i. Ini şiiran dı Mela “edep, heya exlaqu weş, axret, merg “ser dı vınderto.

Cuyayış u Şîret: Şiiri ini qısmi hetê muhteva ra xeyli muhim i. Mela ino qısım dı “raşti, cironti, tucaret, mızafirti” ser dı vınderto. Ino mebhesh dı 6 şiiri ameyi nuştış. Raşti, Tucaret, Cironti, Zurkeri, Mızafirti, Zulım, Pencıra.

Dueğê Heyat: Ino qısmo peyni dı 4 hebi şiiri esti: “Dadi, Tuti, Ewlad, Heyat Verin” i.

1.2.8. Mela Muhammedê Kavari, *Risaleyê Kavari*

Risaleyê Kavari, yo nuştêyêko newe yo. Serra 2023 dı hetê neşîrxaneyê Vir ra ame neşîkerdiş. Şiiri, şiklê mesnevi dı pê beytan nusiyayî. Tedı 654 bêyt u 35 şiir esti. Sarı ra heta peyni “ciniyan “ra behs kenu. Sarê kitab dı mebheshê destpêk dı sebebê nuştışê xu vano:

Ey qelem tı vatışi mın tepya mede

Ez go yew risale binusni derheqi hurmetan de

Bı zuwani Zazaki de ma vani cini

Cini çıta wa lazım o ma bışnasne bivini(r10, 1.ve 4. bêyt)

Ewılı, medeniyetanê verinan dı cayê cini çıneyo, qıymetê inan çendêko inan ser dı amiyo vındertiş: “Cini dı Medeniyetê Mısri de, Cini dı Medeniyetê Babili de, Cini dı Medeniyetê Hindistani de, Cini dı Medeniyetê Çini de, Cini dı Medeniyetê İrani de, Cini dı Medeniyetê Yunan de, Cini dı Medeniyetê Roma de.

Dıma zi ay ciniyi ki tarixê İslam dı cayêko cayin geni aynan ra behs beno: Eno Zi Behsi Hz. Hewa, Eno zi Besê Cinê Hz. Nuh Wahilete, Eno zi Behsê Hz. Sara u Hz. Hacire, Eno zi Behsê Hz. Yusuf u Zuleyxa, Eno zi Behsê Dayê Hz. Musa Yo, Eno Zi Behsê Melika Belqisa, Eno Zi Behsê Meryema Dayê Hz. ‘İsa, Eno Zi Behsê Asiye

Xatun, Eno Zi Behsê Hz. Amine, Eno Zi Behsê Hz. Xedice, Eno Zi Behsê Hz. ‘Aîşe, Eno Zi Behsê Hz. Safiye, Eno Zi Behsê Hz. Reyhane, Eno Zi Behsê Hz. Sewda, Eno Zi Behsê Hz. Zeynebe, Eno Zi Behsê Hz. Zeyneb, Eno Zi Behsê Hefsete, Eno Zi Behsê Hz. Hebibe, Eno Zi Behsê Hz. Cewriye, Eno Zi Behsê Helimê Se’diyan, Eno Zi Behsê Keynanê Hz. Şu’eybi, Eno Zi Behsê Keynanê Hz. Muhemmed, Eno Zi Behsê Fatimetuz Zehra, Eno Zi Behsê Hz. Zeyneb

1.2.9. Ali Sizer, *Seruben-i Mahşeri*

Ali Sizer Diyarbekir dı amo dunya. Eserê ey bı herfanê Latinki ameyo nuştış u serra 2007 de neşır biyo. Herçiqas bi şıklê çarrêzan ameyo nuştış zi eslê xo de eser bi terzê mesnewî ameyo nuştış. (Erdoğan, 2020, r. 10) Eser dı 382 bêt u 17 şiir êsti: 1. Bismillahirrehmanirrehim, 2. Zelzele, 3. Bahsê Areqi, 4. Mebhesê Sewqi Hesri, 5. Behsi Sorgi, 6. Behsê Cennet, 7. Behsê Cehennem, 8. Behsê Mergi, 9. Bedir Vakiası, 9. Rayê Berzahi, 10. Nefis Muhasebesi, 11. Misafiri ma, 12. Nogo Sebo Eya Bêra, 13. Dunya ra Tê Seynki Amey, 14. Hywax Ma Mendi Ewcade, 15. Ustadım, 16. Qebir Hayati 17. Munacat

1.3. Eqidenameyi Edebiyato Klasik ê Zazaki

1.3.1. Muhammedê Şêx Ensari, *Raro Raşt*

Muhammedê Şêx Ensari, serra 1879 dı Diyarbekir dı amo dunya. Resmîyet dı namê u peynameyê ey Mehmet Arslan o. Şêx Mehemed, serra 1976 dı Diyarbekir dı 97 serrı bı şiyo rehmet.

“Raro Raşt “1947-1948 dı nusiyo. Serra 2018 dı hetê neşirxaneyê Nubihar ra amo çapkerdiş. “Raro Raşt” derheqê eqaidi dı kitabêko menzum o, bı şıklê mesnewi nusyayo u 324 bêt yo. Raro raşt 21 mebhesan ra muteşekkil o. Raro Raşt bı haweyeko peroyi derheqê eqaidi dı yo. In het ra Zazaki dı yo numuneya eqaidê menzumi yo (Zilan, 2018, r. 26). Raro Raşt dı “Erkanê iman, erkanê islam, qiyamet, mi’racê Peyxemberi” yeni izah kerdış. Labelê peyniyê ini kitabi dı adabê werdiş ser şiiri nusiyyi.

1.3.2. Mela Mehemedê Hezani, *Eqidenameyê Zazaki*

Mela Mehemedê Hezanî 1938 de wîlayetê Diyarbekirî, qezaya Licê, dewa Hezanî de ameyo dunya. Nameyê babiyê ey Mela Ebdulgafûr o u Mela Ebdulgafur zi lacê Mela Hesênî yo. Kalikê yi Kasan ra şîyo Hezan. Kasan girêdayê Gençî (Darê Yêni) yo. Mela Mehemedê Hezanî yew alîmo nadîr o ke warê edebîyatê zazakî yê klasîk de yew eser nuştio. Hezanî wexta ke şiyês serri bi, dest pê nuştîşê şîre kerdo. Çend şîrê ey kovaran de weşanîyayî labelê tayê şîrê ey zî hema nêweşanîyayî. Her çiqas zî îmkanê ey çin bî reyna zî ey bi xu eserê xu 1981 de çap kerdî.

Eserê ke Hezanî bi elfabeya erebkî guretî qelem û Zeynelabidîn Amedî zî bi destxetê xu nuştî, bi nameyê Mîzanu'l-Edeb zey yew kitab çap bî. In kitab de nê nuştayî estî:

1. 'Eqidetu'l-Îmanî (Zazakî)
2. 'Eqidetu'l-Îmanî (Kurmancî)
3. Mecnun û Leyla (Kurmancî) (Çiftçi, 2024, r. 5-6)

Eqidenameyan dî esasê dinê Îslamiyeti ca geno. Eqidenameyan dî ca diyeno ferzanê bîsilmanti, ferzanê iman, melaiketanê pîlan, kıtabanê bîmbarekan u u sewbina mewzuyan.

Mela Mehemedê Hezani 'Eqidetu'l-Îmanî ke mewzûyê ey esasê baweriyi yo bi yew uslubo edebî u terzo menzum nuştio. Ziwanê ini eqideyi Zazaki yo labelê bi elifbaya Erebkî nusiyayo. Hezani 1979 dî dest pê nuştîşê ini eqide kerdo u 1980 dî qedenayo. Destpêk de bîsmila, hemdele u selwele dima şertê Îslami u imani yenî. Şêşt ferzî qêy mezhebê şafîyan zi in eqide dî ca gureto. In eqide, 144 beytan ra yeno meydan (Çiftçi, 2024, r. 5-6).

1.3.3. Mela Mehemed Eli Huni, *Eqidetu'l-Îman*

Mela Eli, alimeko pilo. Miyanê insanan dî zaf hurmet vineno. Zazakiyê ey zaf fesih u zelal a. Tebliğ u irşadê xu pê zıwanê Zazaki keno. Mela Huni hema beldeya xu Beyhan dî cuyeno. Eqidenameyê Mela Huni 66 bêyt a. Eqideyê iman u eqideyê Îslam ra behs kenu.

1.3.4. Mela Mehemedê Neribi, *Ma Behsi Keni Şeşti Heb Ferzi ki Ma ri Ferzi*

“Ma Behşi Keni Şeşti Heb Ferzi ki Ma ri Ferzi” 52 beytan ra muteşekil a. 60 hebi ferzi İslam bî wesilê nazım ameyî nuştîş: Şêrti İslam, şêrti iman, desmaj, gusul, teyemum ueb.

1.4. Siyeri Nebi ê Edebiyato Klasik ê Zazaki

1.4.1. Milla Cımayo Babij, *Siyerê Nebi*

Milla Cımayo Babij (Cuma Özusan), serra 1946 di sûka Sîwregî dî ameyo dinya. Eşîra Babijan ra, Keyê Osan ra yo. Pancserriya xu di Fikri Xocay het di ders girot. İmamê Sulu Cami Milla Remazanî ra dersa erebi tehsil kerd. Mektebê sıfteyen û mîyanenî Sîweregi di qedîna. Dima İstanbul di Koleja Tenduristî ya Haydarpaşa di wend. Teber ra imam-xetip ra mezunbî û dest bi imametey kerd. Sewreg u Hilwan dî melati kerd a. 1982 ra nata Bursa dî heyatê xu dewam kenu (Babij, 2009, r. 1).

Eserê ey eserêko delali yo. Edebiyatê Zazaki dî şıklê siyer dî esero ewılın o. Serra 2009 dî hetê neşirxaneyê Nûbihar ra amo neşir kerdış. Mela sarê kitabı dî vano” Mı nê kitabı dî, heyata Hezreti Muhemmedi sere ra heta peyni neql kerdo. Kitabê hinayen rê “Siyere Nebi” vanê... Mı waşt bî nê girweya ez hem xızmetendo dini hem zi neteweyi bıkerê.” Kitab, bî şıklê mesnevi dî nusiyayo. Kitab, bê qısımanê destpêk u peyni, vist u yo qısım (911 beyt) ra muteşekil o.

1.4.2. Mela Orhan Sekaronij, *Siyerê Nebi*

Ino kitab, şıklê siyer dî nusiyawo. Xu ra nameyê kitab zi “*Siyerê Nebi*” yo. Sarê kitab ra heta peyniyê kitab Mela derheqê heyatê Pêyxemberi ma dî melumat dano. Siyerê Nebi, 20 şiir ra muteşekil o. Weladet, qijti, xuertoni, şekl-şimal, herb u seferanê ey ser 20 şiir nuştî: Hemd u Sena, Welıdiyayış Pêxembêr, Qijtiye Pexember, Xuerti Pexember, Zewaj Pexember, Meb’es Ka’bi, Hilyê Şerif, Wêxt Pêxembêrti, Hedisê Mi’rac, Mu’cizê Pêxembêr, Hicret Peyxembêr, Heyat Medîna, Serriye u Ğezzê, Herb Bedir, Herb Uhud, Herb Xendêq, Sefêr Hac, Xutbê Weda, Xitom Xutbi u du’a.

QISMÊ DIYIN

2. EDEBİYATO KLASİK DI TEWRÎ EDEBÎ

Termê “tewrê edebi” ser edebiyatê dunya dı yo terifeko muşterek mevcud niyo. Ino term ser dı yo fikro umumi nêamo wucud. Ina çeku ser dı munaqaşa dewam kena. Derheqê termê tewr dı fikro ewılın hetê Aristoteles ra amiyovatiş. Nuştayê xu “Poetica” dı destanê Homeros, “od” ê Pindora u tiyatroyê Sephoklesı tewranê edebi ri esas qebul keno.

Vatişêko mezbut derheqê termê tewr derbazê wextan dı hetê Andre Jolles ra vaciyayo. Gorê Jolles, sebebê tewranê tēmambiyayî şıklê şenık ê edebi yî. Fıkrê Neo-klasik, derheqê tewr dı fıkrê Yunan u Ronesans qebul keno. Gorê Klasizm tewr, ey qeideyanê ke nuştog tabi inan bo ini qeideyê. Romantizm, tewri kê ca danê hisanê xususi ey tewr ardi meydan. Kulturê ğerb dı derheqê tesnif u terif kerdışê tewr dı sey Schiller, Goethe, Schelling, Hegel u Belinski nameyê zaf şexsan yeno vatiş. Derheqê eraveriya tewran dı xebata Ferdinand Brunetiere ziyed ra wa. Brunetiere kitabê xu “Edebiyat Tarihinde Türlerin Gelişmesi” dı pê fıkrane xu teoriyanê tewr dı yo huko newı dayo kesb kerdışi. Teorisyeni ewılını ê tewri Aristo u Homeros i. İnan ehemmiyet dawo ini hiri tewran: Lirik, epik u dramatik (Akkuş, 2017, r. 11-12).

Termê tewr, temamê edebiyat dır eleqadar a. Meseleya tewr teyna meseleya yo wexti niya. Hetta meseleya tewra zeg ğerb dı dewam kena elaqayê a mesela u edebiyatê ma ey şarane şerq dı yo mınasebet çını yo. Edebiyatê şerq dı xebata serê tewr dı tarix zaf kıhon niyo. Heta ewro xebata ki derheqê tewr dı amiya kerdış ina zi qey tesnifê tewran a. Ina mecra dı xebata ewılın kitabê Agah Sırrı Levend “Türk Edebiyatı Tarihi” dı amiya êsayiş (Canım, 2016, r. 10).

Derheqê tesbitkerdişê tewranê edebi dı 2 hebi fıkrı estî. Gorê fikro verin, tewr hetê muhteva ra tesbit beno. Gorê fıkrê diyin zi usulê nuştışê eseran tewr ana meydan. Ma heta itiya seruvenê termê tewr izah kerd. Gelo ma çinê ra vani tewr?

Tewr, bı me’nayê kelima “cins, çêşit”; bı me’nayê term “mebhesê cinsan u çeşidan”; bı me’nayê edebi dı zi “ey eseri ke bı çerçevayê qeideyan nusiyyayî u hem

şıkl hem zi hetê muhteva ra tesnif beni” nameyo wertax ê inan o (Kaya vd.,2020, r.174).

Şıklê nazm hête muhteva ra tesnif kerdış, tewrê nazm ano meydan. Tesnifê tewrê nazm dı qıymetê umarê riyezan u şıklê uyak çini yo. Binatê şıklê nazman u tewran dı yo munasebet gerek nikenno. Ina muhteva pê ina şıkl nusyena hına yo qaidı çini yo. Nuştışê têki muhtevayan pê yo şıkl nuştış bi yo ‘edet. Ino ‘edet miyanê nuştogın dı eğleb reğbet diyo (Dilçin, 1999, r. 98).

Edebiyatê Tırki dı tesnifê tewran hetê muhtevan ra ameyi tesnif kerdış. Gorê ino tesnif edebiyatê Tırki ê klasik dı nızdiyê 40-50 heb tewri edebi ameyi şıxulnayış:

Behariye, culusiye, esma-i husna, esma-i Nebi, falname, fethiye futuvel name, ğezewetname, hesbihal, hezl, hicviye, hilye, ‘iydiye, işaretname, çoras hedıs, kıyafetname, letayifname, luğez, meqtel, menaqıbname, mersiye, mewlid, mi’racname, munacat, munşeat,neet, pendname, nevrusiye, rehşıye, remezanname, seyfiye, serguzeştname, siyer, surname, şehrengiz,şitaiye, tewhid, tezkire u vefeyatname (Kaya uêbin, 2020, r. 8-9). 24 eseranê klasikan ê Zazaki dı ma 19 tewri edebi tesbit kerdı.

Edebiyatanê Ereban, Farısan u Tırkan dı tesnifê tewrê edebi hetê muhteva ra biyo. Tesnifê tewr dı şıkl nê muhteva muhim a. Ma ina xebata xu dı tesnif hetê muhteva ra vıraştı. Şıklê nazm u şıklê uyak ino tesnif dı nêameyo diqet.

Ma ino qısım dı Edebiyeto Klasik ê Zazaki dı çend tewri edebi ameyi şıxulnayış çerçevayê qeideyan dı tedqiq kênı.

Eseranê Klasik ê Zazaki dı 24 eseran dı ma 19 tewr tesbit kerdı: Ini tewri, behariye, eqidename, , ğezewetname, hicviye, hilye, ‘iydiye, luğez, qesesê enbiyayan, meqtel, medhiye, mersiye, mewlid, mi’raciye, munacat, neet, pendname, siyer, şehrengiz u tewhid i.

2.1. Behariye

Behariye çıyo ki derheqê wısari dı ameyo nuştış o. Behar zi Farıski dı nameyê wısari yo. Yani eseri ki derheqê wısari dı ameyi nuştış pê nameyê behariye name beni. Edebiyat dı ey qesideyi kê bı teswirê wısar destpêkênı nameyê inan “behariye” yo. Qesida bı teswirê wısar destpeykero ino qısım nameyê “teşbih” geno. Edebiyato klasik

dı mewsimê wısar cayêko muhim geno. Çımki şairi edebiyatê klasiki, zaf hesletanê waştiya xu pê xısusiyetanê wısar ani zıwan u ino semed ra zi wısar semedê şairan bı qıymet o. Heto bin ra wextê newebiyayışê wısar, şairan ser zaf tesir keno u ino mewsim sey roşani yeno diyayış (Pala, 1995, r. 72).

Şairanê edebiyatê diwani ra zafi bı wesilê behariye padişah u hukumdarın ra ardım/bexşış geni. Ino semed ra qısmê “behariye” qesideyan u gızelan dı zaf ca genu. Padişah u merdumi pili, bı wesfê wısar teswir beni. Merdumi pili sey şenayiya wısar u zerguniya tebiat teşbih beni (Aça uêbin, 2012, r 298).

Behariye, edebiyatê Farisan u Tırkan dı yo tewrêko xususi yo. Wısar, reyna gonbiyayış temsil kenu ino semed ra edebiyatan dı fسلê wısar sey rueşon hurmet vinenu (Canım, 2016, r. 20).

Edebiyato Klasik ê Zazaki dı tewrê “behariye” eęleb diwanan dı ca gena. Edebiyatê Zazaki dı tewrê behariye dı misal zaf çıniki. Çımki edebiyatê Zazaki bın tesirê din dı ava biyo. Muhtevayê inı tewrê edebiyati eęleb din u. Meqsedê inı edebiyati irşad u teblię u. O sebeb ra tewrê behariye sey edebiyatê Tırkan u Farisan qıymet nêdiyo. Gorê tesbitanê ma tewrê “behariye” dı Mela Aziz Beki u Mela Mehemedê Neribi şiiiri nuşti.

Mela Aziz Beki, edebiyato klasik dı cayêko muhim geno. Diwanê ey “*Diwon Cebexçuri*” diwonêko gırd o. Diwanê Mela Aziz, 10 qısıman ra yeno meydan. Sebebê ina gırdi ra diwanê ey dı bila din u exlaq muhtevayi bini zi ameyi qelem. Mela Aziz Beki, derheqê wısar dı 3 hebi şiiir nuşti: *İqlim Warê Mergmir, Ğezelê Wusar u Festiwalê Tebi'êt*.

Gorê tesbitan bila Mela Aziz Beki, Mela Mehemedê Neribi zi diwanê xu dı yo behariye nušta. Nameyê şiiir “*Beytay ‘Eşqi*” ya. Beytay ‘Eşqi “diwan dı rêza hotın dı ca gena. Tedı 34 bêyt esti u behsê wısar ser ameya nuştiş: Beytay ‘eşqi, bı şıklê mesnevi nusyawaw. Rındiya wısar u hicretê Peyxemberi ra behs beno.

2.1.1. Îqlim Warê Mêrgmir¹

*Ey hewê warê ma ey duêst kê ra tu bi yari ma
Lez biresn ma buê gul û vîl warê Mêrgmir warê ma
Çilkê owkê warê Mêrgmir monena owkê heyat
Kom tera yo çilk bîşim tîm con monen hetta wefat
Yo nefes kom hewê warê ma ra bigr bonc xu ciger
Xu d' vinen yo con newî ben zê gul û gîlçê xoxer
Kuê yi zergun çêm yi çîmin zozon yi zozon gulon
Gul onên mon çarê tu ra don tu yo destê vîlon
Vêng delavon ki ken sermest rêng gulon ruh don çîmon
Gul pê mijmijon xu şîrîn bulbul oncên vêr çemon*
(Mela Aziz Beki, Diwon Cebexçuri, r1801-5 bêyt)

2.1.2. Ğezelê Wusar

*Heywax u heywax
Wusar omiyo bê gul û bê vîl u bê dilber
Gul nalena vîl bermena zêr vêşena qê dilber
Gulê Leyla çîra qêys biyo tera Mecnûni sêr kuon
Bîski Şîrîn sêni Ferhad guret kerd Mecnûni piron
Zin vêr Dicle d' Mem hêwêk di vêng yi ra Dicle bi har
Berz û nîzm îd pel da pel ser rêng yê ra Dicle bi yar
Yo çîm Zin kerd Fîrat gûnsûr o çîm Zin bin Murad kerd sur
Wird çîm Zin zê yenê horon tera gûn vara 'erd kerd sûr
Mem zê Mecnûn kot bêr tevêr kot deşt û kuon qê zulfî yar
Mem gêren yar Mem persen yar Mem gêren Zin diyar diyar*
(Mela Aziz Beki, Diwon Cebexçuri, r230, 1-5 bêyt)

¹ Warê Mêrgmir: Warê dewanê Neqşan u Xoşkar ê Çolig

2.1.3. Festiwalê Tebi'êt

*Var u bîzê hê guvend kên
Mêşno u varê yo bin buê kên
Astûêr hişên mongê querên
Gul u vîl piyêr piya reqs kê kên

Zêrber kota helqê guevend
Dîsmal tadena qê gulfend
Gom erzena gom hewê ser
Şarbet dona gula derdmend

Astarê reqs kên 'ezmon id
Gêrayê kê kên zemin id
Şew ruej kuên yo bin dûm gêrên
Çow xeta nêken 'ezmon id*

*Ezmon bermen 'erd ma wuyen
Şar zemini her ruej vêwî ken
Gul mulser kuena bên zergun
Zozon wusar xu xemulnen*

(Mela Aziz Beki, Diwon Cebexçuri, r328, 1-4 çarrêz)

2.1.4. Beytay 'Eşqi

*Wessar weş u wexti vîl u buy ha yena buyay gulu
Helm u nefesu weş yenu dar u beru ha çê vîlu

Ser newey miladi çiniw yeway gula qay reşber a
Ser newey hicreti yenu yo hicreti pêğember a

Sebay Îşlûmey ma vacî vuni de 'wa şîma kera
Sebay welati ma bîmri vuni 'eyb u peynî her a

Şewa tari şew umeya ca çiniw ma şeyri tî ra
Ters u teresey zaf 'eyb u her şew rî roc est u bîra

Ma bîkesîw çew çinîku ma ha kuy u kerru vera*

Vaci ma serbest u hur i kesbi nibu de'wa qira

(Mela Mehmmed Neribi, Diwan, r497, 1-5 bêt)

2.2. Eqidename

Ina kelima Erebkî ya. Çekuya eqaid, kokê “e-q-d” ra amiya vıraştîş. Zafumariyê “eqd” a. Menayê cî zi “gırî kerdîş, gırîdayîş “a” (Klavuz, 1989, r. 212).

Eqaid, bî menaya xususi, nameyê ilmo ki behsê esasanê imanê dinê Îslami bila muneqeşe u muxteser keno yo. Îlmo ke esas u qeideyanê eqaidi ra u meseleyanê itiqadi ra behs keno cî ra “ilmê eqaidi” vaciyeno.

Dewletanê bîsılmanan dî derheqê eqaid dî zaf kitabî ameyî nuştîş. Ewîlî eqaidnameyî mensur nusiyayî labelê semedê rehet ezberkerdîşî, egleb menzum nuştîş reğbet diyo. Edebiyatê Erebi, Tirk u ‘Ecem u ueb dî eqidenamêyê menzum zaf cayêko muhim gureto.

Edebiyatî Klasik ê Zazakî dî zi aqidenameyî ameyî nuştîş. Zazakî dî heta ewro çîhar aqidenameyî ameyî tesbitkerdîş. Inî eqidenamêyan dî goreyê mezhebê Şafîî şerti Îslami yenî izah kerdîş.

Muhammedê Şêx Ensarî, Raro Raşt: Terefê Muhemmedê Şêx Ensarî ra ameyo nuştîş. Bî şîklê menzum tenzîm bîyo u 324 beyt o. Raro Raşt 21 mebhesan ra mûteşekkîl o. Raro Raşt bî haweyêko peroyî derheqê eqaidî di yo. Ino het ra Zazakî dî yo numuneya eqaidê menzumî yo (Zilan, 2018, r. 26). Raro Raşt dî “erkanê iman, erkanê Îslam, qiyamet, Mi’rac, Peyxemberî ueb” yenî izah kerdîş.

Mela Mehmed Eli Hunî, Eqidey Îman-Eqidey Îslam: Ina şiir, 66 bêt a. Zafanê eqideyan bî şîklê mesnewî nusiyayî labelê ino eqide bî şîklê qesideyî nusiyayo. Hunî, destpêk dî bawerîya tewhîdî, hemdele, selwele, dima şeş hebi ruknane imanî ra behs keno. Umarê meleketan, kitabî u pêyxemberan ra qal keno. Dima zi panc ruknanê Îslamî ra behs keno. Badê behsê mi’racî, çar kitabî u inî kitabî kamî rê ameyî en meseleyan sero izahat dano. Nameyê panc pêyxemberanê pîlan u des meleketanê pîlan nuseno. Dima ra nameyê cinî u qîjanê Resulullahî (s.e.w.) umerano. Nameyanê ehli beytî sey Hz. Eli, Hz. Huseyn, Hz. Hesen zi xu vira nêkeno. Eqidê Mela Mehmed Eli Hunî, serra 2004 dî weşanxaneyê Vateyî dî veciyayo (Yeşilkaya, 2014, 25).

Mela Muhemedê Hezani, Eqidetu’l-Îmani: Mela Mehemedê Hezani ‘Eqidetu’l-Îmani ke mewzuyê ey esasê baweriyi yo bi yew uslubo edebi u terzo menzum nušto. Zıwanê ini eqideyi Zazaki yo labelê bı elifbayê Erebkî nusiwayo. Hezani 1979 dı dest pê nuştışê ini eqide kerdo u 1980 dı qedenayo. Destpêk dı bismila, hemdele u selwele dıma şertê Îslami u imani yeni. Şêşt ferzi qey mezhebê şafiyan zi ın eqidê de ca gureto. In eqide, 144 beytan ra yeno meydan (Çiftçi, 2024, r. 18).

Mela Mehemedê Neribî, Ma Behsi Kenî Şeşti Heb Ferzî ki Ma ri Ferzî: Ma Behsi Kenî Şeşti Heb Ferzî ki Ma ri Ferzî, 52 beytan ra muteşekil a. 60 hebi ferzî Îslami bı wesilê nazım ameyî nuştış: Şêrtî Îslam, şêrtî iman, desmaj, gusul, teyemum ueb.

2.2.1. Erkanê Îslamey

Ti erkanê Îslami pancî bizan

Heminî ko vaca şima rî ‘eyan

Te ra yew şehadet bi zon vatiş o

We him zî bi qelben îrankardiş o

Şehadet ti vaji we bawer biki

Eger ki ti şênî telefuz biki

Kelîma şehadet ina ya tamam

Ki meşhûr biya a di beyne ‘l-‘ewam

Eşhedû en la îlahe îllallahû

We eşhedû enne Mu emmeden ‘ebduhu we resûluhu

(Muhammedê Şêx Ensari, Raro Raşt, r42, 1-5bêyt:)

2.2.2. Eqidey Îman-Eqidey Îslam

Homa estu bê may u pi wi yo w’ nimanenu çi

Hire sifeyt tamam bi, bizan eqidey iman

Hire sifeyt bin eni bê peyni u bê verni

Muhtac niyu, ma beni, bizan eqidey iman

Sifat subuti heşti pey lay zazaki deşti

Di beytan 'id vireyşti, bizan eqidey iman

(Mela Mehemed Eli Huni, Eqidey İman-Eqidey İslam)

2.2.3. Eqidetu'l-İmani

'Ewwilê destpêkerdişê eşyan tamam

Vatişê ma namê Ellah ze 'l-meram

Be 'dê cu Rehman Rehim dest pêbike

Hemdê Hoday zey sena pê zêde ke

Hem ti vace esselatu wesselam

Qey hebibê Xaliqi bê zu 'htiram

Qeybê îslamî bizane ruknî panc

Yew bi yew vacî şima ehlê nimac

'Ewwilê îslamî de eşhed bîya

Pê ziwan vace qebûl ke bê rîya

(Mela Muhemmedê Hezani, Eqidetu'l-İmani, r 56,1-5 bêyt)

2.2.4. Ma Behsi Keni Şeşti Heb Ferzi ki Ma ri Ferzi

Ma bi Bismillahi dest pêkeni her çi ra veri

Hemd u sena qay Allah ri ma bi 'ebd u rehberi

Îna dunya pêru xelq biya qay hebibi serweri

Vaci Allah u Muhammed ku ğem u derdi ma beri

Esselatu wesselamu ya resulu ya hebib

Ti şefa 'et biki ma ri ma feqir i dil kebib

Behş keni ma awi punki şifa ya ma ha weni

Ni 'metu punk u delal i çi zelalu me 'den i

'Ewwili ma ku binusni kitabi tehareti

Qewl u fi 'li ma ha vuni pêru neqli ğayet i

(Mela Mehemedê Neribi, Diwan, r460, 1-5 bêyt)

2.3. Ğezewetname

Ina kelima Erebki dı kokê “ğwz” ra u pê ifadeyê Farıski “name” yena vıraştış. Ferheng dı yena menayanê “waştış, niyetkerdış, duşmenan dır herb kerdış”. Me’nayê terim dı yeno meneya “ey eseri ke duşmenê din dır herb kerdış ser ameyi nuştış”. Ğezewetname, ey herbi kê gawırî dırî ameyi vıraştışî derheqê inî herban dı nusiyayi (Canım, 2016, r. 61).

Ğezewetnamê, sey tewranê binan ê edebiyati ewilî edebiyatê Ereban dı ameyi êsayış. Verêco bingehi eseranê *Siyerê Nebi* dı ameyi wertı u eğleb herbanê Peyxember ra behs kerdin. Peyxemberê dinê İslami Hz. Muhammed, hedisanê xu dı sehabeyanê xu ri ehemmiyetê ğezeyan ra behs kenu. Ino rîd ra ğezewetnamê alemê İslami dı reğbet diyo (Fayda, 2019, r. 309). Derbazbiyayişê zeman dır yo tewro newe koto meydan. Ğezename dı yo herb yeno vatış; ğezewetname dı yoyi ra ziyedyer herban ra behs beno. Edebiyatê Ereban dı misala ewilîni tewr, eserê Vakidi “*Kitabu’l- Megazi*” yo. Edebiyato Klasik ê Tırki dı tewrê Ğezewetname qernê 15. dı destpêkenu u heta qernê 19. dewam kenu (Kaya uêbin, 2020, r. 187).

Edebiyatê Zazayan dı ğezeyanê Peyxemberê ma ser zaf şiir nusiyayi. Edebiyatê Ereban u Tırkan dı muhtevayê ğezewatnameyan dı zafername, fetihname, sefernamê ameyi nuştış labelê Edebiyatê Zazayan dı bila seferanê Peyxemberi derheqê sefer, zafer u fetihnameyan dı şiiri nêameyi nuştış. Edebiyatê Zazayan dı tewrê ğezewatname, sadî seferanê Peyxember ra muteşekil o.

Kitabê Mılla Cımayo Babij,” *Siyerê Nebi*” mecrayê siyer dı kitabo ewilîni o. Ino tewr dı heta ino kitab edebiyatê Zazaki dı sewbina kitab nênusiyayibi. Mılla Babij ra dıma, nuştogê *Mewlidê Nebi* Mela ‘Ebdıqadir Muşeki, wıharê diwan Mela Orhan Sekaronij u nuştogê *Seruwen-i Mahşeri* Ali Sizer tewrê ğezewetname dı herbanê Peyxemberi ser şiiri nuştî.

2.3.1. Koçi Medina

Nebî a şew şi keydê, Siddiqî, ê embazî,

Xebera koçi da ci, pawite nê mirazî

Şewa bîn hurna vicyay, bi dua u nîyazî

Kafirî ujana di, geyray qandê înfazî

Raşt nîyamey kesî rê, nêvînay ê mumtazî

Înan va, nê ser ra şîn, nêperray qey zey bazî

Merdiman arê kerdîn, va, ma do bikim razî,

Kam înan ma rê byaro, ma bireyno nê sazî.

Se devey ma do bidim, gos bidên nê îqazî.

Kewtîn înan dim pêro, qîymet day her arazî.

(Mılla Cımayo Babîj, Siyerê Nebî, r 35, 1-5 bêyt)

2.3.2. Herbê Bedîr

Amey nezdîyê Bedrî, a menga remezanî

Ebusfyan reyabi, sistey kot înan ganî

Tayênan va, ma şimi, veradimi nê herbî

Kerwanê ma reyayo, durî kewim nê kerbî

Labelê Ebucehlî, qisey kerd bi tesîrî,

Va, ma do perin tepşim, ê do biben esîrî.

Heta roja qîyamet, wa nêkerên xu vîrî.

O jewêndo bêwech bi, zerrya ci zî zey qirî.

Mal û merdimî bol bîn, xu vînayê zey mîrî.

Heta mergî terk nêkerd, dusmenîya destgîrî.

(Mılla Cımayo Babîj, Sîyerê Nebî, r44, 25-29 bêyt)

2.3.3. Herbê Uhud

Hezreti Elî o roj, lej kerdê zeydê şerî

Muşrîkan ra bol kelley, cikerde bi şimşerî

Muşrîkî daymiş nebîn, vila bîn zeydê leyrî,

Îslaman ver remayên, ecen mendîbîn ney rî

*Xenîmet are kerdên, mu'mînan bi nê seyrî
Merdimê neqabî zî, fetilîyay qandê xeyrî.
Gos nêday serdarê xu, Abdullah bîn Cubeyrî.
O wext Xalîd bîn Welîd; ame, gurra zey hewrî.
Tirkevanan sehîd kerd, virna axbeta herbî.
Kewt peynîya îslaman, pirodayê bi derbî.*

(Mılla Cımayo Babîj, Sîyerê Nebî r 53, 33-37 bêyt)

2.3.4. Herbê Xendeq

*Fikrê pêrînan girot, geyra jewen erbabî
Hemin qisanê xu kerd, peynîya ci hina bî:
Ma xendeqên bikenim, vat Hezretî Selmanî
Ma bi neya reyayên, qarşidê bol duşmani
Pêxemberî qebul kerd, nê fikrî bi temamî
Pancas rojî girweyay, çoşmê suk muslîmanî
Bi zengen û huwan a, vîyarnay ê zemanî.
Pêxemberî herr kirist, ey zî zey embazanî.
Kafirî amey resay, bol ecêb mendîn ney rî.
Înan va, ma qe nêdî, çîyêndo hina verî.*

(Mılla Cımayo Babîj, Sîyerê Nebî r 57,15-19)

2.3.5. Fethê Hayber

*Aşt u naştî di geyray, nêveraday duşmanî
Vera Hayberî vicyay, pawitên nê zemanî
Uja di Yehudîyan, ca girotbi bol verî
Raya Şamî ser o bin, bîben düşmen bi zerrî
Vatên kam do ma dest ra, bigîro nê Heyberî
Îslamî resay uja; ê xurtî, cengaverî*

*Lejêndo bol giran bi, têtewr bîyên eskerî,
O roj Hezretî Elî, bi destan a kêberî.*

*Herund ra qilayna û, girweyna zey sîperî.
Înan eman wast o çax, amey vîcyay teberî.*

(Milla Cımayo Babîj, Sîyerê Nebî r 68, 1-5 bêyt)

2.3.6. Herbê Mute

*Muslîmanî şehityay, remay, teriknay lejî
Wa kes lomê nêkero, qisey nekero vêşî
Şîma rêy rind bizanên, qet mekeren xu virî
Îslaman ra hiris qat, veşî bin ê kafîrî*

*Serdarey girot xu dest, şurê Ellay
Çoşmê ci di arebîyay xu verday*

*Roja bîn ê serdarî, girotbi her tedbîrî.
Îslaman xu sîdeyna, hurgî jew cîhangirî.*

*Kafîran ser o, o roj, vîneyay zeydê sêrî.
Xalîdî dest di sîkyay, letey bin new gimêrî.*

(Milla Cımayo Babîj, Sîyerê Nebî r 76, 20-24 bêyt)

2.3.7. Seferê Tebuk

*Muslîmanî arebiyay, bi emrê Pêxemberî
Înan xu rind şideyna, bi sebat u bi sebrî*

*Ê germe amnanî di, resay hiris hezarî
Medîne ra kewtin ray, bi peyan u esparî*

*Amey nezdiyê Tebuk, uja di ronay barî,
Nebî bi eshaban a, gisey kerd da qerarî*

*Va, îta di bipawêm, ma nêvînim zerarî.
Hendê vist rojî mendîn, uja di tersnay sarî.*

*Dusmenî nêvineyay, nîyamey ê dîyarî.
O çosme di emîrî, kewtîn emrê Hunkarî.*

(Milla Cımayo Babîj, Sîyerê Nebî r 90-91, 8-12 bêyt)

2.3.8. In Behs Taif u

*Yo duenim Resuli Ekrem şî sefer
Vêr xu da wî şî bajar Taifî ser
Yî xu wa berd kulê xu Zêyd ey bîra
Telebi nusreti kerdên eşkera
Seqifî yo qebilê Taifî bî
Miyon qebila d' eşraf u mehquî bî
Pêğembêr yî de'we din Allê kerd
Yîn icabê Resuli pil xu nîkerd
Yîn ra ye b' 'va qê Allê hin ço niye di
Pêgmêr kur miyun insunu d' gêra tî di*

(Mela Ebdulqadirê Muşekî, Mewlidê Nebî, r58, 1-5 bêyt)

2.3.9. In Behs Herbî Uhud u

*Herbî Uhud herbêko girunî bî
Çunki o Resulu e' zem munda bî
Şîma bunên edeb u hilmi Nebî
Herbî Uhud ıd yî zaf eziyet di
Weqta gu dînuni yî şehîdî bî
Sare u ri yî gunî d' mend parça bî
Hali Resul weqta gu şehabî di
Va zutî bîd tî qê yîn ir ya Nebî
Resulî va ez niyumeya şawtîşî
Qê le'net u zutun a newaştîşî*

(Mela Ebdulqadirê Muşekî, Mewlidê Nebî, r 74, 1-5 bêyt)

2.3.10. In Behs Hicrê Nebi ‘Aleyhi Selam o

*İslamu qê din xu wa di eziyet
Muşriku rasna yını zafi zehmet
Peğmer una sehabê yi nêşkeni
Kafiru dest id yi tum qehrî beni
Peğmeri izin sehabun xu yı da
Va şıma eşkên şiyerê Medina la
Serrê şeşsêw vist dı aşmê nisun
Hicret yo veri kuti miyun insun
Muşriku weqta gu di mu’mini şı
Muşriku va in gurı qet başı nı*

(Mela Ebdulqadirê Muşeki, Mewlidê Nebi, r 66, 1-5 bêt)

2.3.11. Hicrê Pêğembêr

*Pêğembêr emır da sehabon Mekki
Hicret bıken hırı çahar tek u teki
Muhacir ‘ewil Ebu Seleme bin ‘Ebdulesed
Ay ig imkon yin çin ıb mend ib Mekke d’
Qelfı u qelfı kot rıyî şı Medina
Çı hicretêko çımon wı nivina
‘Umer bin Xettab têna kot rıyî
Yodo tek nifta şiyer vêrniyê yi
Mekke d’ mend Pêğember u ‘Eli, Ebubekir
Ebubekir bı izın va ez hicret bıkir*

(Mela Orhan Sekaronij, Siyerê Nebi, r148, 1-5 bêt)

2.3.12. Seriyyê u Ğezê

*Bad hicreti aşmê Remezön
Nebi, Hamza şawıt vêrniyê Qureyşön*

Kariwon yin id bîb' hirsê nefer
Hamzê romit ib Ebu Cehil ser
Yi saġ behr id omê têver
Herb vêjyên tîkên xu eştı ver
Yekûn sehabon ita d' yi hîrs ten
Mewcud muşrikon iz wî hirsê ten
Eger wî in quwêt imon nibên
Hîrs ten nişin sêr hirsê tên

(Mela Orhan Sekaronij ,Siyerê Nebi, r196, 1-5 bêyt)

2.3.13. Herb Bedir

Ya serr bi serrê hicrêt dîyin
Aya serr herb ir vêjiya izin
Aşmê Remezôn ruêj duyêsın id
Îslom u muşrik şî têver Bedir id
Sehabi yên Bedir yin guryet xeber
Ebu Sufyan qasîdêk şawît qê xeber
Nebi r' vîraşt kumêk pê gil daron
Ina z' bi qerargah ya qê Îslomon
Nebi va ma ni ayî g' herb ra remên
Va yi herb id tewekul ma hin vinên

(Mela Orhan Sekaronij ,Siyerê Nebi, r224, 1-5 bêyt)

2.3.14. Herb Uhud

Herb Uhud bî şeş sê vist poncın id
Qesas Bedir mend ib zerrê yin id
Va ma gên qesas wî çîtêr mal ib
Zaf 'esker guryet inî z' pê peron ib

Yin ir Ebu Sufyan bib' qumandan
Uhud bentê kafîr u Îslom imtihan
Yin çî pilon zivîrnê bentê xu d'
'Ebbas xeber da Nebi qêdo nîmîtî d'

Eger mektub 'Ebbas ra wî nibên
Yin islom qêdnên tarumar kerdên

(Mela Orhan Sekaronîj, Siyerê Nebi, r236, 1-5 bêyt)

2.3.15. Herb Xendêq

Muşrik bi meğlub ser yi meğlub
Çiqas bi meğlub nefis yin ır bî ghalîb
Heton quwêt yin bî ardî pêser
Ha o g' perî puelo ha o g' 'esker
Aşmê şewal serrê poncîn hicrêt
Ina rêz bî ra wî herb xendêq
Yin ehndêk xu şa pê ehli zulmat
Nomê yi na pa wî herb Ehza
Vatên ma hin Îslom qet'i don 'er
'Eskêr yin resa heton des henzar

(Mela Orhan Sekaronîj, Siyerê Nebi, r250, 1-5 bêyt)

2.3.16. Sefêr Hac

Serrê şaşîn ya aşmê zilqade d'
Nebi tewaf Ke'bi muradî kerd
Yin eşnawît seferê Nebiyi muhterêm
Va wî ziyaret niken zerrê Herêm
Nebi sehabon id kerd yo meşweret
Qerar yin tewaf 1b nib' herb u ceng

Sehabi omê yi nızdiyê Mekki
Yi pêriyi z' teşver la belqıtiyê
Yi nişt awk ra ya awk bi zua wo
Nebi bırr eşt yenı awk niya a wo

(Mela Orhan Sekaronıj, Siyerê Nebi, r264, 1-5 bêyt)

2.3.17. Bedir Vakiasi

Avilî bismillahî ez nûssena
Behsê herbi bedrî ez marî kena
Ez çêbi nûsî kîtabra behs kena
Şukr û tesbîh Rebbi xorî ez kena

Eselat û wesselam zehf zêdera
Wesfê to ez ez bikerî qasê xora
Ma çi vaje naqisê herfî tera
Ya Resûlellah Mûhammed selella

Dê serî şî tarîhê hîcretîra
Kerwanê muşrîkan wiştwe mekke'ra
Kerwanê qureyşîyan şino ssera
O şino Şam'ra ano mal û pera

İbnê Haşîm behs keno anû cera
Mekke de herkes hîssedar be tera
Qaybi sîlahî ticaret kene
Qaybi Resûlellahî herbb wazenê

Waxto vêşwe enû kerwan mekke'ra
Ebû Sufyan bı qumandar înnera
Çewresê bînî bi sîlah vîştîwee
Kerwanê cîne bibe hezzar deve
(Ali Sizer, Seruven-i Mahşeri, r 50, 1-5 çarrêz)

2.4. Hicviye

Ina kelima, kokê kelimeya Erebi “hica” ra vîraziyawa. Menayê term “yo ten, yo cemeat, yo qebila, yo mesela” bî uslubê mizah “xaxkerdîş, yarikerdîş, pê xaxkerdîşê yo teni, yo cemeeti yan zi yo qebila yo” (Aça uêbin, 2012, r. 354).

Hicviye zıddê “medhiye” ya. Seni medhiye dî “raştî, realite” esta çiniya şert niya; hicviye dî zi raştî şert niya (Canım, 2016, r. 75)

Hicviye, Edebiyatê Ereban dî teyna şiklê qeside dî nusiyayî labelê Edebiyatê Tırkan u Farisan dî hem şiklê gzel hem qeside hem zi, murabba, muhammes, kıt’a dî hicviye nusiyayî (Pala, 1995, r. 252).

Tewrê “hicviye” dî Edebiyatê Tırki dî misali ewîlin şiklê qeside dî menzum nusiyayî. Edebiyatê Tırki dî ino şekil dî westawo ewîlin “Nef’î” yo. Bila Nef’î sey Şeyxî, Bağdatlı Ruhi, Zati, Bahayî, Hevayî şair u nuktedanan terzê hicviye dî nuştî.

Edebiyato Klasik ê Zazakî, bîngehê dinê Îslamî ser ava biyo u heta ewro binê versiya din dî cuyayo. Din dî xaxkerdîş, yarikerdîş, hezl, hicv ueb teswib nêbenî, o samed ra tewrê “hicviye” dî misali Zazakî zaf niyî.

Goreyê tesbitê ma edebiyatê Zazakî dî yo misalê ma esta. A zi Mela Aziz Bekî kitabê xu “*Diwon Cebexçuri*” dî nuştî. Ina şiir dî Mela Bekî, 13 beyitan dî Ömer Xayyam dî xax kenu. Xeyyam vano “*Von ez gunah kena ya Reb tî gon gunon mı ‘ef bikir, Mavên mın û tu d’ çı ferq monen eg tî gunon mı ‘ef nêkir*”. Mela, eqidê Xeyyam qebul nikenu. Qul guna kenu Homa efkerdîşê gunan dî mecbur niyo. Encax Xeyyam vano eg tî gunan mı ‘ef nikerî bînatê ma dî ferq nêmaneno. Ino eqideyo xirab biyo mevzuyê şiir. Ino tewrê edebî dî yo şiir nusiyawa ino sebeb ra ma ca dayo temamê şiir.

2.4.1. Hayê Xeyyam Pê Çiniya

Deştê Şiraz deşta gird a hayê Xeyyami pê çiniya

Per yo cew ık per bin rız ık hayê Xeyyami pê çiniya

Deştê şiraz ıd cew romut cew reso omo çinayış

Lîfık lîfık omiyo cuhin hayê Xeyyami pê çiniya

Pê diguşon lifik kerd a pê milevon cuhin vay da
Hev cêw kerd zerê yo gali hayê Xeyyami pê çiniya
Simêr cew kerd zerê xaşon qê mongon ır kerd yo merek
Mongon simer werd bi ‘aşıq hayê Xeyyami pê çiniya
Yegê Şiraz piyêr bi cewın merdim Şiraz piyêr bi şewin
Cew biyo mêy şıyo reso mêygah hayê Xeyyami pê çiniya
Çiron Şiraz mêy erzên we şar Şiraz piyêr omiyo piyeser
Zerê kê mêyd hişyar nêmend hayê Xeyyami pê çiniya
Xeyyam nazık weş qısê ken lakin rêrê guêv xu virên
Nomê xu ra heq don şeyton hayê Xeyyami pê çiniya
Xeyyam zê mirconon ken tiyer vaton weşon ken yobin ser
Zê êngmin vilon waron ma yo gışt tera bir bîd’ lew ser
Von holi raşt a zaf hol a nêyaron çoy ır kena yar
Xiravi raşt a xırav a yaron çoy ır kena nêyar
Von ez gunah kena ya Reb tı gon gunon mı ‘ef fikir
Mavên mın û tu d’ çı ferq monen eg tı gunon mı ‘ef nêkir
Guna mı ra ‘ef tım tu ra zira tı pil ez tu çik niya
Nefs û şeyton tu nê mı ser vêr bêr şıma d’ ez çik niya
Ez bê tu çoy ır çot nêbiya şeyton tu r’ yo secde nêberd
Tı şeyton mi r’ onbaz mekır mı tu r’ henzar yo secde berd
Pê Xeyyami xu mexapın xeymê gunon ra xu dûr fin
Kom ‘eziz kot domê Xeyyam zerrê kê mêyd yı bir rafîn
 (Mela Aziz Beki, Diwon Cebexçuri, r284, 1-13 bêyt)

2.5. Hilye

Ina kelima Erebkî ya. Ferheng dı yena menayê “ziynet, cewher, wesfanê rından”. Termê sanat dı zi yeno me’naya “ey eseri ke menzum yahut mensur derheqê wesfanê peyxember, biyayış u rındiya ey u exlaqê ey ê weşı ser nusyayi” (Canım, 2016, r. 80).

Dinê Îslam, cewaz nêdano resmkerdışê Peyxemberi. Ino semed ra wesîfnayışê Peyxemberi pê herfan beno. Nuştayanê hilye dı exlaq, kurm, ruyet u şıklê bedenê Hz. Peyxemberi ra behs beno. In tewr, edebiyatê ‘Eraban dı bı şıklê mensur ca geno labelê edebiyatê Farıski dı zaf nadir esto (Aça uêbin, 2012, r. 342).

Edebiyatê Tırki dı semedê heskerdışê Peyxemberi zaf hilyeyi ameyi nuştış. Edebiyatê Tırki dı tewrê hilye dı misala ewılın eserê Şeyhulislam Hoca Sadeddin “Hilye-i Cemile ve Şemali Aliye” ya.

Derheqê Peyxemberê ma dı zaf şiiri ameyi nuştış. Dunya dı yı zafiyer çıkesi ser şiiri nêameyi nuştış. Hem biyayış, qıjti u xuertiya ey ser hem zi exlaqê ey ê weşi ser şiiri bêhisab ameyi nuştış.

Edebiyato klasik ê Zazaki dı dinê Îslami u heskerdışê peyxemberi ser gelêk şiiri nusiyayi. Hilye hem mensur hem zi menzum yena nuştış labelê edebiyatê Zazaki dı şıklê mensur dı hilyeyi nênusiyayi. Edebiyato Klasik ê Zazaki dı derheqê Peyxemberi dı zaf şiiri ameyi nuştış labelê tewrê hilye dı zaf niyi.

Edebiyatê Zazaki dı Mewlidê Mela Ebdulqadirê Muşeki, kitabê Muhemmedê Şeyx Ensari” Raro Raşt” u diwanê Mela Orhan Sekaronij dı şiiri hilye esti. Ini şiiran dı şemalê Peyxemberi ra behs beno. Ino semed ra temamê şiiran ameyi ramotış.

2.5.1. Mewlidê Nebi

*Ger tı wazên Îslami exlaq bıgêr
Ef'alun ehwalun Resul xu r' bıgêr*

*Resuli ma yi libas xu kerdê pak
Hem wucud xu u dınun xu pê miswak*

*Yi şunı kerdê gijik xu kerdê pak
Hem şunı kerdê êrdışa zafı pak*

*Xizmeti xu yi xu ri kerdê Resul
Zerrê kê xu d' xızmkar nêkerd qebul*

*Tu yo waqıd xebera fahiş nêdên
Le'neti nêng xebera pis yi nêdên*

Ey mu'min bun edeb u hilmi Nebi
Dadi buabi mu'minu qırbun yi bi
Weqta gu yob xeberi bîdên bira
Resuli ma xeberi nêdên çıra
Qeta xeberu nêkerdên Ehmedi
Pêrs sehabun xu kerdên Muhammedi
Ey islumi Resuli zaf 'adıl ıb
Nivatên ew zêngın u ew sa'il ıb
Nivatên ın pilu ez hes bıkeri
Aw bı qıju ya kuelu hes nêkeri
Yo wesif yi zaf sexi bı tı bızun
Yı ra sexi tı yo insuni mezun
Qet yo zamun Resuli ling nêkey ra
Miyun sehabun xu d' edib ıb ey bira
O Resul yo iş bıkerdên ya bira
Yı sehabun xu d' devam kerdên şıra
Yi qê tebliğ qet nêdi yo raheti
Yi ına dunya dı tım di zehmeti
Ger şıma wazên xelas vin ey bira
Selewat biyarê sêr Muhammêd eşkera
 (Mewlidê Nebi- Mela Ebdulqadirê Muşeki r44, 120-134 bêyt)

2.5.2. Mebhesê Şemaîlandê Muhemmed

We orte bı qama jey zav zav nezif
Ne derg bı ne kilm bı ne şîşman ze 'îf
We ezher bı lewnê jê nûranî bı
Ki sûr û sipî heme têman di bı

We lewnê jê rengbê gula mendinê

Ki sey neynikî o zîya mendinê

Tebessum ki kerdê we nûr haminê

Didanandê jey ra ki roşn haminê

Çimê jey siya bî we rindî bî av

Ne wurdêki bî ne jî xişni bi av

Xu ra ver, xu ra pey heme dînî ey

Şew û roj de rî yew mevajî ki ney

We nîzdî bî cêra burî jê heman

Feqet veg bî mabeynê jînî heman

Bijangê jê darg î we wechê jê pak

We him zî Homay ra ki xulqê jê pak

Înan kerdiş o ferz biyo ma ser o

Bizanî inên ma hemîn pêsero

(Muhammedê Şêx Ensari -Raro Raşt, r 88,184-193 bêyt)

2.5.3. Hilyê Şerif

Pêğembêr ma piyêr kâinat id

Dêng yî çinye b' ço rindiyê yî d'

Ya her 'ezê yî cê xu d' tawiyên

Wu rindiyê xu d' hine zaf tawiyên

O mobarek wî bedên yî

Çiqas pit ıb wî quwê yî

Wî nî xurt ıb nî neçar ıb

Guêşt bedên yî hînê zaf pit ıb

Nermiyê bedên yî zê pemi

Weşiyê buê yî çimon nidi

Ya buê yi çiqas yo zerafet
Eg cêka niyên nişin zaf mudet
Bedên yi hinê yodo sîpi
Eksêr sıpiyê yi wî rêng pemi
Rabbi da b' cî hinê yo qom
Wî ni derg o ni kilm yo meqom
Wî cê yi d' bîvên yodo derg o
Wî hinê êsên wî yi ra derg o
Yodo rind îb wî sen'at Rabbi xu
Verin îb sinî u mon dueşon yi
'Ayşe va yîn Yusuf di birnê gişt xu
Eg Muhammed bîdiyên yi bîbirn qêlb xu
Muêr Pêğembêrti paştîyê yi d' nişon
Ya girdiyê muêr yi hendê hak boron
Wî rêng muêr yi yodo sur îb
Ini z' yo 'elamêt Pêğembêr îb
Mubarek dest u gişt yi dêrg îb
Pav ina dergiya hinê qalın îb
Sarê yi wo ri yi zaf tawiyên
Qêdêko rind id zaf weş êsên
Tay hira b' mubarek dindon yi
Wêxt qîsî d' beriqiyên zê yo inci
Wî verin îb mubarek çarê yi
Hinê çî weş dêrg îb yi buri yi
Bentê buriyon yi çî weş akerd îb
Domarê gezev bentê buriyon yi di b'

Nișon letafet ib hinê mijag yi
Tê bib' rınd u derg u siya yi
Mubarek êrdişê yi zaf gur ib
Dergiyê yê hendê ya yo qeş ib
Hela g' yi tê ina dunya caverdên
Sıpiyê muyon yi vistin nivêrtên
Buewa weşa g' omên ya gijik yi ra
Misk u 'anber nivêrtên ra vêr yi ra
Mubarek gijik yi çiqas rınd ib
Wı ni lefiyayi b' ni z' duz ib
La Enês vatên ayi g' mı di
Mı yi rındiyer hema ço nidi
Qêdêko zaf rınd ib mubarek ri yi
Mubarek ri yi r' nur omên wari
O nur ığ wı ri yi r' omen war
Yi şoq dên diyeson u çarkenar
Kom ig wext wı 'ewil bıdiyên
Tê 'ecyeb yo muhabbet verdên
Kom ig bıdiyên hal u wesif yi
Vatên 'ewil ra axır ma nidiyo zê yi
Eg wı runıştên tariyê wadi d'
Wadi bên rueşn bı o nur yi d'
Zê yi niomı dunya hasılı kelam
Ruh ma yi r' feda 'aleyhisselam
 (Siyerê Nebi- Mela Orhan Sekaronij, r 68, 1-20 bêyt)

2.6. ‘İydiye

‘İyd Erebi dı menayê roşani dı şıxulyena. Qesideya ki bı wesileyê ameyîşê rueşoni u merdumanê erciyayinan ser nusiyena nameyê ini qesideyan a (Pala, 1995, r. 273). Edebiyato Klasik dı qesideyi kê semedê rueşonanê remezan u qırbon ameyi nuştış ini qesideyan ra yeno vatiş. Esasen qıseyo raşt ınno ki ey şiiri kê merdumanê erciyayan ê wexti ser ameyi nuştış ma eşkeni ini şiiran ra vac “tebrikê rueşon” (Canım, 2016, r. 95).

Edebiyatanê Klasikan ê şaran dı ‘ıydiye qey bexşiş, medhê padişah, medhê merdumanê erciyayan yeni nuştış labelê edebiyatê ma dı teswirê rueşon ser nusiyeni.

Goreyê tesbitê ma heta ewro hiri şiiri “ıydiyye” nusiyayi: Mela Mehemedê Neribi *Qesiday Roşun u ‘İdi*, Mela Faruq Baynal, *Rueşon Remez*on, Mela Faruq Baynal *Rueşon Qırbonon* yê.

2.6.1. Qesiday Roşun u ‘İdi

Eyru roşun u ez mendu duru dari ğurbeti
Nê hebib u qewm u dostu nê şınasiw mı het i
Xelqu ‘alem keyf u sazu şan u şinu sohbeti
Ez teniya mendu dıxılwe bêsenad u taqeti
‘İd u roşun ‘orf u ‘adet keyfî ‘alemi weş u
Kewtu dur ez qewmi mun ra bexti feleki veşu
Çew çiniw vacu mı ra roşunu qewmi tu duru
Wardi ma şey cem ‘eti ma fekbû veng vatew zuru
Ger çiqaru şunu eyru kewtu derdi firqeti
Nişnu seyr ku ha çê ‘idu ha çê baxçey cenneti
(Mela Mehemedê Neribi, Diwan, r598,1-5 bêyt)

2.6.2. Rueşon Remez

Ruêj tekbir u tehlilon o
Mukafat qê sayimon o
Umud pil qê feqiron o

Rueşon aşmê Remez on o

Seher id wurzên hon xu ra

Lez u bez şin hêt comi ra

Qijon yin ra tor pilon ra

Rueşon kên zerr u 'eşqı ra

Ehali pêr pa rueşon kên

Ziyarêt weşon merdon kên

Pêr pa yoca d' sêparı wên

Zerra weş pêr yobin persên

Kin nefret qêdnên o ruej id

Heskerdış virazên qelb id

Qêlb erzên pêr yo beden id

Rehmet ben vila riş erd id

Rueşon ben şayi ummet o

Perdê zulm u zulumat o

Dunya d' wesilê rehmet o

'Uqba d' meftê bêr Cennê o

(Mela Faruq Baynal, Raywontiya Însan, r 64, 1-5 çarrêz)

2.6.3. Rueşon Qırbonon

Mumin kuen cahdê Hicaz ser

Her cê dunya ra yên pêser

Rêng u zêng tê rêz seraser

Tewbı kên kuê 'Erefat ser

'Ereb u 'Ecêm yên yoca

Ruknon Îslomiyê on ca

Vêng din Îslom şawên her ca

Yin suez ıg do Homê on ca

‘Alemê Îslom bena şa
Tekbir bën vıla ‘erşı ra
Hucac ihromon don xu ra
Tewbı kên qê gunon xu ra

‘Erefat ıd pêr yên yoca
Tewbı istiğfar kên pêr pa
Deston kên berz hêt ‘ezmon a
Hesron kên wari çımon ra

‘Alemê Îslom yo awaz
Kuê ‘Erafat ıd kên naz
Şin muzdelife kên niyaz
Resên Mina vinên yo haz

Qirbonon xu sarı birnên
Şeytono le ‘in recım kên
Dıma z’ şin gjik xu qesnên
Hin ihromê xu ra vêjên

Şenayi her ca d’ êsena
Rehmê Homê nipêsen a
Tı vaj gelo ha se bena
‘Aqıbet zê Homê bena

(Mela Faruq Baynal, Raywontiya Înson, r72, 1-6 çarrêz)

2.7. Luğez

Menaya nımiti, bı zehmeti fomkerdışi qısı, dêk, xapinayış. Dêka menzum (Pala, 1995, r. 392). Bı hunerê kelimeyanê ğelet, esmaul husna yan zi nameyê xususıyan nımitıkerdış ra menzum- mensur dêk vatış (Aça uêbin, 2012, r. 334). Dêk, yo tewrê “Luğez” ya. Luğez ewılı qey nameyanê Homayi ameni vatış labelê dıma zi qey şexsan zi ame nuştış. Luğez nuştış çiyêko rehet niyo hem aqıl hem zi westati lazım a.

Şairanê verinan zaf ehemmiyet dayo luğez nuştış u seraştkerdış. Mir Huseyin Muammayi, şairê Îran, temamê heyatê xu dı muamma ser meşğul biyo. Edirneli Emiri, şairê Tırkan, bı sıraya elifba 600 ra ziyed muammayi nuştı (Pala, 1995, r. 392).

Luğez (Muamma) Edebiyato Klasik ê Zazaki dı tewrêko meşhur niyo. Ino tewr dı gorê tesbitkerdış heta ewro yo luğez tesbit biya. Ina zi şiiira Mela Aziz Beki ya.

Mela Aziz Beki “*Diwanê Cebexçuri*” dı ca dayo yo luğez. Namê şiiir “*Gırê Zon*” a. 12 beytan dı temam biya.

2.7.1. Gırê Zon

Tı cê mim cahim id yo şin ruên ziren

Zê cehş hêrr ‘Uzeyri mon çuêl id wurzen

Tı sarê beşêr bir beşer tu r’ ben şer

Tı pizê beşêr bir beşer tu r’ ben ber

Tı tacê himar bir himar ben yo mar

Tı tacê himar mar sêrn mar ben himar

Tı tacê qafê zerdon berz ik wedar

Tı tacê delal bir pıra bêst zê şar

Herindê tacê yi tu ruên rue yo dal

Zêrd zêngin tu r’ bên derd tu oncên webal

Tı hêr ‘Îsê bêr Şom têpya biyar ben cehş

Tı tacê sarê cehş bir cehş ben yo heş

Şêr tacê xu ruen tacê hêrr bir ben herr

Vêr bêr kueşkon şar id palon non yi ser

Her tacê sarê şêr xu sern ben zê şêr

Qurnê pêr sêr diwon ci r’ ben textê mir

Tı tacê qafê zerdon berz ik wedar

Tı tacê delal bir pıra bêst zê şar

Tı vinên zêrd dunya bi derd kot tu con

Aston tu kueçên zê cınawir vêşon

Tî herfê sêr sim rak ra tac ik qê sim

Pel ik sim guin rijnên sêr bin yin ben rim

Kisê sim u zerdon zê meşkê gunon

Tî kom kist pit ik varên zê varon

(Mela Aziz Beki Diwanê Cebexçuri r336-338, 1-12 bêyt)

2.8. Meqtelê Hz. Huseyin

Semedê kelimeya meqtel ferheng dî inî menayi estî: 1. “Cayê qetlkerdîş, cayê meseleyê kîştîşî. 2. Şiiri kê kîştîşê merdumanê meşhuran ser dî ameyî nuştîş (Parlatîr, 2012, r. 1005). Edebiyatê Bîsılmanan dî ey eseri kê derheqê şehadetê Hz. Huseyin dî semedê bermayîş u bermayîşdayîş nusiyeni. Egleb hetê şairanê Şiîyan ra nusiyayi. Hem nazîm hem zî nesir nusiyeni (Pala, 1995, r. 356).

Esasen meqtel, ey şiiri kê mergê yo tenî ser ameyî nuştîş nameyê inan bî labelê name bedîliyayo u biyo meqtelê Huseyin.

Ino kîştîşê (Şehadetê)Hz. Huseyin qey bîsılmanan zaf bî qehr o. Xusûsen eseranê edebiyatan dî xeylî ca gureto. Ino tewr dî misala ewîlîn kitabê Ebu Mihnet “*Kitabu Makteli’l-Huseyin*” o. Edebiyatê Fars dî kitabo verin kitabê Huseyin Vaiz Kâşîfî “*Ravzatuş-Şuheda*” edebiyatê Tırkî dî tesir kerdo. Edebiyatê Tırkî dî misala verin kitabê Kastamonulu Şadi “*Maktel-i Huseyin*” o (Pala, 1995, r. 356).

Meqteli, goreyê hacmê xu, verî hediseya Kerbela, peyniya hediseya Kerbela, esnayê hediseyê Kerbela ra behs kenî. Mevzuyê meqtelan egleb manena yobinan. Meqtelan dî; aşmê Muharem, eqrebatîyê Peyxemberî, le’net dayîş Yezîd, dejêko xuerî, şehadetê Hz. Huseyin ueb ca genî (Pala, 1995, r. 356).

Edebiyatê Zazakî dî şehadetê tuernê Peyxemberê ma Hz. Huseyin, bî huzn u dejêko xuerî ca gureto. Qetlê Hz. Huseyin, zerê bîsılmanan veşnayo. Ina meselaya bîqehr, edebiyatê Zazakî dî hetê şairanê zerveşayan ra ameyî nuştîş. Hesen u Huseyn, tuernê Hz. Muhammedi yî, lajî Hz. Eli u Hz. Fatîma yî. Hz. Hesen, Hz. Husen ra yo ser pil o. Hz. Hesen pê jar bî o şehîd. Hz. Huseyin, Kerbela dî bî têşanî u vêşanî qetl biyo

Gorê tesbitanê ma 2 şairanê ma derheqê meseleya Kerbela dı şîiri nuşti:

Şîiri Mela Mehmed Eli Huni, Qesideyê “*Weqey Kerbelay Hesên, Huseyn*”, “*Weq’ey Kerbelay Hezreti Huseyn*” u Mela Mehmedê Neribî “*Qesidetul Kerbela*”.

2.8.1. Weq’ey Kerbelay Hesên, Huseyn ²

. Mela Eli Huni qetlê wırdi bıran ser dı ina şîir nušta.

Pey namey Homay bıwan veyn, Homay vaw “ihde’l-husneyeyn”,

Yew pey axu yew zi pey guyn, dunya ra şî Hesên, Huseyn

Hesên, Huseyn ‘eyil şer’i, ‘eyelani yi ra veri

Wir di torni Peyxember i, dunya ra şî Hesên Huseyn

Sukey Peyxember Medina, wir dit ede amey dunya

Wir di qey din ir bi feda, dunya ra şî Hesên, Huseyn

Dunya key misafirun a, dunya sukey kafirun a

Dunya m ari zaf girun a, dunya ra şî Hesên, Huseyn

Ena dunya bena fani, nêbena mulk qey insani

Mevac tim-tim manen gani, dunya ra şî Hesên, Huseyn

(Mela Mehmed Eli Huni, Weq’ey Kerbelay Hesên, Huseyn, r74-76, 1-5 bêyt)

2.8.2. Weqey Kerbelay Hezret Huseyn

Vatış namey Homay bı deyn, tu namey Homay qic meveyn

Wefat Huseyn beşnaw, rınd veyn; dunya ra şî hezret Huseyn

Huseyn laci ‘Eli Şêri, Huseyn torni Peyxemberi

Werre eya dunyay veri, dunya ra şî Hezret Huseyn

² **Weqay Kerbela:** Şehitkerdişê Hz. Huseyn u hevalanê ey. Hz. Sera 680 dı Kerbela dı bı şehit. ‘Alemlî İslam dı ina mesela zaf trajîk a. Hz. Huseyn u hevalê ey terefê orduyê Emevî, des ruej zerê yo çel dı veşan u teşan ameyî qetlkerdiş. Ina hedisa miyanê Bısilmanan dı tesîrê ko gird viraşt. Ino semed ra ina hedisa mersiyeyan dı ca gureto. Hediseyê Kerbela ewıl qısmê kitabânê tarix u ahbaran dı ca guretên labelê dıma kitabe mustaqılan dı ameyî nuştışi. Esero ewılın ey kerbela eserê Ebu Mihnef “Maktelü’ Hüseyin” o. (TDV, Şeyma Güngör, “Maktel-i Hüseyin” Ankara 2003, r 456)

*Hezret Huseyn lac Fatima w, ced yi Muhemmed Mustafa w
 Weq'ey Huseyn tu rind beşnaw, dunya ra şî Hezret Huseyn
 Huseyn bi sukey Medina d', Huseyn ame dunya uca d',
 Huseyn kişîya Kerbela d', dunya ra şî Hezret Huseyn
 Hezret Huseyn bî pil hini, zewca girewt çeher cini,
 Peyni d' xu kerd feday dini, dunya ra şî Hezret Huseyn.*

(Mela Mehmed Eli Huni, Weq'ey Kerbelay Hezret Huseyn, r77-80, 1-5 bêyt)

2.8.3. Qesidetul Kerbela

*Kerbela wu derd u de'wey kewtî mî fikr u xeyal
 Nuştî mî beyt u qesidey pey bi derd u kederi
 Behş bîki ma Kerbela u şehidu Ali Huseyn
 Torn u ewladi resulu Fatîma pêğemberî
 Ciger u tornî resulî hem şehidî bêxeta
 Ma feda ki torn u lacu gun u ruhi xu derî
 Tewq u zenciru gem u gerdan hemê destî şîma
 Kaş ki bêru Kerbela'u destu pay derbederî
 Kole'i Ali Muhemmed iftixar ez pey kenu
 Qay mî ri keyf u surur u xaku payî serwerî*

(Mela Mehmedê Neribî, Diwan, r 595, 1-5 bêyt)

2.9. Medhiye

Şiiri kê semedê medhkerdîşê yo tenî nusiyenî nameyê inî şîiran î. Medhiyeyî, dî çeşid î: Ewîlin padişâ, wezir, şeyx, ekabirî u ey ekabirî kê hê heyat dî yi derheqê inan dî nusiyenî. Ayê dîyîn zi çîhar xelîfan ser dî nusiyenî (Dilçîn, 1999, r. 263). Egleb şîklê qeside dî nusiyenî labelê şîklanê binan dî zi ameyî nuştîş (Pala, 1995, r. 362). Edebiyatê diwan dî medhiye cayêko zaf gena. Meqsedê qesideyan ino mebhesh dî belu beno. Umara beytanê inî mebheshî, mebheshanê binan ra ziyed a.

Edebiyatê Aşık dı, ay şiiri kê derheqê Homayi u Peyxemberan dı nusiyayi bila inî şiiran şiiri bini heme tewrê medhiye yi (Canım, 2016 r. 131).

Edebiyatê Tırki dı hem gonan ser hem zi merdan ser zaf medhiyeyi nusiyayi. Labelê a şiira ki Şeyx Galip derheqê mewlewixaneyê Konya dı nušta u şiira Nef'i "Rahşiyeler" ino qısım dı misali erciyayi yi. Edebiyato Klasik ê Zazaki dı tewrê "medhiye" dı şiir nusiyayi. Ino tewr Zazaki dı reğbet vinenu.

Zazaki dı medhiyeyi ki heta ıka nusiyayi qey alıman o seydayan nusiyayi; qey pılanê dewlet, melikan u weziran nênusiyayi. Medhiye u mersiye egleb beni timyona. Labelê binateyê inî wırdi tewran dı gelêk ferq esti Ferqo muhim ino ki; eğer badi mergi yoyi ra sey şıwên behs benu ina mersiye ya feqet eger zê holi, cesaret, merhamet xesletan ra behs beno ina zi medhiye wa.

Edebiyato Klasik ê Zazaki dı esero verin mewlidê Ehmedê Xasi yo. Xasi ino mewlidê xu dı derheqê şıtdadiya Peyxemberê ma "Helima Se'diyan" ri yo qısmêko erciyayi dı behs kenu. Ina misal qey tewrê medhiye misala ewılın a. Ina misala ewılın dıma Mela Mehemedê Neribi, Mela Muhammedê Kavari, Mela Eli Huni, Mela Ebdulqadirê Muşeki u Ali Sizer ino tewr dı şiiri nuşti.

2.9.1. Enu Mebhesê Helîmây Se'diyan o

Amina va hewni minde bi beyan

Gû bıdo yı şıt Helimay Se'diyân

Çende ruci be'di cu yew kariwan

Ame Mekke name vati Se'diyan

Yine dir bi hem Helimay Se'diyan

Şı xu ri berd seyyidi insân û cân

Ây zî yew lacike qic bî Zumrete

Hur dî piyâ bî şitwerî ay hurmete

Yew herike bî tedir yû zî leğer

Lâbelî nirsâyne ci eslâ tû her

(Mela Ehmedê Xasi, Mewlidu'n-Nebiyi'l-Qureyşiyi, r 42, 1-5 bêyt)

2.9.2. Qesideyi Hezret ‘Eli Rediyellahu ‘Enhu

*Şehsuwari Dulduli tı wari seyfu Zulfiqar
Datizaw zumay resul i şahi mehbubi cebar
Daima tersayni tu ra muşrik u qewmi kufar
La feta illa ‘Eli la seyfe illa Zulfiqar
Şêri Yezdani ‘Eli tı heyderi kerrari saf
Çari yari fexri ‘alem sakın i şehri necef
Hubbu Ali Mustefayi me ‘den a durr u sedef
La feta illa ‘Eli la seyfe illa Zulfiqar
Şahi merdan şêri Yezdan ibni ‘emmi Mustefa
Rehberi rari heqiqet zahid u ehli sefa
La’iqi wesfî tu vacu ya ‘Eliyyel Murteza (ya ‘Eli ehli wefa)
La feta illa ‘Eli la seyfe illa Zulfiqar
Can fedai dini heqq i tirsu siperi resul
De ‘wedari sulhi Xeyber Yahudi kerdi melul
Şew u roc rari cihadi ferzi xu kerdu qebul
La feta illa ‘Eli la seyfe illa Zulfiqar
Hel eta derşe’ni sultani wilayet watu heq
Quwweti tu şiw heta serrayi hewt tebeq
Tarixi ‘alemi zunu kafiri tu kerdi şeq
La feta illa ‘Eli la seyfe illa zulfiqar
(Mela Mehemedê Neribi, Diwan, r625 1-5 çarrêz)*

2.9.3. Beytay Şeyx Fetehi

*Bewni ma tarixi veri dozu de ‘way sera seri
Ma ri bi derd u kederi ma se ki işi qeder i
Hewar dunya tı ma werdi tu ma pêru puçi kerdi
Ma bi wari qehr u derdi dest u lingi ma bi serdi*

Şeyxi ma murşidu zati cahidi din u welat i
Karker u ehli xebat i ğaye İslum u felati
Veyni secarey şeyxunu şeyxi Hesên şeyx Mehmed Cunu
Şeyxu qut Abdurahmanu ‘alimi cinn u periwn u
Axtepe ‘erdu gırın u cay şeyxun u ‘alimun u
Cay icazey xelifun u Şeyxi Babiği cuwunu
 (Mela Mehemedê Neribi, Diwan, r 616, 1-5 bêyt)

2.9.4. Beytay Mela Yusuf

Goş bîdi ez tu ri vacu şi ‘ru beyti xu mela
Esselamu hem aleykum tu seru vunu mela
Way sebow seheri puf bu verbi keytu biw mela
Esselamu ezku vacu tu ri wa biyaru mela
Nizu ez vacu Yusufu nizu ez vacu mela
Nizu ez vacu tî şeyx u ‘abidu punki mela
Ey Yusuf tî hem ‘Ebasi hem zi seyyid u mela
Karker u ehli xebat u zahid u suf i mela
Hubb u ‘eşqi tu mî hetî Zafu sey durri mela
Nidunu ez tu bi pêru şehri Amedi mela
 (Mela Mehemedê Neribi, Diwan, r 555-557, 1-5 bêyt)

2.9.5. Beytay Key Şeyx Se‘id Efendi

Ma beytay xu ha nuseni behsi key Şeyx ‘Eli keni
Hiş u goşi xu wa seri ay kesi ki goştareni
Veri Şeyx Mehmed Efendi Şeyx ‘Eliyu neqşebendi
Şeyx Se‘idu hunermendi ‘alim u şeyx u efendi
Key şeyxu key Şeyx ‘Eliyu mî secaray yini diyu
Şeyx ‘Ebdullah Dehlewî yu Mewlana Xalid ey di yu

*Şeyx Mehmed u Şeyx ‘Eli u Şeyx Se‘idu pehlewi yu
 Şeyx Selhedîn dîma biyu Mehmed Se‘idu peyni yu
 Îni şeyxi ki ma vati yew bi yew nûme umarti
 Xalîfey yewbinunu zati ehli irşad u xebat i*
 (Mela Mehmedê Neribî, Diwan, r 480, 3-8 bêt)

2.9.6. Spasê Kavarê Qeybê Xasî

*Se selam u endik sipas xasî mat o rê bibî
 Bî zîwanê zazakî to nuştî Mewludê nebi
 Kerdo heşyar gele Zazun to nê zor ne fedi
 Cismê to kerdo vîni ma, ruhê to mewlud de di.*
*Kerdo yew başî t oma rê ma bîzane ende bes
 Vîra nekenî no baş îma heta axir nefes
 Vîst hezar u se hezar u belkî tay o zede des
 Tor ê bo hürmet u sipas, m ara bîzan ende bes.*
*Eserê to nê eno mewlud o, ma zanî Xasî
 Xizmetê to qeybê insanî bi, çi qelbê qasî
 Xeyrê zîwanê xo to ma kerd hêşyar u çavnasî
 Tîrkî u Erebkî u Kurmancî u hem Farisî*
*Ger mî rê bîbo se fek u se qelem u se zîwan
 Medh bîkerî ez pey Xasî hem bî roj u hem şewan
 Terk bîkkerî kar u bar’ xo nêvîndarê yew zeman
 Nêxelsîni Medh u senê ay Xasê ku ruh u can*
*Kavarî to zerr wazena, veşena zey adîrî
 În ko nuştî u verdaw’ ma rê teyke eserî
 Lazîmo ma bîpawê enê eseran qeyde verî
 Ya Rebbî! Tî sebîr nêdî ma go xo rê se kerî?*
 (Mela Muhammedê Kavari, Diwanê Mehmedê Kavari, r 46, 1-5 çarrêz)

2.9.7. Qesiday Se'idê Nursi

Se 'id Nursi k' vani ennu, peşidari Mehdi ennu
Muceddido peyen ennu, tu vên Bedi 'uzzemani
Kitabi ma esto Qur 'an, tu qedr u qıymêt yi bızan
Tu Risale-i Nuri biwan, tu vên Bedi 'uzzemani
Teriqet niyu heqiqet u, 'eşiret niyu şeri 'et u
Ennu rahar Qur'an vetu, tu vên Bedi 'uzzemani
Me'na bari me'na xuri, tu wazên cennet id huri
Biwan Risale-i Nuri, tu vên Bedi 'uzzemani
Nur varenu gudi gudi, wazên tu vên Nur Se'idi
Wazên tu vên muceddidi, tu vên Bedi 'uzzemani
(Mela Mehemedê Eli Huni Said Nursi Kasidesi, 2-14-18 bêt)

2.9.8. Qesidê Ebubekir Sıdıq

Ebubekir Ebubekir heval Pexmêr Ebubekir
Ebubekir Ebubekir pil sehabun Ebubekir
Tu Pexmêr ma r' bib' hevali tu mêt nida dunya mali
'Emêt tu qê Rebbi cuwari laiq cennêt Ebubekir
Ebubekir Ebubekir heval Pexmêr Ebubekir
Ebubekir Ebubekir pil sehabun Ebubekir
Vêr pexmêrti heval yi bi weqt hicrêt id heval yi bi
İmam umet ewil tı bi va imom ıb Ebubekir
Ebubekir Ebubekir heval Pexmêr Ebubekir
Ebubekir Ebubekir pil sehabun Ebubekir
Mela Ebdulqadirê Muşeki, Mecmuayê Vir, r8, 1-5 bêt)

2.9.9. Ustadım

Dunya toşi cefa çetin
Axretê to başa kesin

*Ma zanê anu yeqin
Ey ustado vate şirin
Ardê made tê bostanê
Fekê made tê destanê
Qelbê madê te sultanê
Ustado ma tora vanê
Kitabe to reng ehmeri
Tê hadiy u tê rehberi
Te waresê peyxemberi
Ustad mucedide asri
Varan ame vewre hewa
Roj kerde nê vatê şewa
Be veyşani ya bê merdi
Gelek zehmet di ustadi
Ma kewti dal u delalet
Ma kewti cehl u cehalet
Ma kevti şelet u şeşlet
To dama nur u heqiqet
Kevoka ez bexçe tode
Moza sura reze tode
Qitmira ez beyrê tode
Qabul beke ustadêma.*

(Ali Sizer, Seruven-i Mahşeri, r 83-84, 1-6 çarrêz)

2.10. Mersiye

Mersiye, kelimeyêka Erebkî ya u kokê çekuyê “resa” ra yena. Mersiyeyî, merdîmo kê merd u şî ey dîma qey holiya ey vatîş, bî hurmet u mînet yadkerdîşê ey yenî nuştîş. Edebiyato klasîk dî zî merdîmo kê merd u şî, şîirî kî ey dîma ameyî nuştîş nameyê inê şîiran o. Edebiyatê şarî dî nameyê inî şîiran “şîwen” o, benateyê şîwen u

mersiye dı ferq çin o. Wırdin dı zi merdımı kê merd u şı ey dıma yeni icrakerdış (Canım, 2016, r. 150).

Şiiri kê qehırnayış u mehzunbiyayışê wefatê merdımı ser ameyi nuştış nameyê mı şıiran i. Edebiyatê diwani dı mersiye bı şıklê “terkibê bend” nuştış yo ‘edet o. Labelê şıklê “Terciê bend “dı zi mersiye nusiyyi (Dilçin, 1999, r. 259).

Destpêkerdışê mersiyeyan dı egleb ca diyeno geflet, fanibiyayışê dunya u bêdeleti, dıma zi merdımı kê merd holi, camerdi u wesfanê rından ê merdımı ra behs beno. Qısmo peyin dı zi qısmê dua esto.

Şiiri wesıfnayış u qehıryayış i. Merdımı kê bımiro u şiyero rehmet ey dıma nusiyyeni. Goreyê xısus zi dejê inê merdımı u holiya ey ra behs beno (İsen uêbin, 2009, r. 254).

Tarix dı şıklê menzum dı tewro ewılın “mersiye” wo. Edebiyatê ‘Erebki dı xısusen “dewrê cahiliye “dı “mersiye” cayêko muhim gena. Misal, kitabê Ebu Temmam “Kitabü’l-Hamase”dı yo mebhes mersiyeyan ra muteşkil o. Edebiyatê Farıski dı kitabê Rudeki “*Ebu’l-Hasan-ı ve Miradi Şehid-i Belhi* “ıno tewr dı misalo ewılın o. Anadolu dı mersiyeya ewılın seserra XIV. dı vefatê “*Germiyan Beyi Süleyman Şah*” ser hetê Ahmedi ra ameya nuştış (Canım, 2016, r. 152).

Edebiyato klasik ê Zazaki dı eseri ewılını mewlidê Mela Ehmedê Xasi u mewlidê Osman Efendiyo Babij yê. Labelê ını wırdi eseran dı tewrê “mersiye “dı şıir çini yi.

Edebiyatê Zazaki dı Mela Mehemedê Neribi, Mela Muhammedê Kavari, Mela Aziz Beki u Mela Mehemedê ‘Eli Huni tewrê mersiye dı 14 şıiri nuştı.

2.10.1. Dêst Wusar id ‘Eşq Nêmend

Mon hewê est suwon id huzun biyo ra kêyf nêmend
Mon gulon est wusar id gem biyo têra şewq nêmend
Mon henzar dengbêj welat id derd vêjo we veng nêmend
Mon çemon Dicle û Fırat id pel don pel ser hiş nêmend
Ez wusar bê Leyla pê sêk dêst wusar id gul nêmend

Dar û ber gur gur ho bermen kâinat ho matem id
'Ezmon qêren hor ho est hewa wizen Yesrib id
'Erd ho lerzen kue recifen mij biyo tiyera Uhud id
Qê wefat şahê felekon zati paki Ehmêd id
Ez wusar bê Ehmêd pê sêk dêst wusar id gul nêmend

Aşmê ri 'ezmon felekon zaf biya mehzun biya bari
Astarê yo çim cenên piyêr dunya kê şew kê tari
Ciron ruêj kot piyêr mon lê gêm tımtım hê kê hewari
'Ezmonon d' yo ceng biya têra astarê hê kuên wari
Ez wusar bê Zin pê sêkir dêst wusar id vıl nêmend

Ka'be yo qêton siya best hesrê Zin ra kot matem
Deştê miri çayır wari piyêr xu d' halê bi badem
Kâinat piyêr biyo birindar zê gulon baği İrem
Ca d' tı von qê reng bedılno kurê 'erd ma şıyo Selem
Ez wusar bê Zin pê sêkir dêst wusar id vıl nêmend

Kuê Hira zê Rustêm Zali dêst xu şo xu vêr sâri
Hesron ken war erzen vêr dar rı biyo naçar vêr bêri
Firaq tu ra 'erd biyo serkeş tım ho lerznen beşerî
Hesrê tu ra herarê ruêj kot hewa şıyo henzari
Ez wusar bê Şirin pê sêk dêst wusar id 'eşq nêmend
 (Mela Aziz Beki, Diwon Cebexçuri, r124 1-5 pancrêz)

2.10.2. Mersiyê dı Astaron

Dı astarê Cebaççuri Kehkeşon ra omê wari
Îqlim welat ma bı tari kueşkê Cebaççur recifya

Yi 'aşiq fexri 'alemi yi waris şahi 'alemi
Yi sinayê Rêb 'alemi dı astarê ma şı hona

Medresê yin piyêr bi yetim kê 'ilm u 'irfon bi yetim
Bon lutf û kerêm bi yetim dı astarê ma şı hona

Des nêw aşmê 'edarê ma d' serrê 'hê qaf û geyn u za d'

Mim şî awon ufuq beqa d' qesrê Cebaçur recîfya

Şîma deştê Cebaçur id şîma sêr kuon u qil wari d'

'Îrfon kerd vîla mon şar id kueskê Cebaçur kot sefa

(Mela Aziz Beki, Diwon Cebexçuri, r 414-421, 1-5 bêyt)

2.10.3. Qesiday Fikriya Wayi

Ez xemgin a, zaf naçar a

Wayê biya vini bîrindar a

Ez nê bêkes u bêwari ya

Warê eşîrê kavari ya

Xeber eşnawî kavari

Biya vini Fikriya şewa tari

Ma nêzana sera şîya

Meger berdo çemê hari

Çema ez to ra se vaji

Ti biy' warê qol u baraji

(Mela Muhammedê Kavari, Diwan, r.35, 1-5 bêyt)

2.10.4. Ser Seydayê Mella Ebdullah Qudduse Sirruhu

To ez warde verdawa ez sekeri

Gıl u gazîne xu kam rê bikeri

Ez bêkes u bêwar menda orte de

Badê to ra ez go xo rê sekeri

Bêkesi zore tunje ra hewle

Ne awayi ne virane ne hol e

Yusufê Kenani yek peyxember bu

Jî bîkesi dî misri da bu kole.

Ji firaqa te dile min hezin e

Dikim nakim sebir nake wek dine

(Mela Muhammedê Kavari, Diwan, r.37, 7-11 bêyt)

2.10.5. Teqwatê Seydayi Ser

Şewan u rojan nalena qey firaqê to seyda

Darê dunya dî geyrawa zey to yew nêkerd peyda

Daim nîzdiê Homay' xo bî her c adî tî seyda

Şewan u rojan nalena qey cêrabîyayîş seyda

Firaqê to mî dîr karkerdo neşkena çikê vaji

Şîret u terbê to ma rê pilwi zey barajî

Beyntarê to u Homay to dî nêşkem çike vaji

Şewan u rojan nalena qey cerabîyayîş seyda

Derheqê edep u terbiya dî çîn biy' benzerê to

Riyakari wasfî to nîbî nêameyê virê xo

Semedê din u dunya ma rê rayir mojnî to

Şewan u rojan nalena qey cerebîyayîş seyda

Rayîro ke to moto min ez bigêrî ende bes

Ez poşmanê nêvînena hetanê axir nefes,

Mî rê cay' to yew bigêro nêvînena qet tu kes

Şewan û rojan nalena qey cêrabîyayîş seyda.

Wariştîş û ronîştîşê to zey emrê Homay biy'

Nêku wa vaji, bivêni qet to hete de çîn biy

To rê xerib û eqreba heme zey pê bî'

Şewan û rojan nalena qey cêrabîyayîş seyda

(Mela Muhammedê Kavari, Diwan, r.38, 1-5 çarrez)

2.10.6. Beytay Hezreti Ustadi Tarixi Heyati

De goştari ma ha vuni medhi Bedî'uzzemani

Se'îdi Nursiyu vuni heyati yey ma bîzuni

Tarix hınzar u heşt sey u hewtay hiri bıyari seyu
Tewellud tarixi yey u Nursi dı dunya umeyu
Ustad Bedi ‘izzemani welati yey ma bızuni
Bedlisu şu behri Wani Îsparit nehyey hizani
Deway ustadi Nursi yu şıma persi may u piyu
Pi yey Mirzaw zaf sofi yu ma yey Nuriya sey huri yu
Se‘id gedew zaf zeki yu delali dadiw babi yu
Çiw ğerib zaf tı ra diyu pêru yew hukmi Rebi yu
 (Mela Mehemedê Neribi, Diwan, r 638, 1-5 bêyt)

2.10.7. Fesh Beytay Hezreti Ustadi Se‘idi Nursi Bedi‘uzzeman

Tı Se‘idi se‘adet i eseri tu risalet i
Sew hırıs cildu tu veti pêru tefsiru ayeti
Yardımi Rebbi Yezdani nebiyyi axır zemani
Himmet u feyzi Qur‘ani tı bi Bedi‘izzemani
Yew ‘Eli şahi merdani ‘Ebdulkadiri Geylani
Paşmiri tu şewew şuni va tı Bedi‘izzemani
Mebi cahil u nezuni ‘esri vistiw ma ha zuni
Vaci Bedi‘izzemani muceddidu pey bızuni
Vaci sunnet u Qur‘ani emri Allah yu ma zuni
‘Alimi tefsiri vuni Se‘id Bedi‘izzeman i
 (Mela Mehemedê Neribi, Diwan, r646, 1-5 bêyt)

2.10.8. Beyta Şeyx Se ‘id Efendi

Şeyx Se‘idi se‘adet i tı xadımı şeri‘et i
Tı mensubi teriqet i Şeyx Se‘idi pişva yi
Neqşiy u Neqşibendi yu tı xelifey Şeyx ‘Eli yu
Selman el Farisiyyu Şeyx Se‘idi pişva yi

*Süleyman el Farisiyyu teriqet yey dest ra biyu
Heta Şeyx 'Eli Paliyu Şeyx Se'idi pişva yi
Bı zaf 'esri çewi nidi cesareti Şeyx Se'idi
Quwweti imanu zêd i Şeyx Se'idi pişuwa yi
Xelifey zulcenaheyne menbe'i kaniy u 'eyni (eyni)
Tu cihad ke ferzu 'eyni Şeyx Se'idi pişuwa yi
(Mela Mehemedê Neribî, Diwan, r668, 1-5 bêyt)*

2.10.9. Beytay Şeyx Se'id Efendi

*Welati key Şeyx 'Eliyu Bismil u deştew beriyyu
Nesib çibu beylu niyu qismet u emri Rebi yu
Deway şeyxi Çilestun u Bismil qezay şeyxi mın u
Çemi Diclê bin u binu ruy welati ma şirun u
Ez kaliki veri bunu seyyid Haşimu ez vunu
Çilestun dî nûme dunu muderris u xunedun u
Sefir Beğdadi keyu ma persî zemuni yîwu
Tarix hınzar u şeşsey u hiris u new biyari seyu
Padişah sultan Murad u sefer kerdu şiw Beğdadu
Ciru umew sukew radu veynu keyfî suki cadu
Mela Mehemedê Neribî, Diwan, r69,2 4-6-7-8bêyt)*

2.10.10. Qeside-i Şah-ı Neqşibendi

*Kelbi şahî Neqşubendu ez heta ha guni yu
Ez feqiru verberi tu şahî cewad u sexi yu
Ez suluku raro heq dî tenbel u zaf bestew u
Hamili hemli gununu o 'asiy u şermende wu
Şahî pêru ewliyani wexti tu qalu bela
Siperi şahu feqiri rehberi şeyx u mela*

Ğerq biyu behri gunin di teyšuni awa zela

Ey Bahaddin u ‘eşqi tu çıqa rınd u delal

El eman tı şaho pili miskini zenciri tu

Se medet piri teriqet verberu kole-i tu

(Mela Mehemedê Neribi, Diwan, r 515 1-5 bêt)

2.10.11. Weq’ey Kerbelay Hezret Hesen

Vac “Pey namey Homay wanen”, vac “pey namey Homay ez wen”

Mevac “Dunya d’ ez nêmeren”. Dunya ra şî Hezret Hesen

Hezret Hesen laci ‘Eli, Hz. Hesen pil yo weli,

Wefat yi bıwan sey meli, dunya ra şî Hezret Hesen

Hesen laci Fatıma wu, pirik yi peyxembêr ma wu

Wefat yi tı rınd beşnawu, dunya ra şî Hz. Hesen

Çiçan Fatıma ra werd guyc, xelifey şeş aşm u şeş ruyc,

Je’ri şimit y idi zaf deyc, dunya ra şî Hezret Hesen

Şeş aşmi xelifeyey kerd, çehar-ponc rey yi je’ri werd

Peyni sukay Medina dı merd, dunya ra şî Hz. Hesen

(Mela Mehemedê ‘Eli Huni, Qesidêyê Kerbela, r76-77, 1-5 bêt)

2.11. Mewlid

Kelimeya mewlidi kokê kelimeya Erebkî” w-l-d” ra ameya meydan. Menaya ına kelima: 1. Cayê dunyaameyiş; 2. Biyayiş, dunyaameyiş. 3. Wextê biyayişi. 4. Eseri menzumi kê biyayişê peyxemberi ra behs kenî (Parlatır, 2012, r. 1080).

Ini izahatan ra yeno fehmkerdiş çekuyê “mewlid” ewîlî sey zıwanê Erebkî “biyayiş”, “wextê dunyaameyiş”, “cayê dunyaameyiş” qey ınî terman ameya şıxulnayiş; badi wextan menaya xususi qezenc kerda u menaya ey eseri kê “dunyaameyişê Hz. Muhammedi, wextê dunyaameyişê ey, cayê dunyaameyişe peyxemberi, heyatê ey, mucizatê ey herbane ey, exlaq u wefatê ey” ser ameyî nuştış yan zi merasiman dı wendişê ınî eseran gureta (Canım, 2016, r. 162).

Kokê tewrê mewlid reseno siyeranê edebiyatê Ereban. Kelimeya “Mewlid” tor ewıl İbnü’l-Cezvi eserê xu *Mevlidü’n-Nebi* dı şıxulnawa. Edebiyatê Fariski dı tewrê mewlid dı sebebê mezhebê Şia tay eseri nusiyayi (Aça uêbin, 2012, r. 378).

Edebiyatê Tırki dı tewrê mewlid dı esero erciyayi mewlidê Süleyman Çelebi “Vesiletü’n-Necat” o. Bila ın esero menşur tewrê mewlid dı sewbina zaf eseri nusiyayi.

Tewrê Mewlid tamamê mewlidanê Zazaki dı ca ca qısmo arzi dı ca ca zi bı muhteva ca geno. Welediyayişê Peyxemberi hem mebhese merheba hem zi ekseriyetê mewlid dı yeno nuştış. Eserê Zazaki yo tor ewılın *Mewlidu’n-Nebiyi’l-Qureyşiyi* ra heta ewro ino tewr dı şiiri nusiyayi.

2.11.1. Enu mebhese welednayışi Peyğemberi ma wu (sav)

*Şi Rebi’u’l-ewweli ra des şewi
Amina bi ‘xerqi nuri yew hewi
Amina va weqtu bi duyyes şewi
Ez teni menda di xelwe bi yewi
Ây şewî hem bî dûşenbe bîfutûr
Min dî çâr cînî mi rî âmey huzûr*

*Meryem â yew, yew zî Sara Âsiya
Yew zî ây Hewwa ku bi ummel werâ*

(Mela Ehmede Xasi, *Mewlidu’n-Nebiyi’l-Qureyşiyi*, r38, 1-5 bêyt)

2.11.2. Biyişa Pexemberi

*Ame dinya a sa’et sultanê din,
Nur di xerq bı va no erd u azmin.
Heme mexluqi dinê veynda u va:
“Merheba to rê Muhemmed Mustefa!
Merheba, ey melhemê pizex kulan,
Merheba, ey serwerê pêğemberan!*

Merheba, kana şefaèet merheba!

Ti bi xeyr amey, to rê bo se merheba.

Merheba, ti yê ricacî rûsiyan,

Merheba, dermanê qelbê nêweşan!

(Osman Esad Efendi, Biyişa Pexemberi, r 113, 95-99 bêyt)

2.11.3. Mewlidi Pexemberi

Bi hamiley Muhemmedi, bi hamiley ni Ehmedi

Qey yi r' selawatu bidi, biwan mewlid Peyxemberi

Resay melaketu xeber, melaketu vijey sefer

Va: "Ha yen dinya Peyxember", biwan mewlid Peyxemberi

Şerefresa 'erdi cêri, recef gîna 'erşi cori

Amey melaket u huri, biwan mewlid Peyxemberi

Rebi'ul-ewwel duyey a, amey huri imdad resa

Şema düsemi bêhes a, biwan mewlid peyxemberi

Şerq u xerb id, Ke'be d' yew yew hiri 'elem ricey yew şew

Amina zaf bibi têşan, biwan mewlid peyxemberi

(Mela Mehemed Eli Huni, Mewlid, r37,34-38 bêyt)

2.11.4. Mewlidi Nebi

Umêyiş tu rahibun d' heyacun da

"Way way" vatin derun u hem deştun da

Kahinu vatin: "Muhammed umeyo,

Îtya ra wet ma r' yew dewrun çine yo"

Umêyiş tu şayan ib riy erdun de

Kueşk saray Kesrun rijiyêb Îrun de

Eg şima wazên cennet yedî şima b'

Muhemmêd r' selewat bîyarîn dewam.

Milad-tarîx pûnc sey hewtay serri bi

Duyês rebî'ul-ewwel hem ûmebi

(Mela Kamilê Pueği, Mewlidi Nebi, r5, 54-58 bêyt)

2.11.5. Enû Behsî Weladetî Peyxemberî Ma

Mijdûnî dûn yobînî zewq û sefa,

Qey ku yenû dunya Ehmed, Mustefa.

Hemley dadî d' mendi new aşmî mecîd

Amîna qet nêdî yo zehmet' şedîd.

Hemû hemlê dadî xwi di b' muctebah,

'Ebdullah babî wefat kerd ah û ah

Va melaketûn: Yetîm mendi hebîb,

Ya îlahî, derdimendûn r' ti tebîb.

Va: Ez a hafîz, mu'îni tim, dewam,

Qey hebîbî xwi Muhemmed wesselam.

(Mela Mehemedê Muradan, Mewlidi Zazaki, r22, 74-78 bêyt)

2.11.6. In Behs Ruêj Wiladêt u Wefat u

Îbni 'Ebasi yı riwayet kerd

Wı yo sehabu celîl u hem cumiyerd

Va Resul Allê umı dunya wı bı

Şerefu pil qê rueji dîşenbı bı

Ruej dîşenbı dunya r aşı o Nebi

Dadi ewladi bira qîrbun yı bi

Hebib Allê yo hedis id kerd beyan

'Amêl ummet dı rueji mi r' ben 'eyan

Ruej dîşenbı ruej paşenbı ben 'eyan

'Amêl ummet qê mı ri Reb kerd beyan

(Mela Ebdulqadirê Muşeki, Mewlidê Nebi, r52, 1-5 bêyt)

2.11.7. Behsê Biyayiş Pêğembêr u Mu ‘Cizat

Duyês Rebi ‘u’l-ewwel id welidya

Nurêk ume Mekke d’ aya şew dunya

Pirik yı nume na pa va: Muhemmed

Pêğemberu mijdun da va: Yen Ehmed

Şoqêk da şewê dîşemi sêr Mekki

Şar Mekki zaf şaş bı nîzuna seki

Piyorê puti Ka ‘be d’ fêk ser gînê ‘erd

Seltenêt putu qêdya ile ‘l-ebed

Adir din Mecusiyu cad şî huna

Aya şew zaf mu ‘cizê êst ez zuna

(Abdullah Narin, Mewlidê Nebî, r 18, 6-10 bêyt)

2.11.8. Mewluda Zazaki

Cumle alem hem nebat u mehlukat

Herçi zoni xwar ardi selevat

Ma zerda safîra waci in kelam

Têdîr wacê esselat u wesselam

Bî hery ome duyês rebiul ewel

Eyroci ome dunya nebi u mursel

Ombarîkîb Mizgîne Yey Bîd Ummet

Vac Omevu Pexember homay êhmet

Ome Muhammed Mustafa merhaba

Mâhiy u haşîr u âkîb merhaba

(Mehmet Akif Demir, Mewluda Zazaki, r 20, 206-210 bêyt)

2.11.9. Mewlidê Pêximbêr

Deştê Mekki d ‘omi dunya Ehmeda

Tîja rueştî şarî serdî şewqî da

*Na xu vera aw yetimi Amina
Pê şito pak u helali lunina
Serra şeşin şiy dunya ra Amina
Ebdulmutalibi berdi hewina
Dadiyê şiti peyda kerdi ci r' Helima
Va in nur'u pê yi keye mi bi awa
Ina xeber min se'dun di biy vila
Pilon, qijon, piyorin c iri silom va*

(Bilal Feqi Çolig, Mewlidê Pêximbêr, r 9, 12-16 bêyt)

2.11.10. Con Ma Muhemmed Mustafa

*Muhammêd şeref da dunya
'Erş u 'ezmon têdîr bi şa
Wird cihon ir bî padişâ
Con ma Muhemmed Mustefa
Muhemmed wext ığ welida
Bî yo lembe rueşnayı da
Yi zerrê ciğer ma kerd şa
Con ma Muhemmed Mustefa
Wî cavêrna sunnet kerdî b'
Mon duêşon yi muhur kerd ıb
Pizê dadê xu d' temiz ıb
Con ma Muhemmed Mustefa
Tî sinayê sequeleyn ê
Tî zerrbêr pêr 'eşiqon ê
Şefa 'etkar muznibon ê
Tî conî ciğeri ma yê*

(Mela Faruq Baynal, Diwanê Arçugi, r 56, 1-4 çarrêz)

2.11.11. Şewa G' Muhemmêd Şeref Da

*Wext ıg Muhemmed welida
Cihon ıd yo nur bı peyda
Mumin fasiq cera bi a
Şewa g' Muhemmêd şeref da

Dadê yi xu r' zaf bi keyfweş
Munafiq muşrik bi niweş
Mumin yobin ir bi qelbweş
Şewa g' Muhemmêd şeref da

Bêr 'ezmonon qê yi bı a
Rehmet 'alem ıd bı vila
Holi ferq bi xırabi ra
Şewa g' Muhemmêd şeref da

Rıdwon bêr cennêt kerd ıb a
Ni 'mêt Homê yi ra eya
Keyf u şenayi kot her ca
Şewa g' Muhemmêd şeref da

Yo nur 'ezmon ra kot sêr 'erd
Bı rueşn bin 'ezmon u sêr 'erd
Yo şenayi kot kurê 'erd
Şewa g' Muhemmêd şeref da

Cihon ıd heycon virazya
Buyê yi her ca ra bı vila
Mijdon şî resa ni 'metga
Şewa g' Muhemmêd şeref da
(Mela Faruq Baynal, Diwanê Arçugi, r 68, 1-6 çarêz)*

2.11.12. Wext Muhemmed Omı Dunya

*Dunya ewil teng u tari b'
Meydon vêrg u eqrêb mari b'*

'Erd u 'ezmon pêranayi b'
Wext Muhemmed omi dunya

Adir Mecuson şî hona
Guelê Seba wîsar bî zuwa
Estun Kisra niyê 'erd ra
Wext Muhemmed omi dunya

Vêrg u varê têdîr çerê
'Erêb u 'Ecêm bî birê
Sîpi siyon ir nibî dîlê
Wext Muhemmed omi dunya

Keynê xelisyê kîştîş ra
Xemilyê hêt qedêr xu ra
Nefêş 'alêm teng bî hira
Wext Muhemmed omi dunya

Yo tij vêja rueşn da Hira
Rehber virazyâ nûrî ra
Heval virazyê durî ra
Wext Muhemmed omi dunya

Wertê yîn îd vîndert o Nebî
Raşt îd Selmanî Farîsî
Çep îd Bilalî Hebeşî
Wext Muhemmed omi dunya

Muhacîr kêrd birê ensar
Muslumon birê xu r' bî yar
Çew birê xu r' nibî nêyar
Wext Muhemmed omi dunya

Rueşnayî da 'Erebîston
Cuyayîşêk kot mon inson
Her ca bî zê gul gulîston

Wext Muhemmed omî dunya

(Mela Faruq Baynal, Diwanê Arçugi, r 72, 1-8 çarrêz)

2.11.13. Welîdiyayîş Pêğembêr

Aya şew Qesrê Busra diya pîra

Adir adirpereston diya wera

Guelê Taberi temom yê bi zuwa

Ini z' bi hikmêt omiyayîş yî ra

Aya şew put Ka'bi fek şî 'erd

Muşrikon ir çiqas bî yo cewab

Qisrê Îron wî 'ecib u şaş mendi

Ard piyeser o g' wezir u 'aqlmendi

Sêr têxt id tacê xu cena xu ser

O g' sarî d' viyerto va yover yover

(Mela Orhan Sekaronîj, Siyerê Nebî, r22, 27-32 bêyt)

2.11.14. Destpêk

Ereban miyan ra vicya, jewendo gîrd, hem nebi

Eslê cî pak o, rînd o, ney vatê, gîrd u werdi

Kokê kalikandê ci, resayê Îsmail'î

May merd, o şeş sere bî, piyê xu zî qe nêdi

Dadê ci wahirey kerd, rînd ewna ê yetimi

Bî xu dî tîm çarnayê, finê berd heta Şamî

Uja dî rahiben vat, rew beren ne lajêki

Çîman ra rînd bîpawen, wa nêba haya kêsi.

Şîma ra mujde dana bî Tewrat u Încil

No nebiyando heq o, şîma rê çîmî roşnî.

(Milla Cımayo Babîj, Siyerê Nebî, r 9, 5-9 bêyt)

2.12. Mi'raciye

Lugat dı kelimeya Mi'rac, yena menayanê “hetê ezmona şiyayış, berzbiyayış, sılum, mirqat, meqomo berz”. Edebiyat dı menzumeyi mucizeyê mi'rac eğleb bı şıklê qesida nusiyeni. Metnanê dini u edebi dı sayeyê kelimeya “mi'rac” dı xeyli terkibi zi vıraziyayi: Ini.” Mi'rac-ı Nebi, Mi'racu'n-Nebi, Mi'rac-ı Ahmedî, Sahib-i Mi'rac, Leyle-i Mi'rac ueb. (Canım, 2016, r. 175).

Qur'ano Kerim dı, sureya İsra dı ayeta verin u ayeta 60, sureya Necm dı ayeti muxtelifi derheqê hediseya Mi'rac dı nazil biyi.

Berdışê bı şıklê mucizevi Hz. Muhemmed, şewê Mi'rac dı Mescidê Heram ra Mescidê Eqsa uca ra zi “Siddretü'l-Muntaha” hedisanê muxtelifan dı izah bi yo (Canım, 2016, r. 176).

Mi'raciye dı meseleya mi'rac hema hema eyini qedı izah bena. Şairi, goreyê hacmê eser yan zi goreyê tercihê xu “meseleya mi'rac” ya bı teferruat nuseni yan zi ser ra şını. Labelê şairi qayili heba heb tebeqayê asiman viyertişi u Cebrail, Burak u Refref ra behs bıkeri (Aça uêbin, 2012, r. 383).

Mucizeya Mi'rac, hema hema tamamê memleketanê İslami dı zê şiir, resim, minyatur, musiki u xet ser tesir kerdo. Labelê ino tesir edebiyatê Fars u Tırk dı ziyed o (Pala, 1995, r. 388).

Edebiyatê Fariski dı “Mi'rac” cayêko muhim geno. Eserê Nizami Gencevi “xemse”, mesneviyanê Feriduddin Attar “ilahiname” u “esrarname” dı tewrê Mi'raciye dı xeyli misali esti. Anadolu dı Mi'raciye ya mustaqila ewılın hetê Ahmedî ra ameya nuştış. Eserê ey” Tahkik-i Mi'rac-ı Resul” 497 beytan ra muteşekil o (Uzun, 2020, r. 135).

Edebiyato Klasik ê Zazaki dı goreyê tesbitan heta ewro 9 Mewlidi, 2 Siyeri, 9 Diwani u 4 hebi zi eqidenameyi esti. Kitabanê Zazaki dı mucizeya “Mi'raciye” ge ge qısmo arzi dı ge ge zi qısmo pabeste dı ca gena. Goreyê tesbitanê ma, misali cêrin biyi riyez:

2.12.1. Enu Mebhesi Nuzuli Wehyu U Mi'raci Yu

Weqtu yu fâriğ nematic râ bi tamam

Linge eşte zengû ay Xeyru'l-enâm

Kerdi qesdi Qudsî şî ewca veri

Bibi hedre hem heme Pe'xemberi

Mescidu'l-eqsa de çim rey mendibi

Hem çîqa cinn u melek nimendibi

Pîrû âmeybî hemâ sef sef temâm

Yû zî âme yîne ri dâ yew selâm

Bî muferreh hem bi tertîb û edeb

Şî ziyâret kerdî yû ğâhi 'Ereb

(Mela Ehmedê Xasi, Mewlîdu'n-Nebîyî'l-Qureyşîyyî, r 45,305-309 bêt)

2.12.2. Bîyîşa Peyxemberi

Çun tamam bî mu'cizatê ê nebi,

Qal keran mî'racê ci to rê, se bi.

Va şewa duşenbe min dî o 'Resul,

Ame keydê Ummuhani kerd qebul.

Va bi Cebraili Ellay a se'at,

Şo bi cennet, ti biye çendên ğelat.

Ti bîya estor û hem tac û kemer,

Hem bîy vatin çina rew şo bi ser.

Nê hedayan ti berê pêğemberî,

Rew biyarê ti mî rê ê serwerî.

Osman Esad Efendi, Bîyîşa Pexemberi, 136-140 bêt)

2.12.3. Bîyîşa Peyxemberi

Çağo Cebraili dir kerdin selam,

Ame Refref Ehmedi rê da selam.

*Va uja ra rew gurot ê Refrefî
 Berd bi 'erşî ser di rona o nebi.
 No fim ame veng u va: "Ya Mustefa,
 Ya hebibe'l-mucteba, xeyre'l-wera!"
 Bê, bi to rewna yo ez 'aşiq biyan,
 Kerdooley to min çendê ins û can!
 Şî bî nezdî o va Refref ca di mend,
 Ehmedî ra mîm werişt û mend Ehed.*

Osman Esad Efendi (Bıyışa Pexemberi, 170-174 bêyt)

2.12.4. Miraci Pêxemberi

*Tî hevêr namey Homay vac, tî namey yî r' beni muhtac
 Pêyxembêr ard panc wext nimac, Pêyxembêr ma vîcya Mirac
 Tî pê zîkîr akîr berî, tî pê şîkîr bîd' xeberî
 Pê fikr şu dunyay vêrî, Pêyxembêr ma vîcya Mirac
 Tî xeberey Mirac bîra, pê Zazakî beşnaw mî ra
 Ez yew dua wazen tu ra, Pêyxembêr ma vîcya Mirac
 Wazen' derdan xwî rî dari, Homay xwî rî bîkîr zarî
 Beşnaw mî ra me'na bîrî, Peyxembêr ma vîcya Mirac
 Me'na bîrî mî ra beşnaw, destan mî ra bîşîm tî aw
 Homay wîma rî rehmet daw', peyxember ma vîcya Mirac
 (Mela Mehemed Eli Hunî, Mewlîd, r 41, 1-5 bêyt)*

2.12.5. Inca Mî'racdê Peyxemberi ra Behs Keno

*Dî Ke'be ra yew şew Ellah bardo o
 Bî Mescîdu 'l-Eqsa kî bardunî o
 Dî Eqsa dî hamey ruhê enbiya
 Bî tebrikbê ay efdelê enbiya*

*Ki weyra bi qay jin hemuni tamam
Îmam bı Muemmed hemın ri tamam
We ewca ra bard Sîdretû 'l-Munteha
Cemaley Ellah dî bi an întîha
Heman behs ê Mî'racî zav o bizan
Xulase ti inka inêni biwan
Înan kerdiş o ferz biyo ma ser o
Bizanî inên ma hemîn pêsero*

(Muhammedê Şêx Ensari, Raro Raşt, r 90,1-6 bêyt)

2.12.6. Eqidenameyo Zazaki

*Mi'racê yê pê bizane ey beşer
Xaliqi yo berd bi ruh 'erşê xo ser
Hicreti ra yew serêke bi veri
Berdi'ezmanan hebibê enweri*

(Mela Mehemedê Hezani Eqidenameyo Zazaki, r 70 ,75-76 bêyt)

2.12.7. Hadisê Mirac

*Tı aya şew Qudus ıd bi imomi
Tu dıma bi cem'at pêr pêğemberi
Wı nuşna sêr yo refrefa zergun a
Heval yi Cebrail hinê pav yi wa
Zamonêko çendêk çı zaf tay ıd
Yi viyêrt ra şıwo tebeqon 'ezmon ıd
Sidre-i Munteha d' di b' ehnd melêk
Zulcelal bizon miqtar yin çendêk
Rabbi yi uca d' ci r' bı muxatab
Inê gırdiyer şeref çin o dunya d'*

(Mela Orhan Sekaronij, Siyerê Nebi, r 110, 6-10 bêyt)

2.12.8. Şewa İsrâ U Mi‘rac

*Homê qul xu de ‘wet kerd ib
Cı r’ yo Buraq peyda kerd ib
Cehdo dur cı r’ nızdi kerd ib
Comi ‘Eqsa d’ meyman kerd ib*

*Mubarek Eqsa d’ vıst hewa
‘Ezmon ra vêng yi kerd vıla
Pêğemberon ır kerd bıra
Homê yi resnê münteha*

*Pê ruh u bedên şı b’ ‘İsa
Sol xu vet oncax şı b’ Musa
Pa solon xu ra şı b’ Mustefa
Cahdı ra nidi yo cefa*

*Pê refref bı berz şı ‘ezmon
Adêm ra musa b’ qod inson
‘İsê ra exlaq Nasaron
Musê ra hilê Yahudiyon*

*Harun ra musa siyaset
Yusuf ra xızinê dewlet
İbrahim ra tek ummet
Dıma z’ İslomi yo dewlet*

(Mele Faruq Baynal, Raywontiya İnson, r 40, 3-7 bêyt)

2.13. Munacat

Munacat, kelimeyêka Erebki ya kokê “necv” ra yena. Ina kelima menaya “goş dı çiyêk vatış, vergêrayış u dua kerdış” dı şıxuliyena. Hetê tewrê edebi ra zi semedê “vergêrayış, dua, efwaştış” yeno zanayış (Canım, 2016, r. 198). Munacat, İslamiyet ra pey verco edebiyatê Erebki dı ameya şıxulnayış, dıma zi se serra 10. ra pey edebiyatê Farıski dı ameya şıxulnayış.

Inê šiiran dı pili u qudretê Homayi ver, ecızı u bêkesiya insani ra behs beno. Inê šiiran dı vergêrayış esto. Şiiri tewhid u munaca‘at maneni yobinon. Ge bı ge çend šiiranê tewhid dı qısmi munaca‘at zi ca geni (Macit u Soldan, 2011, r. 85).

Munaca‘ati kê İslamiyet ra pey ameyi nuştış misala inan ê ewılın edebiyatê Ereban dı destpêkerdo. Edebiyatê Farisan dı misalanê ewılınan qernê X u XI dı hetê nuštoğan dı reğbet diyo. Edebiyatê Tırki dı zi eserê Kutadgu Bilig u Divanê Hikmet tewrê munacat dı ewılın i (Canım, 2016, r. 199-200).

EdebİYato Klasik ê Zazaki dı tewrê munacat dı kitab u mebhesi ameyi nuştış. Edebiyatê Zazaki, bınê tesirê din dı eraver ameyo. Tesirê dine İslami dı behsa ewılın piliya Homayi ya, ayê dıyın zi Homayi ra waştış a. Kam ko Homayi ra bıwazo, duê waştış bıkeroy, eciziyetê xu ifade bıkeroy Homa zi dano. Qur‘ano Kerim dı sureya Fatıha dı ruej panc wexti nımaj dı ayeta panc, şeş u hotın dı” Homawo! Ma teyna tu rî îbadet kêni u ma teyna tu ra destegerî wazenî. Homawo! Ma bı cehdo raşt hıdayet bıker. Cahdê ayê keson ko Tu nîmet do ci, û şaş nîbîy u ghezebê tu vera nîkoti.” (Feqî Çolig, 2014, r. 1) munacat yeno kerdış. Ino iman edebiyatê Zazaki dı tesirê muhteva kerdo.

Edebiyatê Zazaki dı misali tewrê munacat xeylek esti. Hema hema temamê mewlid u diwananê Zazaki dı ino tewr esto.

2.13.1. Bismillahirrehmanirrehim

Wâzeni mâ lutfî tû her gû hewe

Tim bizâriyy û fîgan rûc û şewe

Ez Qesem daim bizati Tu kena

Hem bı yew yew ez sıfatê Tu kena

Ger ebed yew hemdi tû qet nîkerû

Rehmetey tû âncî yû gû her berû

Çûnki rehmay tû bi qeybî yî biya

Ger çiqâ şermende û sîne siya

Rabbî hâli mâ bi xû tû râ ‘eyân

Lâzimey hendî çiya vacu ziwan

(Mela Ehmedê Xasi, Mewlide Kırdi, r12, 11-15 bêyt)

2.13.2. Bismillahirrehmanirrehim

*Bi namê wahirê no erd u azmîn,
Ke ma dest kerd bi no girwedo rengin.*

*Şima xemdê xwe Ellay rê biyarin,
Şew û roj qapîdê ey di biqarin.*

*Pêğemberî r' selewatî biwanin,
Tim u tim derdê cê ver di binalin*

*Mîsalê na dine zanî ti merdim,
Ti citêrênî, girwey to jî toxim.*

*Ke to zanan kî no dinya senîn o,
Bizanê a dinê cayê ciwen yo.*

(Osman Esad Efendi, Bıyışa Pêxemberî, r175, 1-5 bêyt)

2.13.3. Bismillahirrehmanirrehim

*Namey Homay vac heyveyrî (hêverî), pê namey Homay ak berî
Xebêr mewlidî weş xeberî; biwan mewlîd Pêyxemberî*

*Pêyxembêr zaf aşiq resnaw`, yi qelbî aşiqan veşnaw`
Mewlid Pêyxemberî beşnaw, biwan mewlîd Pêyxemberî*

*Pêyxember pîl Pêyxemberû, ha Pêyxemberûn ra verû
Şerêf yi zî hemîn serû, biwan mewlîd Pêyxemberî*

*Wi yew saye sêr tebsi yo, beyiş peyxember ebsi yo
Ameyiş yi peynesi yo, biwan mewlid peyxemberi*

*Ameyiş yi yew rehmet o, mewlid y idi çin zehmeto
Homay ma beru cenneto, biwan mewlid peyxemberi*

(Mela Mehemed Eli Huni, Mewlid, r 34, 1-5 bêyt)

2.13.4. Bismillahirrehmanirrehim

*Ya Rab, tî vineni hem eşnawêni
Gunê ma hisab nêben, nêumaryêni*

Af bide qey xatır Muhammed'i
Umetê yı şadan kır cennet xu dı
Ya Rab ma bê tu çew nêvendêni
Lewra vêng ma ancax tı eşnawêni
Vendayîş xwi d' 'efê gunûn xwi wazen
Red mekir lewra, ya kerîm û rehman!
Ti settar û hem xeffarî 'eybûn î
De 'ef bik' gunahûn ma pîyorunî
 (Mela Kamilê Pueği- Mewlidi Nebi, r7, 92-96 bêyt)

2.13.5. Munacatê Îlahi

Tı ilahê insanun i
Tı weharê bêkesun i
Kueyun derun u deştun i
Bêdestun lîngun u çîmun i
Îlahe'l- 'alemin tu yi
Wehar herrun awkun tu yi
Wehar kerrun darun tu yi
Bê tu nêben qet yo çî yi
Îlahê mı ilahê mı
Zulum zehf ben zemanê mı d'
Quwet çînu destunê mı d'
Sebır nêmend wicdanê mı d'
'Eqıl pıra nêresneni
Çîmun cahdu raşt nêdini
Guêş bib kerî nêşnawteni
Destun ra huner nêumeni
Şeytan duşmen ğelebe da
Dêst mı depîşt hêt xu wa da

*Êr nê sîba ez têpa da
Ruêc sêrr umê 'umîr qêdya*

(Mela Kamilê Pueği- Diwan, r78, 1-5 çarrêz)

2.13.6. Vergêrayîş-1

*Bê yo çêng hesron mî ya Reb çik çin xêdwon zowdê kê ma d'
Lakin torê gunon mî zaf mî êşt pêser vêr bêr şîma d'*

*Gunê mî zaf zê pêl daron gunê mî zaf zê qum behron
Rehmê tu herkes îr bes a mî ceza mek pê bar gunon*

*Bin çuê nefîs id ez cuyena adir gunon xu d' vêşena
Pê owkê rehmê tu ya Reb adir gunon mî şîn hona*

*Tî 'ef bîkir 'ef gurê tu tî 'ef nêkir wî kuelê tu
Wî tim kîtmîrî vêr bêr tu wî dorêş serbêr dergê tu*

*Ez feqîr û belîngaz a ez bêveng û bêawaz a
Lakin çîrrê mî dî nêvat ez bînaz û bê nîyaz a*

(Mela Aziz Bekî, Diwon Cebexçurî, r105, 1-5 bêyt)

2.13.7. Vatê Hemd û Sena

*Tu 'eşq vîraşt eşt zerê gul henzar hemd û sena tu rî
Tu bulbîl kerd 'aşîq sunbul henzar hemd û sena tu rî*

*Tu mêzg 'alêmu ruhani ra Taha1 vîraşt kerd mêzg cihon
Tu 'alêmu kêrd 'aşîq Tahê milyon hemd û sena tu rî*

*Tu yo rehber kitab şawut rêyê Hira ser 'erd Hicaz
Her vîng yî ra heyat don we henzar hemd û sena tu rî*

*Heval yî piyêr bî astarê 'ezmon cuyayîş tût Adêmi
Pê yîn her ca bî zê çîla henzar selat selam cî rî*

*Yî yo ummet 'erd ser kerd wê rî 'erd kerd zê rueşon dunya
Cihan bî yo 'edaletgah henzar selat selam cî rî*

(Mela Aziz Bekî, Diwon Cebexçurî, r18 1-5 bêyt)

2.13.8. Qutsal Naziti

*Ez vaj nêvaj tî zê xu kên Îlahi
Herkes emir tu gon biyar ca Îlahi
Her çi pê tu omo dunya ho cuyen
Vato pêyin vatê tu yo Îlahi*

*Bê hêr 'Îsê guelik Musê gê Hindi
Bê Fir'uwni bê Nemrudi bê Sindi
Gelo kom nêwazên tu r' secdı tım ber
Vato pêyin vatê tu yo Îlahi*

*Kom tu r' secdı berd biyo 'eziz dî cihon
İblis³¹ eg hêrti nêkerdên bin şeyton
Adêm xu r' kêrdê qible secdı bêrdên
Vato pêyin vatê tu yo Îlahi*

*Bizonên Adem pil zê kerrê Ka'bi
Ka'be kerron ra no piyera yo Nebi
Binê Adêm no piyera deston Rebbi
Vato pêyin vatê tu yo Îlahi*

*İblis raştâ bîfekirên pê mêzg id
Adêm Nebi ho secdı ben vêr Ka'bi d'
Henzar gering şin secdı vêr Adêm id
Vato pêyin vatê tu yo Îlahi*

(Mela Aziz Beki, Diwon Cebexçuri, r68 1-5 çarrêz)

2.13.9. Celle Celaluke Ya Hu Ya Ellah

*Tî têna qê niweşon ır tî şafî
Tî têna qê bêkeson ır tî kafi
Tî têna qê destvengon ır tî wafî
Celle celaluke ya hu ya Ellah*

Ti her qul xu r' tı zêrr ra yo hennani

Tı viraşton xu r' raşta yo mennani

Tı zalım ir tı tağut ir deyyani

Celle celaluke ya hu ya Ellah

(Mela Aziz Beki, Diwon Cebexçuri, r71, 1-5 bêyt)

2.13.10. In Behs Bismillahi

Ya ilahi xaliqu erdu sema

Tı muhafize bıkêr bela ra ma

Ma gunehkar çimi ma ho 'effi tu d'

Umudi ma ho rehm u ihsanı tu d'

Ma imun a beri erdı mehşeri

Muhammêd dım beri hewzê kewseri

Ey Muhammed êy şefi 'dar ummeti

Tı hidayet wazeni qê ummeti

Ey Muhammed qê tu wa kewnu mekân

Ardı wucud ku tamam Reb in mekân

(Mela EbdulqadirêMuşeki, Mewlidi Nebi, r6-8, 6-10 bêyt)

2.13.11. Enû Mebhes' Wesfê Hebibi, Hem Du'a

Ya ilahi, rehmê tu zaf a, kesir.

Ma efû ker, ti xefûr û ti xebir.

Ma biker tabi 'i şahi ummeti,

Ma cema 'et' yi diri şî cenneti.

Ti efû keri mumînûn û muminat,

Bidi imûnko kamili weqt' sekerat.

Ha wefl î ha ayî g' merdî mumîn î,

Ti efû ker, halî pîyorin pê zûnî.

*Qey xatîr al û sehaban bî't-temam,
Qey flehîdûn' Uhûd û Bedrî kîram.*

(Mela Mehemedê Muradan, Mewlidi Zazaki, r 27, 40-44 bêyt)

2.13.12. Qesidetul Munacat

*Allah wari rehma Zaf i rehmeti tu sey xunav i
Ma ru varu vistew kavi rehmî ma kî Allah Allah*

*Ma 'ebdi tuy ma feqir i ma nê hiş u ma nê viri
'Emri ma şî ma bi piri rehmî ma kî Allah Allah*

*Allah wari ka'inat i ma neZun u tat u lati
Ma 'ebdi tuy bêxebati rehmî ma kî Allah Allah*

*Rari dini rind u baş u rari heqqew Îslum weş u
Rari xu ma kerdu şaşu rehmî ma kî Allah Allah*

*'Omri ma şiw pey ğefletu qelbi ma wîşk u qeswet u
Ma nê 'ar u nê 'ibret u ma 'afuki Allah Allah*

(Mela Mehemedê Neribi, Diwan, r653, 1-5 bêyt)

2.13.13. Behsê Vendayîş Humay

*Ya Îlahi ma hem pueşmun pêrişun
Ax u wax kê n ma gunu xu ra pueşmun*

*Ya Îlahi ma bîk heval welîyu
Cennet id bîk umbaz piyor nebiyu*

*Meğfîret bîk ma mehşer id pueşmun mek
Muxennetu ri z' muhtac u dêndar mek*

*Qebra tari ma r' sê yo deşt ık hira k'
Rehmê tu zaf a, mezêl ma sê çıla k'*

*Ma tu ir dêst kê a, du'un ma qebul bîk
Hem sê du'un Resulun xu meqbul ık*

(Abdullah Narin-Mewlid-i Nebi, r32, 5-9 bêyt)

2.13.14. Inca Ru'yetê Cemaleyda Ellah ra Behs Keno

Qe ğeyra Muhemmedi dunya di yew

Çinik o ki veyno cemaley qe yew

Welakin di 'uqba di heçi mu'min i

Ê cennet cemaî Ellah veyneni

Îlahi, ti rehma xu zav ma biki

Bi cennet cemaî xu Şad ma biki

Înan kerdiş o ferz biyo ma ser o

Bi anî inên ma hemîn pêsero

(Muhammedê Şêx Ensari, Raro Raşt, r92, 1-4bêyt)

2.13.15. Tî Reb Mî Yê

Tî Reb mî yê ez qul tu wa

Tî rezzaq ez muxtac tu wa

Tu ez viraşta qê qultî

Qê tu yo 'ezamêt piltî

Tî ciwonmêrd ez parsek a

Tî daim hol ez xirab a

Tî tum mendê ez şayiwa

Tî quwêd ez zaf ze'îf a

Tî bawêr ez tersonek a

Tî hol ez pis u pîntî wa

Ez zaf niweş a tî şafî

Ez xu r' bêkesa tî kafî

Tengasi ra tî mu'afî

Tu ra ber çini k' yo dafî

Gunehkar a tî ğeffarî

'Efukarî hem settarî

(Mela Faruq Baynal, Diwanê Arçugi, r44, 1-8 bêyt)

2.13.16. Îlahê Mı Tı Ğeffari

Nefs u şeyton ma r' bi neyar

Ma kot dımê yin a bi har

Gunê qij u gird kêrd xu bar

Îlahê mı tı ğeffari

Bar gunon xu gurêt omê

Hividari rehmê tu wê

Mil xu kêrd çot vêr bêr tu dê

Îlahê mı tı ğeffari

Nizona gunon xu sekir

Yin bêr vêr bêr kom id rukir

Kom ca d' bınimn yin vinikir

Îlahê mı tı ğeffari

Ma hesron çımon kên wari

Dest pêkên xu finên ari

Hembêr tu d' nibena yari

Îlahê mı tı ğeffari

Ma mefetılın huzur xu ra

Mehrum mekır lutuf xu ra

Ma mezıvırn cahdê xu ra

Îlahê mı tı ğeffari

(Mela Faruq Baynal, Diwanê Arçugi, r 48, 1-5 çarrêz)

2.13.17. Tı Ma Şaş Nikir

Raştiti nimenda bajaron u sêr kueyon id

Ni mon karkeron id menda ni z' mon tucaron id

Ni mon feqiron id menda ni z' dewlemendon id

Homawo tı ma şaş nikir bin çadıra kewi d'

Ma hê zemonêko zaf çetın u teng u tari d'
Doğrtı hin nimenda mon cuyayış heyat id
Persdayene gelêk bı berz benatê inson id
Homawo tı ma şaş nıkir bin çadıra kewi d'

Mal u mulk zaf qedr u qıymet guret mon inson id
Qıymêt inson biyo berz mon cuyayış diwon id
Meqom u mewqi vindet vernê 'ilm u 'irfon id
Homawo tı ma şaş nıkir bin çadıra kewi d'

Heya u şermı dariyo wera mon inson id
Gunê pêr hê eşkıra bân benatê xuerton id
Hol êr pêr bi vin mon hilê xurdê xırabon id
Homawo tı ma şaş nıkir bin çadıra kewi

 (Mela Faruq Baynal, Diwanê Arçugi, r 46, 1-4 çarrêz)

2.13.18. Emon Emon

Emon emon con mı meger ya Îlahi
Heton nivin zerrbêr xu ya Îlahi

Tı ruh cesêd mı ra nivêj bê imon
Mı bıçarn tabi Muhemmêd u Qur'an

Sinayê tu wa zerrbêr qasid tu wa
Ez hivê rehma zaf u kerêm tu wa
Tı ruh cesêd mı ra nivêj bê imon
Mı bıçarn tabi Muhemmêd u Qur'an

Gunê xu pêr mı ard vêr bêt tu d' kêrd ru
Mil xu kerd çot ard vêr fermon tu d' na ru

Tı ruh cesêd mı ra nivêj bê imon
Mı bıçarn tabi Muhemmêd u Qur'an

 (Mela Faruq Baynal, Diwanê Arçugi, r88, 1-5 bêyt)

2.13.19. Munacat

Guney kerdi bê hemdira, ri min siyawo heywax tera

Qusera ma zehfo cira, effu bike ti ma Allah

Umir vêrt kare ma çiniya, qelb mehzunê huzur çiniyo

Ğayni gunan karem çinyo, şefahat ya Resulellah

Şaş biya ez vana tora, derde xo ez vana tora

Derman vazena ez tora, derman bide Kerim Allah

Dunyara ez sewda biya, nefse xorê teslim biya

Bi enyan ez şermi biya, şefaata ya Resulellah

Beso nefso tewbe bike, ya Rebbe tı ma effu bike

Bi ebdi qebul bike, Qadir mewla Ğaffar Allah

(Ali Sizer, Seruven-i Mahşeri, r 89, 1-5 bêt)

2.14. Neet

Ferhengan dı menaya kelimeya neet, yew kesi yan zi yew çi wesıfnayış o. Literaturê edebiyat dı zi şiiiri ki sıfetanê Peyxemberê ma ra behs kenı u sinayışê ey anı zıwan, nameyê inê şiiiran o (Parlatır, 2012, r. 1245). İnê şiiiri, ge ge zê kıtab neşir benı ge ge zi zerreyê yew kıtabı dı zê qısımkê ca genı (Canım, 2016, r. 206). Şiiiri neet, bı zafı şıklê qeside dı yenı nuştış. Destpêkê diwanan dı verco şiiiri tewhid u munacat ca genı, dıma zi şiiiri neet yenı. Hema hema her diwan dı tewrê neet dı şiiiri estı.

Neetan dı, risaletê Peyxemberi, mucizatê Peyxemberi, hicretê Peyxemberi, ey eziyeti kê rıyê irşadê dinê İslami dı diyi, ey zulmi kê wexta kafır de'wet dini kerdin di, umidê şefe'atê Peyxemberi ra bı kelimeyanê zerveşayi u bı umit behs beno (Canım, 2016, r. 206).

Dunya dı tewrê neet dı neeta ewılın teweludê Peyxemberi ra 7 esiri veri Şairê Erebi Himyeri nuştı. Himyeri, aliman ra museno kê Hz. Muhemmed yeno dunya ını semed ra peyxemberi ra 700 ser veri mijdonê Peyxemberi ser neet nuştı (Aça uêbin, 2012, r. 399).

Dewrê Peyxemberi dı neeta ewilin hetê Ka’b b. Zuheyr ra ameya nuştış. Ka’b b. Zuheyr qesideyi “*Banet Suad*” derheqê sitayîşe Peyxemberi dı nušta. Ka’b, wexta huzurê Peyxemberi dı ina qesida wenda zaf weşi Peyxember şiya u peyxemberi bı nameyê “Burde” hırqayê xu yo kê Yemen ra cı ri ameyo Ka’b ri kerdo hediya. Ina hediya ra pey nameyê qesideya “*Banet Suad*” bedılya u nameyê “*Kasideya Burde*” guret (Canım, 2016, r. 204).

Edebiyatê Fariski dı herındê kelimeya neet, kelimeya “sitayîş” ca gureta. Diwananê Edebiyatê Fariski dı ‘ewılı tewhid, dıma munacat u badê inan sitayîş beni riyez. Diwanê Abdurrahman Cami dı 3 neeti dergi ca geni (Canım, 2016, r. 204).

Edebiyatê Tırki dı qebulkerdışê dinê Îslami ra pey muhtevaya edebiyati zi bedılyaya. Kelimeyi uhrevi sey “Homa, Peyxember” edebiyat dı biyi mevzuyê şiir u nesir. Hz. Muhammedi pê tamamê wesfanê xu edebiyat dı ca gureto. Yusuf Has Hacı, Edip Ahmet Yügneki, Ahmet Yesevi u Ali Şir Nevai, tewrê neet dı Edebiyatê Tırki dı merdumi erciyaye yi (Canım, 2016, r. 205).

Zazaki dı, edebiyato klasik biye dinê Îslami niyeno wesıfnayış. Bila eqidenameyan tamamê eseranê binan dı tewrê neet dı şiiri nusiye. Labelê têki eseran dı şıklo pabestı têkin dı zi şıklo arzi dı nusiya. Ehmedê Xasi, Osman Esad Efendi, Mela Aziz Beki, Mela Kamilê Puexi, Mela Ebdulqadirê Muşeki, Mela Mehemedê Muradan, Mela Mehemedê Nêribi, Abdullah Narin, Mela Faruq Baynal u Mehmet Mahfuz Söylemez ino tewr dı qelem şıxulnawa.

2.14.1. Eno Mebhesê Welednayîşê Pexemberê Ma Wo

Merheba ey sirrê subhan, merheba!

Merheba ey ruhê ruhan, merheba!

Merheba ey fexrê ‘erşi, merheba!

Merheba neslêy qureyşi, merheba!

Merheba ya, sahibel-dinil-mubin!

Merheba ya sadiqel-we’dil-emin!

Merhebâ yâ men sereyte bi'l-herem
Merhebâ yâ men denewte bi'l-qedem
Merhebâ ya qurrete 'l- 'eyni 'l-werâ
Merhebâ yâ men nubi 'te fî 'l-hîrâ

(Ehmedê Xasi-Mewlidu'n-Nebiyi'l-Qureyşiyi, r38,11-15 bêyt)

2.14.2. Biyişa Peyxemberi

Merheba, ti yê ricaci ma rusiyan
Merheba, dermanê qelbê nêweşan!

Merheba, ey mexzenê şer'e Rebbi,
Merheba, ey serwerê hurna dini

Merheba, nure çime ummetan
Merheba, peyxemberê axirzeman

Merheba, ey ti îmamê enbiyan,
Merheba, ey ti delîlê welîyan !”

A şewa ki Ehmed ame na dinî,
Erd û azmîn mijde da, va jewbînî

(Osman Esad Efendi, Biyişa Peyxemberi- r188, 1-5 bêyt)

2.14.3 Na‘at

Tî sultoni felekoni
Dêst ma bigr ya Resulallah
Tî şahê cın û insoni
Şefa‘et ya Habiballah

Tî zoni ‘erş û ‘ezmoni
Tî mirê in wurd dunyoni
Tî fêk furqoni rehmoni
Şefa‘et ya Resulallah

Tı gulê 'erd û 'ezmoni

Tı astarê kehkeşoni

Tı şahê şahî merdoni

Şefa 'et ya Resulallah

Qê şefa 'êt ruêj mehşêri

Herkes kot vêr bêr Pêxmêri

Vêr tu r' bêr şefa 'êt ben a

Şefa 'et ya Resulallah

Her Nebi qê xu feryad ken

Tı ummetê xu r' feryad kêr

Herkes tu ra meded wazen

Şefa 'et ya Resulallah

O ruej yo ruêjêko giron

Fermon "wemtazu" 'erd lerznen

Şin ilahî 'edalet ken

Dêst ma bigr ya Hebiballah

Tı sinayê Reb 'alemi

Tı serwerî in 'alemi

Tı rueşnayê dî 'alemi

Şefa 'et ya Resulallah

(Mela Aziz Bekî, Diwon Cebexçurî, r72, 1-7 çarrêz)

2.14.4. Na'at-1

Ez kuelê vêr bêr tu ya tîm ey Muhammed Mustafa

Ez bendê feyzi tu ya tîm ey Muhammed Mucteba

Vêr Harêm Ka'bi ra da ra nişt buraq tî kot rêyi

Yo melek ruhul Qudus tu d' bi heval tu in reyi

Mon tikê yo şew şîma şî lez resê Quds-i şerîf

Bi imomî comî Eqsa her Nebî tu r' bî redîf

Hezreti Mûsê kelimullahi pa 'Îsê Mesih

Îqtida kerd tu yin qêdna dewri esbati melih

Dewri Mûsê dewri 'Îsê bi temom dewir tu kerd

Dewir xu qê ummetê xu dewir zêrin dewir kerd

(Mela Aziz Beki, Diwon Cebexçuri, r 92, 1-5 bêyt)

2.14.5. Na'at-2

Ey sinayê mî se ben zê qıtmiri Eshab-ı Kêhf

Pa sehabon tu ra ez şiyêr Cenneti 'izz û şeref

O şiyer cennet ez şiyêr cehnım ın ihna qê ben rewa

O kutik Eshab-i Kêhf o ez kutik vêr bêr tu wa

Kom reçe hevalon tu d' raşta cuyo kot yin dıma

Ro erê wu şın felekon ben berz hetta biyer cê şıma

Ço bê rêyo g' tu muet 'alê m yo rêyo bin d' nêbiyo şa

Bêlka biyo mir bêlka biyo şah lakin esla nêbiyo şa

'Erş ra yo veng omı tu tı bi Pêxmêr ins û cın

Tı bi ay veng dunya kerd rueşn pa 'ezmon û pa zemin

Kom tepiş bênd Hezret-i Furqon wu ben berz şın felek

Îns û cın zaf kuên yi dıma pa hemi ruh û melek

Rêng Bilal zê rêng gula siya mon gulon gulşên şıma d'

Bê heval rêng gula sıpi gulê ma gulê şıma d'

Zimmê veng tu kuê Hira ra da cihon kerd zê çıla

Kuelê kêrd 'ezizi Mısri mirê dunya vist bela

(Mela Aziz Beki, Diwon Cebexçuri, r 93, 1-8 bêyt)

2.14.6. Risalêt Tahê

Tı qasıd Homê Mekki ra tı omê

'Erşı ra tu r' omı war nuştê Homê

Tı o nuşti wend piyêr qê cin û beşer
Tı inson mon çomır ra vet eşt tever
Tı pê nur ay nuşti ma kêrd zê çıla
Tı o nur 'ezmon û 'erd id kerd vıla
Tı ri 'erd ra taritê hiş dawera
Tı 'erd ser yo cennê dunya napiyera
Tı mêzg inson newı ra wı inş'a kerd
Tı yo fikro newı Hira d' peyda kerd
Tı kerd zerrê qafê zemin beşeri
Beşer bê in 'aqil ben zê serseri
Ey 'ezizê tu pê hişê kuê Hira
Cuyayış xu rueşn ık bıx zê nur çıla

(Mela Aziz Beki, Diwon Cebexçuri, r 91, 1-7 bêyt)

2.14.7. Gula Sur

Gula sur gula sur ax gula sur
Tı gulê 'erşi mu 'ella ya tı gulê texti mucella ya
Tı gulê ferşi musella ya gula sur gula sur ax gula sur
Con mı fedê tu v' gula sur ruh mı fedê tu v' gula sur
Tı gulê sidretu'l-munteha ya tı gulê cennetu'l meva ya
Tı gulê 'urvetu'l-wusqa ya gula sur gula sur ax gula sur
Con mı fedê tu v' gula sur ruh mı fedê tu v' gula sur
Gula sur gula sur ax gula sur
Tı gulê nuri felekon a tı gulê deşt u kueyon a
Tı gulê 'erd u 'ezmon a gula sur gula sur ax gula sur
Con mı fedê tu v' gula sur ruh mı fedê tu v' gula sur
Gula sur gula sur ax gula sur
Tı gulê texti cihon a tı gulê rexti miron a
Tı gulê bexti sulton a gula sûr ax gula sûr

*Con mî fedê tu v' gula sûr ruh mî fedê tu v' gula sûr
Gula sûr gula sûr ax gula sûr
Tî gulê beyti Homê ya tî gulê gulşenê ma ya
Tî gulê rêzi şîma ya gula sûr gula sûr ax gula sûr
Con mî fedê tu v' gula sûr ruh mî fedê tu v' gula sûr
Gula sûr gula sûr ax gula sûr*

(Mela Aziz Beki, Diwon Cebexçuri, r130, 1-5 bêyt)

2.14.8. Mewlidi Nebi

*Her teref tari, cehalet hâkim bi
Zulm u heqaret qetl u qital zaf bi
Ey Muhemmed, ey ti enwaru'l-huda!
Hem sened u mesnedi kurey dînya!
Werre yi r' ku ti şînasney, vineyi
Tabi' ummet, pêl kufri qerefneyi
Ummetê tu d' şan, şeref xwi r' vînenû
Tu Peyxember, dîn tu heq şînasnenû
Tî umîdî cin û hem însanûn î
Hem şafî' û muşfiqê wir dîyûn î*

(Mela Kamilê Puexi-Mewlidi Nebi r.1-2, 11-15bêyt)

2.14.9. In Behs Bismillahi

*Ey Muhammed êy şefî 'dar ummeti
Tî hidayet wazeni qê ummeti
Ey Muhammed qê tu wa kewnu mekân
Ardî wucud ku temam Reb in mekân
Ey Muhammed'tî Resul qê ins u cin
Tî wahar qê tac u beyreqa şîrin*

*Akerdiş cenneti pê tu wa beni
Hiviyê ma şef'at biker ma vini
Ma gunehkari quli axirzemun
Tı şefe'et bık gunê ma yi hêmun*

(Mela Ebdulqadirê Muşeki-Mewlidê Nebi, 9-13 bêt)

2.14.10. Enî Behsî Merheba w'.

*Merheba, ey rueşnaye cimuni ma.
Merheba, ey derduni r' dermuni ma.
Merheba, ey ruh u cani 'alemi.
Merheba, ey derdi eşqi r' melhem i.
Merheba, ey 'alemi r' ti rehber i.
Merheba, ey ewliyuni r' ti serwer i.
Merheba, ey aşiqî tu dar û ber.
Merheba, ey ti ma rî zaf mu'teber.
Merheba, ey muqteday' ruejî qîyam.
Merheba, Peyxemberûn rî ti îmam.*

(Mela Mehemedê Muradan-Mewlidi Zazaki, r 24, 3-7 bêt)

2.14.11. Ina beyt mı vata qay 'eşqi Muhemmed

*Muhemmed resulu bi emri Rebbi
Ma 'ebdu gunekar u ma ku se bi
Umid u hiviya bi rehmay Rebbi
Şefa'et resulu Muhemmed nebi
Dunya qay resuli Rebbi xelq biya
Çıqa 'erd u asmin u deşt u çiya
Şefa'et u rehmay Rebbi hivi ya
Çıqa şermezar u çıqa ru siya*

Ulul'ezm u za'ili kufr u delal
Delili hidayeti dino delal
Muşerrefti Qur'an u şer'a delal
Tı 'alimi sırri Rebbi la yezal

Deluy kuy u deştu feqir u bilaç
Bêkar u fulus u bêqedr u revac
Bı derbu birin u bêxerc u xerac
Nê Hekimu Loqmanu dar u 'ilac

Bı qurban bı qurban resuli Rebbi
Bı qurban bı qurban Muhemmed nebi
Bı qurban bu ez qay resuli Rebbi
Bı qurban bu tu ri Muhemmed nebi

(Mela Mehemedê Neribi, Diwan, r 562, 14-18 çarrêz)

2.14.12. Behsê Merheba

Wext ig ume dunya Resul Mucteba
Hemê mexluq umê 'eşq va: Merheba

Venda 'erd ra 'ezmun hemê mexluqat
Ehlen we sehlen va piyor mewcudat

Merheba ya sadıqe'l-we'dil emin
Merheba ya Rehmetel li'l-'alemin

Merheba tı wari en dini mubin
Ummet ir tı bân şefi'el muznibin

Merheba tu ir ya Muhemmed Mustefa
Semêd ummet tu unta gellêk cefa

(Abdullah Narin-Mewlidê Nebi, r 28, 1-5 bêyt)

2.14.13. Weladêt Nebi

Homê 'erd qê tu xemilna
'Ezmon iz qê tu neqışna

Wext ig 'alem hesrêtu mend

Tu şeref da muhebbet mend

Şew u ruej qê tu 'edilna

Piyorê 'alem hesrêtu ra

Wext ig 'alem hesrêtu mend

Tu şeref da muhebbet mend

Tu 'eşqê dîlşadi ma wê

Ma muhtac irşadi tu wê

(Mela Faruq Baynal, Raywontiya Însan, r 68, 1-5bêyt)

2.14.14. Merheba Pêxembêr Homê

Rehber u qasudi ma

Muhammed u Mustafa

Omi şirawitiş tarêf Homê ra

Wexto ku qêlb insan bî bî zê kerra

Yo ruej, dî Remezûn dî şî bî şikeftê Hira

Di yo vêrsi, sarê xu sera

Vêrcon nêzona in çito

Baciyo fîm kerd ku yo ito

Vêrsi omi zon, va "ez qasud a"

"Homê tu ez şirawita, ne hasud a"

"Ez a Cebrail, melekona ra"

"Xeber ona pêxemberona ri Reb azmonona ra"

Cebrail kerd qiri va "bîwon"

Lerza Muhammed, zona niyen wendiş bêfîm

Bî zuari va "çî qêde bîwon? Tawa nêzona"

Xeber azmonona ra omiya la zona

Gureta Cebraili, kerd xu cema, şêdîna

In quwet ra Muhammed çare nêvîna

Verda ra, kot war; zê yo dısmal
Di xu biya hêwi, biya quwet, biya hewal
Va Cebraili "bıwon bı nomê Reb ku kerd xulq her çi"
"Înson yo parçê quni ra kerd xulq yî"
"Bıwon, Homê tu sahib keremo bizon"
"U wo zeni her çi bı qelem musno inson"
"U wo zeni musna inson, o çi w zeni yî nêzon"

Wexto Muhammêd quret ın ayet
Bedên yî d' teğyir vıraşt bı ğayet
Ters ra quret lerzi can yî
Agah nêbî, qefilya fom yî

Bı zê lal, nê zona vaj se
Fom nêkerd çi qêde xu biresn kiye
Zımı ra pê vazdayış omı war
Qet nêomı yî vir eger bires cı qar

Fikir yî têna o bı ku xu biresnu emon
Zenkerdin ku helak ben eger oca bimon
A tengasi ra bilez omı war
Şıkr kerd ku xu resna hirayi biya xesar

Lakin nêzonên ku Cebrail yî nêverden têna
Melek wahiy omı zon, va "bıon ita"
Guret desmaj, kerd dı rekate nımaj
Va, "mı sekerd gerek tı zi otir bıker tu fom kerd? vaj"

Muhammêd sarê xu şa ti va, "temom"
Oca ra rema; xu resna Xadica hemon
Zê tur lerzên o pêxembero ali qedr
Vatin qê bin liyefkuer yî ra kuen dur keder

Kerd qiri va "Xadica liyef bıonc mı ser"
Vazda Xadica, liyef ont cı lakin nêzona şerr yon xêr?

Şı ters Pêxembêr ins u cin ra, bı rehet
Lakin newı yo gıyal cı guret

Nêzona tewhid çı qêde muşrikon ri biker tebliğ
Kelamullah gerek yın ri biker belîğ
Oncax inson bı ın tebliğ ben agah u hişyar
Gerek yın nêverdu biya hecya u hewar

Xadica oniyên zerrê çımon yi
Vındertin yo xeber bîd cı
Omı zon va "Xadica ez pêxember a, bizon
Ma gerek bı aya ın inson ku zeni kot hon"

Xedica va "Belê ya Nebiyallah ez tu dır a
Bı ına xebera ali qedr, zerrê mı bi hira
Bizon ku Homa tu dır o, tu nêverden têna
Merheba pêxembêr Homê! Hezar dor tu ri merheba"

 (Mehmet Mahfuz Söylemez, Vir-8, r. 6, 1-5 bêt)

2.15. Pendname

Kitabê şîrê (Parlatır, 2012, r. 1354), nuşteyê şîrê. Eseri kê xususe qey şîretkerdış ameyi nuştış nameyê ini eseran i(Pala, 1995, r. 419).

Kelimeya pendname, kelimeyêka pabesti ya. Kelimeyanê Farîski pend u name ra muteşkil a. Menaya nesihet, şîret dı şıxuliyena u pa kelimeya name menaya kitabê şîret, risaleyê nesihet dı yena zanayış. Herında kelimeya pendname dı nesihetname zi yeno şıxulnayış. Ina kelime menaya xalis, samimiyet, holi, raştı dı şıxuliyena. Gayeyê nuştışê pendnameyan dı meseleyêka dini, exlaqı u tesawwufi esta. Hedefê pendnameyan, insanen hetê exlaq u edeb ra şîretkerdış o. Ino sebeb ra zıwanê ini eseran rehet yeno famkerdış (Canım, 2016, r. 211).

Nasihatnamê egleb eseri exlaqı u didaktik i. Nuştogı, wexta kê ini eseran nuseni bı quwetê ılım u zanayışê xu nesihet keni labelê ini şîretkerdış dı ayet, hedis, wecize u vateyanê verinan ra istifadı keni. Bı wesileyê inay qıssa ra hisse yena waştış. Kulturê dinê İslami dı esero meşhur u verin eserê Feriduddin Attar "Pendname" yo. Eserê

Yusuf Has Hacıp “Kutadgu Bilig” u Nizamulmulk “Siyasetneme” ın terz dı misali muhim i (Pala, 2006, r. 409).

Nuştoğanê edebiyatê Zazaki zaf ehemiyet dayo şiiiranê şîrê u nesiheti. Mewlid, diwan u eqidenameyan dı “şîretkerdış” şerto verin o. Meqsedê ini kitabın nesihet kerdış o. Temamê mewlid u eqidenameyan didaktik i. Meqsedo esıl ders dayış a. Ino dersdayış dı nesihet u şîret yeno ca. Yeno vatış ki ini eseri yani mewlid u eqidenameyi sarı ra heta peyni şîret u nasihat i. Ino rıd ra mewlid dı qısmê nesihet u şîretkerdış ciya kerdış rehet nêyo. Bila mewlid u eqidenameyan diwananê Zazaki dı misali pendname xêyli esti. Miyanê eseranê Edebiyatê Klasik ê Zazaki dı nuşteyi pendname ge ge zerrê yo qısmi dı ca geni ge ge zi qısmo arzi dı nusiyeni.

“Diwanê Cebexçuri” diwanê Mela Aziz Beki dı qısmê çarın bı nameyê Nesihet/Şîret ca geno u heme şiiiri ki ina qısm dı ca geni tewrê pendname dı nusiyayi. Ino qısm dı 9 hebi şiiiri tewrê pendname dı ca geni: *Heykêl Dunya, Warê Dunya, Sérmon Cuwayış, Vêng Bêhişi, Rêng Dunya, Hon Ğeflêt, ‘Eynê ‘İbrêt, Xu Mexapin Pê Xon Dunya u Sérmon ‘Umir*. Mela Beki, ini şiiiran dı wendoğan ri nesihet keno. Nesihête ey egleb derheqê cuyayışê dinê İslami sero. Holı, xırabi, ‘ibret giretiş, dunyawa fani, ğeflet ueb.

Diwanê Mela Kamilê Pueği dı 22 şiiiri esti: “İlahena, Ax’Umr, İlim Bımus, Bırayê Mı, Dunya, Dunyawa Fani, Guna, Halê Qelb, Heyat Qebır, Hewar, Heyat Dunya, Heyat Qedya, Merg, Merg Qanunê İlahi Yo, Merg Yen, Met’ate Umır, Mı Eyne’l- Zazawı, Munacatê İlahi, Tarixê Efsanewi, Umır Qedya, Umır Nêmend, Zehf Kes”. Melayi temamê şiiiranê xu şıklê çarrêz dı nuşti. Ini şiiiri hetê muhteva ra egleb merg, peyniya heyati, ixtiyari, fanitiya dunya u şîret ser ameyi nuştışi.

Diwanê Mehemedê Kavari dı 47 şiiiri esti. Hetê mena ra egleb “din-tesawuf” ser ameyo vındertiş. Ino diwan dı meqsed, “şîretkerdış” o. Ino semed ra diwan dı gelêk zaf tewrêpendname esti: *Pılan Ra ‘İbret Grewtiş (12 bêyt), Vatışê Pılan (12 bêyt), Tı Xo Hedre Ke Ponc Çıyan Rê (32 riyez), Teyke Wa ‘Ez u Şîreti (9 bêyt), Şîreti (14 bêyt), Qebra Tari (7 bêyt) u Persayışê Çar Sualan (10 bêyt)*.

Heyna diwanê Mela Faruq Baynal “*Diwanê Arçugi*” dı zi qısmê pancın qısmê şiiiranê nesihatname yo. Ino qısım dı 7 hebi şiiri esti u hemı derheqê nesihet dı yi. Labelê bila ın qısım zi qısmanê binan dı zi tewrê pendname dı şiiri esti. Kitabê Mela Faruq Baynal dı 11 hebi misali pendnamê tesbit biyi: *Şıkır Bıkır*, (11 Qıt’a), *O Text Ra Bê Wari*, (5 Qıt’a), *Qêlb Çoy Meşıkın*(6Qıt’a), *Mehzun Mebı* (6 Qıt’a), *Tı Hê Hon Dê* (19 Beyt), *Dunya Ha Ma Xapinena* (7 Qıt’a), *Qebra Teng u Tari*(5 Qıt’a), *Qebır Bêr Xu Kerd a* (8 Qıt’a), *Duest Raştikin*,(15 Beyt), *Xu Keder Mekır*,(11 Qıt’a), *Ina Dunya*(4 Qıt’a)

Mela Sekaronij zi, nuştoği diwani yo. Diwanê ey çar qısman ra yeno meydan u tedı 21 şiir esta. Temamê inan tewrê pendname dı nusiyayi. Diwan 4 qısım o:

- Heyat u Beqa: “‘Alema Bin, Comi u ‘Alim, Nefs, Dunya, ‘Umir, Sehar sıwê”
- Me’rifetname : “Me’rifet Yoyın, Me’rifet Dıyın, Me’rifet Hirini Me’rifet Çarın” i.
- Cuyayiş u Şiret:” Raşti, Tucaret, Cironti, Zurkeri, Mızafirti, Zulım, Pencıra” i.
- Dueğê Heyat : “Dadi, Tuti, Ewlad, Heyat Verin” i

Mewlidê Abdullah Narin dı tewrê pendname dı yo şiir esta. “*Mewlidê Nebi*” 5 qısım u 111 beyt ra teşekkul beno. Mewlid ra dıma Abdullah Narin şiira “*Gueşdarun ır Yo Nesihet*” nušta. Ina şiir dı behsê merg u rucê hesabı beno.

Diwanê Mela Mehemedê Neribi dı tewrê pendname dı yo şiir esta. Ina şiir dı fanitiya dunya u merg ra behs beno. Nameyê ına şiir “*Ölümü Hatırlatan Beyit*” Tırki wa labelê şiir Zazaki ya.

2.15.1. Heykêl Dunya

Pê kê dunya ço nêbiyo şa zafın tedı meşkê xu şa

Ha biyo şonı ha biyo paşa vêrni û pêni yê piyer boş a

Kom sêr sêr id tera camend kom hêt pêni d’ cıra pamend

Çoy gurê xu nêberd serı hema pê kêyf xu qet nêmerd

Yê kom hêt vêr id caverda yê kom mon rêyi d’ war verda

Ya çoy ır qet nêbiya heval comerd a wo ya lez verda

Ço nêzon ya êr kom gena suwa nê biyer kom verdena
Her ruej pê yo xuêrt kê kena şona şon xuêrt bedîlnena
Hela bon darê mergi ra pêl kêrd a qêy herkesi ra
Bin her pêl id yo tabut veng ho pawen yo heyat ma ra
Gulê payiz wexta bi zerd gul pîlisa sarî kot verd
Payiz pêyin mil gul şîkî zimiston omî gul xu d' berd
 (Mela Aziz Beki, Diwon Cebexçuri, r 96, 1-6 bêyt)

2.15.2. Warê Dunya

Dunya qê herkês ir raşt a çetin zuar yo guzergah a
Dunya tuton Adêm ir zaf ya şîrin yo nezergah a
Tîkên ır ya zê wusar a tîkên ır ya zimiston a
Tîkên ır ya zê payiz a tîkên ır ya zê omnon a
Hezar hesrêt payiz pêyin pêl daron ser bên zerd û merd
Dar piyêr bên rut bên tuez muez seraser piyêr bên gêrd û merd
Hewê wari zê con merdim merdim ir ben yo duest û yar
Lez resnen kiye buê gul û vîl warê Mergmir firdows diyar
 (Mela Aziz Beki, Diwon Cebexçuri, r 99, 1-4 bêyt)

2.15.3. Sêrmon Cuwayiş

Her saniya her yo deqa sêrmon 'umîr ma ra şîna
Şew ruej tîmtîm 'umîr ma wen felek ihna ma kîşena
Sêrr zê aşmon zaf lez yê şîn aşm zê hefton yê vêrên ra
Heftê zê yo ruêj tu vinên karwon dunya yê vêrên ra
Pê kuê zayış ra kot tever qeflî qeflê karwon beşer
Vêr xu do hêt bajar mezêl vazden heta merg biyer yi ser
Ço nêşken in karwon vîndarn ço nêşken in qîfli açarn
În hin rêywon a dunya yê ço nêşken yin têpiya vîndarn

*Her ruej yo qeflo newi yen dismal taden kuen mon karwon
Hayê yi ina yo çina karwon ho yi ben mezelon
Zinhar zinhar destveng meşu bê zowda û zowda qet meşu
Tî cuyapê zaf zaf pueşmon bê n in firset yo hew omo şiyu
Sêrmon merdim ‘umir merdim her yo nefes zê yo zêrdi yo
Qedir zerdon xu hol bizon ‘eziz aw ko wuhar zêrdi yo
(Mela Aziz Beki, Diwon Cebexçuri, r 99-100, 1-7 bêyt)*

2.15.4. Ölümü Hatırlatan Beyit

*Tu seru bu tu seru bu herew welî tu seru bu
Mulk u serwet yew kefun u heraw mezeri tu ru bu
Tî ku bîmri şey mezeru herew kerey ha tu seru
‘Emeli tu top tu veru nê tu pacey nê tu beru
Dewr u cirun sera şiyu eqrebay tu may u piyu
‘İbret bigi merdî şiyu tî hema pawey hewiyyu
Kumir menda dunya zuray ‘erdu rez u lemew keray
Kar u kesbew koşk u saray mal u ewlad pêru heway
Tu seru bu tu seru bu herew welî tu seru bu
Mulk u serwet yew kefun u heraw mezeri tu ru bu
(Mela Mehemedê Neribi, Diwan, r724, 1-5 bêyt)*

2.15.5. Gueşdarun ir Yo Nesihet

*Gelê biru yo wesiyet ken şuma r’
Vêr mêrg ma xêr bîk ena munena ma r’
Nîzdi ra ‘emir viren ma dun hesab
Ruêc hesab ho yen ma seni dun cewab
Ruêc hesab axret id kitab tu aben
Mevac: Ya leyteni kuntu turaben*

*Bêrên êr ma qê Allê destu akên
Qê en feqir şuma z' yo dua bikên
Eg şuma wazên Cehennem ra necat
Zerra vacên qê Muhemmêd essalat*

(Abdullah Narin-Mewlidê Nebi, r16, 1-5 bêyt)

2.15.6. ‘İlim Bımus

*‘Alo xu r’ dana zana be
Nêzunê d’ xu gırı mede
‘Eqıl ‘irfan ho ‘ilim de
‘İlim bımus fayde bide*

*Ya Reb tu nadan dana ki
Mi r’ piyorın muyeser ki
Şınasnayun wehar dunya
Bid zunayış muheyra ki*

*Şar ez dana zana dini
Wehar ‘ilim ‘irfan dini
Meger nadan dana dini
Nadan ‘efu xu d’ bıvini*

*Ay ay seben ez se benu
Çend munen çı weqt mirenu
Vatê mı pêyin çı benu
In derd mı ra nêvêcenu*

*Dunya zaf şırın a weş a
‘Aqıl ir piyor tehl a tırş a
Zaf insanun xu tê têşa
Qebra g’ kuwên herra reş a*

*Hêwax vac nêzunê xu ri
Sed gerung heyf ‘ilmê mı ri*

Qê 'eqıl rehber nêkeri

Esir nêfs agêr biyeri

(Mela Kamilê Pueği, Diwan, r12, 1-5 çarrêz)

2.15.7. Ax 'Umır

Ay ay 'umır 'umır şı ça

Ked dunya d' xerc bı qêdya

Melekê mewt venda mı da

Kefen biya 'umır qêdya

Umır ho hotay virenu

Mı se kerd melek nusenu

Defterun d' huna nêbenu

Melek nuşt cê xu d' munenu

Extari ez gırıdawu

Quwet berd 'eqıl verdawu

Ez tadawu çiqırnawu

Kum ez diyu nêşnasnawu

Ay ay 'umır 'umır qêdya

Qezenç çı bı mı ra vacya

Extari umê mı ra va

Ax u hesret mı r' caverda

Qezênç dunya zor yo çi yu

Yo 'umır çi r' kafî niyu

Tu ra şın kuen dêst yunê yu

Faydê tu tedı çini yu

(Mela Kamilê Pueği, Diwan, r 10, 1-5 çarrêz)

2.15.8. Bırayê Mı

Bırayê mı bırayê mı

Hem wak u xal u 'emê mı

Cennet qê tu gueş bîdên mî
Bîberm tîm vac ilahê mî

Wazen tu r' xîzmet bîkerî
Mî ra bîwaz ez se kerî
Qê Allê can feda kerî
Bîra de vac ez se kerî

Heskerdê Allê wazeni
Têrk dunya bîd tî vineni
Bêr cennetun tu r' abeni
Meram tu yê n ca vinê nî

Yo tu ra pers tî çî nê yî
Qê çî nê ya vîraziyî
Şî n kumca ça ra umeyî
Cewab tu ço qê î nê yî

'Alê m ğeyb ra tî hê yenî
Yê n dunya d' îmtîhan benî
Cu wet şî n qebr îd muneni
Heyat berzê x vîyarneni
 (Mela Kamîlê Pueĝî, Diwan, r 13-14, 1-5 çarrêz)

2.15.9. Pîlan ra 'Îbret Grewtîş

Ey gelê 'ezîzanê bawermendan u yaranan!
Yew nefîs heta nê miro, Ellay xo baş nêzano

Têrkê cennetî bîkero semede malê dinya
O çi zano pîyê ma Âdem qeybê çi ameyo dinya

Kam ku sîne anêkero, belulê sebr nêkero
Nêşînasnawnebî Eyub, wa xo rê tewbe bîkero

Kam ku nêterso adîrî ra ehmeq o cara, verî ra
Nêbeno zey Îbrahîmî, nê Xelîlullah xora.

Kam nêterso hesudê eqreba bira bavî ra

Wa xo rê 'bret bigero Yusufê Kenanî ra

(Mela Muhammedê Kavarî, Dîwan, r11, 1-5 bêyt)

2.15.10. Şıkır Bıkır

Tî hê cuyên ina dunya d'

Çita bıkir vinên uqba d'

Tî tum şıkır bıkir her ca d'

Homa gurê tu raşt biyar

Tay niomi dunya yi şî

Tî namzêt cahdê şayişi

Tîm şıkır bıkir heyon tî şî

Homa gurê tu raşt biyar

Tu kêş qet meşîkn pê zon xu

Vinên mehşer id defter xu

Tîm şıkır bıkir qê in hal xu

Homa gurê tu raşt biyar

Tî çita g' bid pê deston xu

Pêr wêş id o yen vêr dêst tu

Çi g' tu ca verdo ben duêst tu

Homa gurê tu raşt biyar

Omê ri 'erd beni Adêm

Tî ummêt qê in pêğembêr

Şıkır bıkir qê in misk 'enbêr

Homa gurê tu raşt biyar

(Mela Faruq Baynal, Diwanê Arçugi, r124, 1-5 çarrêz)

2.15.11. Ina Dunya

Dunya mekir ğem u ğiyal (Z)

Ji kesî ra nabe milku mal (K)

Ecel gelmeden gel uyan (T)
Ya menişteğel bil beyan (A)
Derdon dunya xu bar mekir (Z)
Bi kesî ra hevaltî kir (K)
Uzak dursun senden kibir (T)
Kun daimen mutefekkir (A)

Şew u ruej xu r' zindon mekir (Z)
Xwe qurbana nekes mekir (K)
Sen her yerde eyle zikir (T)
Kun daimen 'ebden şakir (A)

Rıyo g' şın cê Homê zehmet (Z)
Te da heye gelek rehmet (K)
Sana yeryüzü ma 'bed (T)
Leste fid-dunya lil ebed (A)

(Mela Faruq Baynal, Diwanê Arçugi, r194, 1-3 çarrêz)

2.15.12. Nefs

Tı nefsi xu dıma meşo
Tı ver bıdı Rebbi xu şo
Gueş çoy medı dıma meşo
Tı rıyê Rebbi Xu dıma şo

O çi g' çırrê helal niyo
Tı cı ra dest raverd şo wo
Aqubêt guron şın diwon o
La xu r' birên rıyon rındon o

Rıyê rındi rıye Rabbi
Tı rıyê yi d' meb' yo 'asi
Awk gerena kê ken masi
Awk bıbırn niken reqasi

(Mela Orhan Sekaronij, Diwan, r 48, 1-çarrêz)

2.15.13. Me'rifê Dıym

Coni d' mêrg xu biyarên xu vir

Coni u extiyari nipersen 'Ezrail

Vir mêrg xu meverd axir 'umir

Fek kerd a wo vînderta qebir

Eg 'umir tı şı te'at u 'ibadet

Tu r' ben hurd dunyon ir serwet

Eg tu viyarnawo ra 'umir seqet

Dunya u axret id yo meşeqqet

Kom ıg rab xu, x ura kerd razi

Wa inson qe cı ra niye b' razi

(Mela Orhan Sekaronij, Diwan, r 94, 1-5 bêyt)

2.15.14. Raşti

Raşti emir İlahi ya ma r'

Ma ye xu r' bıkır yo qırar

Qıso raşt inson ir yo sened

Çoy ken wahar şeref u 'izzet

Qala raşt sarê çoy kena berz

Kınca dırayi r' ya bena kuelderz

Ya raşt tal a aqubet yê şırın

İnson ir bena yo taca zerrin

Wı merdım wahar qala raşti

Meqom yi tımtım ho vıraşti

(Mela Orhan Sekaronij, Diwan, r 150, 1-5 bêyt)

2.16. Qesesê Enbiyayan

Ey heketey cuyayış u tebliğê peyxemberan ra behs keni nameyê ın heketeyan a. Kelimeya “Kısasê enbiya” kelimeya Erebkî ya u zafumariyê kısa u nebi ra mütetşekil

a. Qur'ano Kerim dı nameyê 28 peyxemberan viyeren. Heketey ini peyxemberan ra sey Âdem, Musa, İsa İbrahim, Yusuf bı tefsilat ameyi nuştış labêle qısayê peyxemberanê binan bı şıklê kılmvati nusiyyai. Tewrê qısasê enbiya dı esero tor meşhur eserê Sa'lebi "Araisü'l-Mecalis" u eserê Kisai "Kıساسu'l-enbiya" yi. Ini wırdi eseran dıma ey eseri ki nusiyyai egleb ya tercumeyê inani yan zi kılmvateyê inan i. Edebiyatê Tırki dı tewrê qısasê enbiya dı esero ewilin eserê Rabguzi yo (Şahin, 2022, r. 494).

Edebiyato Klasik ê Zazaki dı muhtevaya dini tamamê eseranê dı cayêko muhim gena. Labelê tewrê qesesê enbiya nuştoganê Zazayan dı zaf reğbet nêdiyo. Qesesê Hz. Yusuf u Yequb-Zuleyxa u qısesê Hz. Suleyman- Belqıs ser heta ewro gorê tesbitan çar qısesê enbiya tesbit biyi: Mela Mehemedê Neribi "*Qesiday Yusuf'u Ye'qubi*", Mela Eli Huni "*Heketey Yusuf'u Zelixa*". Mela Eli Huni "*Hezreti Suleyman u Belqıs*", Mela Muhammedê Kavari *Eno zi Behsê Hezreti Yusuf u Zuleyxa*.

2.16.1. Qesiday Yusuf u Ye'qubi

*Hezreti Ye'qub biyuw pêğemberu des u dehbi laci Allah day deru
 'Eşq u hubbi yey zaf Yusufi ser u Yusufim vinibiw Ye'qub bermenu
 Yusufvunu baba mı yew hewn diyu des u yew estare aşmew roc biy u
 Pêru têdir mi ri şiy secde biyu Yusufim vinibiw Ye'qub bermenu
 Ye'qubvunu Yusuf hewni tu xeyr u ti beni pêğember ku zemu şeyru
 Pey heşi bıray tu kışeni eyru Yusufim vinibiw Ye'qub bermenu
 'Emri Yusufi biw des u dı seri bıray hesyay hewni yey pêğemberi
 Va ma pey bıpawı heta ma beri Yusufim vinibiw Ye'qub bermenu
 Maku yey u piy xu cira dera ki adırı fıraqi bıki velaki
 Beri deştay Ken'anê di helakki Yusufim vinibiw Ye'qub bermenu*

(Mele Mehemedê Neribi, Qesiday Yusuf u Ye'qubi, r 471, 1-5 bêyt)

2.16.2. Heketê Yusuf'u Zelixa

*Yew ruec Yusuf duyesserre, bêr pi x ura ame zerre
 Va "Mı yew hown di, ken gerre", hey veyn Yusufi Kenani*

*Va “Mı hown diz af sarey, aşm u ruc yondes astarey,
Mı r’ secde bi sarey”, hey veyn Yusufi Kenani*

*Pi va “Bıraru ri mevac, yew ruc birey tu ser bân gac,
Ez u y ima tu r’ bân muhtaç”, hey veyn Yusufi kenani.*

*Des bırarun yi eşnawut, amey yew ca, yew fend vawut
Ruc amê fursêtu xu pawut, hey veyn Yusufi Kenani*

*Yew ruc laci bi aspari, va “Bawko, maş in cey wari
Yusuf berşaw w abuk yâri”, hey veyn Yusufi Kenani.*

(Mela Eli Huni, Heketey Yusuf’u Zelixa, r. 57, 4-8 bêt)

2.16.3. Hezreti Suleyman u Belqis

*Bismillah vac ak Qur’ani, akır surê Nemli bani
Heketê Belqis biwani, tori Sultan Suleymani*

*Ez bihelli ‘er ra radi, sê yo meli bik feryadi
Akır cakır surê Sadi, çalê Suleymani adi*

*Surê Beqer u Enbiya’, akır biwan surê Seba’
Akır cakır wahar ‘eba’, Suleyman vên bid’ merheba’*

*Enni punc surê Qur’ani, enni punc surê Furqani
Belqis bi sirri zemani, vicê pê dêst Suleymani*

*Sirri qedêri Homayi, ne pê piy u ne pê mayi
Ne şayo di ne umayi, sê Suleyman yo zumayi*

*Ni ku de ‘wê ezdiwaci, ni ku yo de ‘wê zewaci
Belqis din ir bi muhtaci, din Suleyman wahar taci*

*Zazaki vun xu ken gudi, nusen wunen hidi hidi
Seltenêt yi çimu nidi, Suleymani lac Dawudi*

*Dawud Nebi wahar kitab, Homay yi ri kerd ib xitab
Nefsi xu ra kerdin ‘itab, pê Suleyman vênên hisab*

Kitabi Dawudi Zebur, wendin hezey ‘ebdi şekur

Teyri amên ‘ebur ‘ebur, babi Suleymani sebur

Zebur yo nezma semawi, sê şiti şekêr bîdawi

Pê niwêş kerdin tedawi, Suleyman lac Dawud babi

(Mela Mehemed Eli Huni, Hezreti Suleyman u Belqıs, r 51, 1-10 bêyt)

2.17. Siyer

Ey eseri kê cuyayış u herbanê Peyxemberi ra behs keni namêyê ini eseran o. Hem menzum hem zi mensur yeni nuştış. Hetê muhteva ra lirik u tarixi yi (Pala, 1995, r. 486). Badê mergê Peyxemberi, cuyayışê ey, qıseyê ey, herbê ey u exlaqê ey o weş bı hedefê intiqalê neslan ameyi nuştış. Ino sebeb ra heyatê ey u herbi ey biyi kitab. Kitabê Vehbi bin Munebbih “*Kitabu’l-Megazi*” derheqê heyatê Peyxemberi dı esero ewılın o. Edebiyatê Tırki u Farisan dı hem miyanê eseranê tarix dı ca gureto hem zi eseri arzi zi nusiyyai. Edebiyatê Farisan dı eserê Cami “Şevahidu’n- Nubuvve” diqet anceno. Edebiyatê Tırki dı esero tor verin kitabê Kadı Darir “*Terceme-i Sitretu’n-Nebi*” yo (Aça uêbin, 2012, r. 357). Kitabi siyer ey Tırkan eğleb kitabanê Ereban ra tercume biyi (Canım, 2016, r. 230).

Edebiyatê Klasik ê Zazaki dı tewrê siyer hem tamamê mewlidanê Zazaki dı ca geno hem zi kitabi arzi zi nusiyyai. Tewrê siyer dı Zazaki dı 2 hebi kitabi nusiyyai. Kitabo verin ey Mılla Cımayo Babij “*Siyerê Nebi*” yo. Ey diyın zi hetê Mela Orhan Sekaronij ra ameyo nuştış. Nameyê kitabê Sekaroniji zi “*Siyerê Nebi*” yo.

Hem kitabê Mela Babij hem zi kitabê Mela Sekaronij sareyê kitab ra heta peyniya kitabi heyat u herbanê Peyxamberi ra behs keni.

Kitabê Mılla Cımayo Babij “*Siyerê Nebi*” esero delali yo. Mela sareyê kitabi dı vano” Mı nê kitabi dı, heyata Hazreti Muhemmedi serera heta peyni neql kerdo. Kitabê hinayen rê Siyere Nebi vanê. Mı waşt bı nê gırweya ez hem xızmetendo dini hem zi neteweyi bıkeru. Kitab, bı şıklê mesnevi dı nusiyyayo. Kitab bê destpêk u peyni 21 qısım (911 beyt) ra muteşekil o.

Kitabê Mela Orhan Sekaroniji, tewrê siyer dı nusiyawo. Sareyê kitabi ra heta peyniya kitabi Mela derheqê heyatê pêxemberê ma dı melumat dano. Kitab 20 şiir u

1318 beytan ra muteşkil o. Şairi weladêt, qijti, xuertoni, şekl-şimal, herb u seferanê peyxemberê ma ser 20 şiir nuştâ.

Bila ini wîrd kitabânê siyeri Mehmet Mahfuz Söylemezi zi derheqê heyatê Hz. Muhehemmedi dî hiri şiiri nuşti. Mehmet Mahfuz Söylemez, serra 1963 dî qezayê Çoligi Boglon dî ameyo dunya. 1988 dî Fakulteya Îlahiyat ê Universiteya Ankara ra mezun bî. Lisanso berz u doktorayê xu Universiteya Ankara dî tamam kerd. 2004 dî bî doçent. Elan universiteya İstanbul dî Profesör o.

Mehmet Mahfuz Söylemez umara 9-10-11 dî hiri nuştê ino mecmua dî neşir kerdî. Umara 9 dî “Qijtiya Hz. Pêxembêri”, umara 10 dî “Qijtiya Hz. Pêxembêri -I- “u umara 11 dî “Qijtiya Hz. Pêxembêri -II” derheqê qijtiyê Peyxemberi dî hiri şiiri nuşti. Mahfuz Söylemez, şiiri xu şiklê çarrêzan dî nuşti. Söylemez, fakulteya ilahiyat dî profesör o ay ra ilmê ilahiyat muhtevaya şiiran kerda zengin.

2.17.1. Siyerê Nebi

Keyi terk kerd mangan a, cayê ci bî şikeft

Qelbê ey Ellay akerd, resna ci heqiqeti

Cebraili va, bîwan, bol tersna ê Hebibi

Ey vat, wenden nêzana, qarşidê telebi,

Cebraili pilozna, tekrar kerd hiri finî.

Pêxemberi zi her gor, verdê ruh'ul Emini

Zeydê veri qisey kerd, qe nêvirna jewini

Ney dima wend ê ruhi, sureya sifteyini

Ayet-ayet da wenden, musna ci tek bî teki

Pêxemberi zi ey ra, tekrar kerde bî feki

(Milla Cımayo Babîj, Siyerê Nebi r 13-14, 17-21 bêyt)

2.17.2. Qijtiyê Pêğembêr

Hewê Mekki germ ib tuton niomên

Badiye ra omên yin tuit berdên

Tuit Mekki kerdên we pê heq o
Komi r' tut nimendên kerdên meraq o

Hewê Badiye hewêko çî weş îb
Zon yîn ız hînê zonêko fesih îb

Her kês xu r' guryet xu r' yo tutêk
Halime r' nimend îb yo umudêk

Halime xu r' di yo yetimêk
Va ez bêr nibêr yo teredutêk

(Mela Orhan Sekaronij “Siyerê Nebi, r 7, 1-5 bêyt)

2.17.3. Wêxt Pêxembêrti

Vêr wehyî z' hînê yo zamon id
Ğeyb id cî ra vatên ya Muhemmed

Şeş aşm mend îb pêğmertiyê yî r'
Wî her daim qail îb têna vındır

Miqtarêk wer guryetên şîn xu r'
Yî mesken guryet îb sêr Cebeli Nur

Cêko berz o avijgo wî kuê Hira
Tê ibadet kerdên hem inziva

Ruejî d' şîn bêntê Safa u Merwa d'
Vengêk omî cî ceniqya uca d'

(Mela Orhan Sekaronij “Siyerê Nebi, r 76, 1-5 bêyt)

2.17.4. Qijtiya Hz. Pêxemberi

Rehberi ma Muhammed Mustafa
Dî Mekke dî omî dînya
Wextê teşrifê yî babî yî Hz. Abdullah
Emrê xu kerd bî temom, dest ont bî dînya ra

Serrê poncsê u hotay u ju
Dadiyê xu ver di di xu
Qet nizonên, bî in omiyayîş ay ri bî hivi
A zi zê yî bî, biya comêrd u hejyayî

Himayê Abdulmuttalib di bî, o cî ri bî babi u wayer
Xeber da cî, va “yo lajê tu bî, cî ri bî bî wayer”
Wext Abdulmuttalib ina xeber quret
Şîkîr kerd qê Homa u sahib Qudrêt

Vazd da, tuernê xu kerd xu cema
Va tî emonêt Abdullahi qê ma
Wefat kerd şî o lajê mî no delal
Allahi tî şîrawitî vera yî, ina bî zelal

Ax tu bizonên o çiqas kot mî vir
Wefata yî ez rêk kerd biya pîr
Tî êru omeyî, mî ri cayê yî bî pîr.
Ey rueşnayîya mî, ey delalê mî, tî omê xêr

 (Mehmet Mahfuz Söylemez, Vir-9, r6, 1-5 beyt)

2.17.5. Qijtiya Hz. Pêxemberî -I-

Halima binti Zueyb dadê Pêxembêr ê şîr
Wu kerd qebl ferq nîkerd qijon xu ra qet
Hiri qijî ay bî, Abdullah, Uneysa u Şeyma
Pêxember zi daxil bî, zîdya şayîya Halima

Wî ina yewur ri bî rueştnayî
Yîn ri bî umud qê feqîrî u têşnayî
Kî Haris ri ard hezar bereket
Durî vîst yîn ra vêşonî u felaket

Serr, serrêka zaf zehmet u ezab
Ĝela omî bî her ca kerd bî xîrab

Zengin u feqir heme bi bi ju
Kiçi nêşkên bixelesn ğela ra xu
Wayêr mali, bî qeflî qeflon
Pîştin pizê xu vêşoni ver pê kerron
Têna mîrdi bî qîji Halima u Haris
Homayi, Muhammed yîn ri kerd bî bais
Heywoni şar ku ra gêrên a vêşon
Her ruej daha zaf bin perişon
Teyna heywoni Haris u Halima
Mîrd gêrên a her ruej çerî ra

(Mehmet Mahfuz Söylemez, Vir-10, r11, 1-5 beyt)

2.17.6. Qijtiya Hz. Pêxemberi -II-

Çend aşmi viyerti in qêdî
Di dadi, merêq babi mend tedî
Dor dor ay ra persên babi
Qîrar da ber cê mezel yî, dadi
Fıkır xu Abdulmuttalib r' kerd aşikâr
Yî z' va haydê ma piya şî, ino qîrar
Amina, Ummu Eymen u Abdulmuttalib
Ina sefera bîmbarîk dî bî b' talib
Bî ruejon bîn tîja germ d' şîn rîya
Bî şewon, tîj şîn awon, mendin biya ziya
Waştin qebilê Beni Neccari r' bî b' mîsafîr
Zonên mezêl Abdulahi r' yî yî mîcawîr
Abdullah miyon yîn d' medfun bî
Pîrîk bî kî xu hesrêr babi d' mescun bî
Qê mezêl pehliwan xu kot bî rîya
Waşt b' hesrêr xu meġbun bîker, dur berz xu sera

*Axiri omê resê Yesrib bî zehmet
Kerd xu vira temom eziyet u meşeqet
Mezêl Abdullahi wext yîn r' bî ayon
Mefqud xu r' kerd ax va çî comêrd ardi dinya dayon*

(Mehmet Mahfuz Söylemez, Vir-11, r11, 1-5 beyt)

2.18. Şehrengiz

Şehrengiz, ferheng dî yeno menayê “ayakerdîş, tehrikkerdîş, heyecandayîş” (Canım, 2016, r. 336). Ey eseri menzumi ki derheqê rındiya cayêk u wesfanê heyati ra behs keni nameyê ini eseran o (Parlatır, 2012, r. 1567). Kelimeya Farîskî “şehir” u “engiz” ra vırazyawa. Şehrengiz, rındanê bajaran, rındiya tebiê’t u tarixê bajaran u sanatkarane sukan ra behs keno (Kaya, 2010, r. 461).

Edebiyatê divanê Tırkî dî, ey eseri menzumi ki derheqê yo bajar u heskerdışanê ey bajar dî nusiye nameyê ini manzumeyan o. Eğleb şıklê mesnewî dî nusiye. Sey tewhid, munacat, neet qısımi zi mevcud î. Ewîlî şehrengiz qey kam yo bajar nusiyawa derheqê ay dî yo dî beyt medhiye nusiye (Pala, 1995, r. 506).

Şehrengizi, eğleb bî munacat destpêkenî. Munacat ra dîma sebebi nuştîşî dewam keno u bî qısmê peynî (xatime) tamam benî (Canım, 2016, r. 337).

Edebiyatê Tırkî dî nızdiya 70 şehrengiz ameyo nuştîş. Şehrengizi, bî şıklanê muhtelifan yenî nuştîş labelê eğleb şıklê mesnewî dî nusyayî. Edebiyatê Tırkî dî misala ewîlin eserê Mesîhî “Şehrengiz-i Edirne” yo. Şair eserê xu dî rındiyanê şehir ra behs keno. Rındiya şehir bilaxire biyo mewzuyê şehrengiz (Aça uêbin, 2012, r. 440).

Edebiyatê Klasikê Zazakî dî misalî şehrengiz çend hebi estî labelê menayê “rındiya bajaran” dî nusiye. “Rındanê bajaran “dî Zazakî misal tesbît nêbiyî.

Edebiyatê Klasikê Zazakî dî şehrengiz nuştîş dî Mela Aziz Bekî gelêk eraver şîyo. Diwanê ey dî 6 şîirî şehrengiz estî. Şehrengizi ki Mela Aziz Bekî nuştî inan ra hîrî hebi derheqê cayanê bimbarekan dî yî: *Mekke Mekke, Yesrib Yesrib, Gul Medine*; dî hebi zi derheqê Çolig u rındiya Çoligî dî yî: *Cebaqçur u Yo Welat Rınd*.

Mewlidê Mela Kamilê Pueği dı yo şiir zi derheqê Cebaxçur dı nusiyawa. Kitabê mewlid dı bila mewlid 8 hebi zi şiiri esti. *Welati Ma* dı hem nameyê Cebaxçur hem zi rındiya şaristanê Cebaxçur ra behs keno.

Mela Mehemedê Nerib terzê şehrengiz dı yo şiir nušta. Mela Neribi, ina şiir dı muxatab xu yo. Mela Nêribi, nehiyeya Nerib xu ri dano şınasnayıs kê ma zi bışınasn. Hem tarixê Nêrib hem tebi'etê Nêrib hem zi kulturê Nêrib ra melumat dano. 17 bêyt dı Nêrib dano teswir kerdış.

Mela Faruq Baynal zi hem dewê xu Arçug hem zi bajarê xu Çolig ser kitabê xu “Reywantiya İnsan” dı 6 şiiri nuşti: *Nomê Arçug, Dewê Ma wa, Gulê Mabên Dewon a. Zozon Arçug, Dewê Xebatkaron u Rencberon, Welat Êgmin* yo şiir “*Welat Êgmin*”

2.18.1. Mekke Mekke

Mekke Mekke şirin Mekke Mekke Mekke zêrin Mekke

Ti sinayê Muhammedi hezar selam tu r' ey Mekke

Sêr bin tu ra tarix don we her cê tu ra yo nur don we

Sefa Merwe d' zemzem don we Beytullah id rehmet don we

Mekke Mekke şirin Mekke Mekke Mekke zêrin Mekke

Ti sinayê con Ehmedê hezar selam tu r' ey Mekke

Kuê Faran ser nubuvvet est kuê Hira ser Cebrail est

Zerrê Hira d' nur Qur'on est Mustefê het Cebrail est

Mekke Mekke şirin Mekke Mekke Mekke zêrin Mekke

Ti welatê Muhammedi hezar selam tu r' ey Mekke

(Mela Aziz Beki- Diwon Cebexçuri r72-76, 1-5 bêyt)

2.18.2. Gul Medine

Mı va ez lez şêr Medine ez lez buê bik misk Medine

Ez xu ra şon gul Medine con mı feda ey Medine

Ax Medine ax Medine ez nêresa şah Medine

Hesrê ay şah hetta mehşer ez oncena ey Medine

Rehmêt cihon honu tu dır şeqêt cihon honu tu dır
Me ‘dên ‘eşq cihon ho tu dır con mı feda ey Medine
Şerêf ‘alêm honu tu dır kerêm ‘alêm honu tu dır
Edêb ‘alêm honu tu dır con mı feda ey Medine
Tacê felekon ha tu dır aşmê melekona ha tu dır
Kueşkê melekona ha tu dır con mı feda ey Medine
 (Mela Aziz Beki- Diwon Cebexçuri r 85, 1-5 bêyt)

2.18.3. Cebağçur³

Cebağçur ey Cebağçur ha Cebağçur
Tı şirin zê gulê wusar Cebağçur
Vêng tu zê vêng bulbulê kuê Mergmir o
Rêng tu zê rêng gula sur o Cebağçur
Hezin hezin murad nurnen zê bulbul
Pêr wêt Pali d’ resen Fırat ben zê gul
Welat Besra d’ resen Dicle ben bira
Cizr û Beğdad wurd bên birê Cebağçur
Cebağçur ey Cebağçur ha Cebağçur
Tı şirin zê gulê wusar Cebağçur
Tı vêrna zaf birindari bêdar i
Zafîn quwêt xu tu d’ sono bêyar
Tı çoy ır nêbi esla tellê wari
Tı herkes ir bi duest bi yar Cebağçur
Cebağçur ey Cebağçur ha Cebağçur
Tı şirin zê gulê wusar Cebağçur

³ Cebağçur: Nameyo verin ê Bingoli yo.

Sinê tu ra vêjê zaf şêx û 'alim
Ta 'lim 'irfon mum tiye vist dewon id
Sêrbîn tu piyêr monen me 'dên zêrd û sim
Her cê tu ra edeb don we Cebaqçur
Cebaqçur ey Cebaqçur ha Cebaqçur
Tı şirin zê gulê wusar Cebaqçur
Lakin izmê kemptir û gunehkari
Kêrd şehid şêx û 'alim in diyari
Şerbêt şadêt tu r' biyo zê êngmin wari
Tu me 'dên hay û edebi Cebaqçur
Cebaqçur ey Cebaqçur ha Cebaqçur
Tı şirin zê gulê wusar Cebaqçur
Tu zaf şêr kêrd fedê da 'wê Qur'oni
Tu zaf ewlad xu kêrd qurbon Furqoni
Tu mil xu çot nêkerd qê yo Fir'oni
Tu yenê 'ilm û 'irfoni Cebaqçur
Cebaqçur ey Cebaqçur ha Cebaqçur
Tı şirin zê gulê wusar Cebaqçur
'Eziz wazen tı biv' zê Kûfl û Bera
Tı 'ilm û 'irfon id biv' zê Buxara1
Tı zozon in welat bik zê kuê Hira
Tı şar Yesrib xu r' bik qıblê meğara
Cebaqçur ey Cebaqçur ha Cebaqçur
Tı şirin zê gulê wusar Cebaqçur
 (Mela Aziz Beki- Diwon Cebexçuri r206-210,1-20 bêyt)

2.18.4. Welati Ma

Nuhi Cizir de mesken dawo

Zemun derg ewlad zêdnawo

Etrafun xwi d' bi vîlawo

Şimal wenin mêl zêdnawo

Umê resay Kuê Çotla yo

Uniyê gul ra va “Derya yo

Cawo pak tiya, wenik cawo

Cebaxçur biyo nam ca wo

Zemunêk va “ca pak ca wo”,

Daha cuwa pey Çewlig vawo

Dewlet nûme bedînwawo

Bingol, çewlig vera dawo

Bingolo g' şîma vînenê

Qarli cehdun d' meşyenê

Puncas ser cuwa ver mî dîni

Dewar c abî, dewar çerêni

Cebaxçur zaf delal ca wo

Biuni Hewsel ra, manzara wo

Ruey Guenig a verin ra wo

Her teref yeşil verdawo

(Mewlidê Mela Kamilê Pueği, r 13, 7-11 çarrêz)

2.18.5. Beytay Neribî⁴ Ez Vunu

Hınzar u newsey neway u hiri tarixu mela

Emri beldi belediyu umê Niribu mela

⁴ Nêrib: Nehiyeya Hêni

Niribu meskeni ma yu muynu kuyun u mela

Xeritey u dewri yey ez vacu goştari mela

Şerqi yey kewlu ziyari Hiniw u Licu mela

Ğerbiyey Pirun u Diclê Çemi Amedi mela

Texmi cori şaği Diclê Pali Dar'eyni mela

Texmi cêri dewi zafî 'eşiru Tırki mela

Kuy ma ha têveru deħbi verbi pêkewti mela

Yini mun di deşt u duzu citliĝo rezi mela

Kuy ma berzi rêz u rizi verbi yebnuni i mela

Dey diwanu Pir 'ezizi kuy welati may mela

Miyani yini 'erđu rezi deşt u mengili mela

Karzunu dibr u diyari dar u ber qor i mela

Niribu 'eşiru zaf u dewi yey hewti mela

Seyyid u aĝawu pili dewr u tarixi mela

Niribi ma numedar u ĥukmu verin u mela

Mendu eyru desti şari ma şaistum u mela

Zafî ma cahili mendi qewmu nezunu mela

Bari cahiley girun u keder u ax u mela

Nê çê ma 'eql u şu 'ur u nê tefekkuru mela

Ma seru talun u zulm u cewr u cefaw u mela

Meydu eyru cahiley ri mendu biwaru mela

Her çi pêru virtu şiyu tarixi xu munbiw mela

Ez se ku derdi mi zaf u mîci kuyun u mela

Qelb u siney mî birin u ĝem u keder u mela

Namus u ĝeyretu eyru biw sê palaxu mela

Ha çê din u ha mîletu quruciw seyrçi mela

Roc biyu ku çimi veyni ehli ĝeyreti mela

Ku bibu serbest u huri din u dunyay ma mela

Ez dexil u hividar u şef'etu rehmi mela

Vaci Allah u Muhemmed rari ma raştu mela

Sewti ismu nume persi vaci tı kumi mela

Mehmedu numey mı tu ri ez Hanirib ri mela

(Mela Mehemedê Nêribi, Diwan, r560 1-17 bêt)

2.18.6. Welat Êgmin

Welat ma welat êgmin o

Zaf şîrın zê şit dadi yo

Kuê welat ra buêya weş yena

Her vil u gul tedı yena

Vızvızê mêson êgmin a

Êgmin vejên vil u gul a

Mês bars don şın kue ra cuyên

Dar u ber ra êgmin virazên

Kuê welat Cebexçur şîrın

Zê şit dadi wo kue d' êgmin

Şiyêr ça hesrê welat oncên

Ğeyr welat zêrr ra nicuyên

Nomê welat bên Îstonbuel

Cuyayış xu tedı kên buel

'Urf 'adê welat xu ra gên

Nişon welat yin ser êsên

Von ma ayid in welati

Ayid in medeniyeti

Mezêl xu welat ıd vijnên

Mon herrê welat ıd qêldên

(Mela Faruq Baynal, Reywantiya İnson, r128, 1-10 bêt)

2.18.7. Nomê Arçug

*Ez gêraya gulon mon telê zerber
Mı gul u vil çinê nomê Arçug ser
Waron Arçug ra vil wısar ard pêser
Pêr hê buê rıhon don diwon Arçug ser

Niya pêra baxçê gulon dewê mı
Her ca ra bı vila zon bawkalon mı
Bın guret baxçê gulon u vilon mı
Pêrê sinayon ır wa biyer sılom mı

Pê miraz ‘eşq alawıt diwon arçugi
Diyar Zazon ra bı vila nuştê Zazaki
Guliston dewê ma ra yena yo zıngi
Nomê Arçug kot zon edebi

Nomê dewê ma nomo kılhon vêrin
Heşon tedı werdên murê u êgmin
Pabestê bajar Cebaxçuro zêrin
Dewê Arçug zozon Zazono vêrin*

(Mela Faruq Baynal, Reywantiya İnson, r108, 1-4 çarrêz)

2.19. Tewhid

Çekuya tewhid menaya “yoti” dı yena şıxulnayış. Hetê edebiyati ra zi şiiri ki pili u ezametê Homayi ra behs keni nameyê inan o. Eğleb terzê qeside dı yeni nuştış u sey cınsê qeside zi yeni zanayış. Tewrê tewhid bı zafî terzê menzum dı nusiyeni; feqet ge ge nesir zi nusiyeni. Şiiri tewhid u munacat piya yeni hesıbnayış. Şiiranê tewhid dı pa felsefe u kelam ca diyeno sıfet u nameyanê Homayi. Edebiyato klasik dı şiiri ki sıfetan u yewiya Homayi ra behs keni, nameyê inê şiiran o. Ini şiiran dı zat u piliya Homayi ra zi behs beno (İsen uêbin, 2009, r. 265).

Tewhid, tasawuf dı Homa u ey çiyi kê Homayi vıraşti inan yo qebulkerdış o. Yani, ey çiyi kê Homê xelq kêrd sey “eyni te dı eseni. ‘Eynı dı sêni ey çiyi kê tera eseni. Homa zi tecelliya xu xelqiyat dı mojneno ra (Canım, 2016, r. 387).

Tewrê tewhid ‘Ereb u Fars dıma zi edebiyatê Tırki u Zazayan dı ca geno. Hema hema tamamê kitabânê klasikan ey inî milletan dı muhtevaya İslamiyeti şıxulyena. Ina muhteva şıxulnayış dı dora ewılın ca diyeno piliya Homayi u qudretê Homayi. Edebiyatê ‘Ereb, Fars u Tırkan dı tewrê edebi dı tewhido ewılın ê kami yo? Cewabê ina pers belu niyo çımki eseranê zafın dı inê mevzuvi xu ri ca diyo.

Behsê tewhid, nuştayanê Zazaki dı ma eşkeni vac mebheso zaruri yo. Çımki nuştog ewılı piliya Homayi ra behs keno dıma despêkeno nuştayê xu.

Esero ewılın ê edebiyatê klasik ê Zazaki mewlidê Ehmedê Xasi “*Mewlidu’n-Nebiyi’l-Qureşiyi*” dı tewrê tewhid ca geno. Ino eser dı 14 mebhesi esti. Derheqê piltiya Homayi u sıfatanê ey dı ge ge qısmo arzi ge ge zi bı wesilê muhteva ameyo nuştış. Zê qısmanê *Bismillahirrehmanirrehim* (20Beyt), *Eno Mebhese Çınibiyayışê Eşyan u Sırrê Homa yo* (15 Beyt), *Eno mebhese Xelqê Pêxemberê Ma u Xelqê Eşyan* (28 beyt) dı tewrê tewhid dı bêyt esti.

“*Biyışa Pexemberi*”, Edebiyato Klasik ê Zazaki dı eserê diyın o. Ino eser yo mewlidêko. Mewlid, hetê Osman Esat Efendi ra ameyo nuştış. Ino mewlid dı muhtewaya tewhid dı bêyt esti. Labelê ino qısm, qısmo arzi niyo, beytanê 38-42 dı ca geno.

Mela Aziz Beki “*Diwon Çebeqçuri*” dı tewrê tewhid dı gelêk şiiri nuştı. Diwanê Mela Aziz Beki 10 qısman ra yeno meydan. Melayi, hetê mena ra şiiri xu abırnayi. Qısmo verin namê êy “*Xeritê Baweri*” yo. Ino qısm 17 şiiran ra ameyo meydan. Ino qısm dı bı zafî terzê tewhid dı şiiri esti. “*Vatê Hemd u Sena, Yêm Kâinat, Yotiyê ‘Aşiq u Me ‘şuq, Biyoti u Yoti, ‘Eşq Baweri, Qıymêt Bawêri, Qutsal Naziti, Celle Celaluke Ya Hu Ya Ellah, Ez Çomur Gon Ra Virazya, Ni ‘mêt Tu Niyên Omartış*”. 11 şiiri tewrê tewhid dı nusiyayi.

Wıharê “*Mewlidi Nebi*” Mela Kamilê Pueği zi mewlidê xu dı muhtevaya tewrê tewhid dı şiir nuştı.

Şair u nuştogê edebiyatê Klasik ê Zazaki Mela Mehemedê Neribi diwanê xu dı tewrê tewhid dı yo şiir nuştı. Ina şiir dı sıfati zati u subuti ê Homayi beni riyez.

Mela Muhammedê Kavari qey edebiyatê klasik ê Zazaki zaf bî qıymet o. Diwanê ey “Diwanê Mehemedê Kawari” pê ilm u westati ameyo nuştış. Şair, hetê edebi ra zaf hunermendo. Şiiranê ey dî hem melumatê dini esto hem zi westatiya edebiyati esta. Şiiri xu eğleb bî şıklê mesnewi nuştî feqet şıklanê binan dî zi şiiri ey esti. Hetê muhteva ra zi rengin o. Hem tewhid, munacat, pendname, hem zi mersiye u medhiye esti. Diwanê Kavari dî 46 şiiri esti. İnan ra hiri hebi tewrê Tewhid dî nusiyyi: *Behsê Pileya Homayi, Lekavi, Wesfê Homayi*.

Mela Kamilê Pueği, Mela Muhammedê Şêx Ensari, Mela Mehemedê Hezani, Mela Mehemedê Muradan, Mela Ebdulqadirê Muşeki, Abdullah Narin, Bilal Feqi Çolig u Mehmet Akif Demir zi muhtevaya tewhid dî şiiir nuştî.

2.19.1. Bismillahirrehmanirrehim

Ez bi bismillahi ibtida kena

Râziqi ‘âmân û xâsân piya kena

Rebbi hamd u şukri ancax tu ri bi

Kibr u medh u fexri piru tu ri bi

Çende ray bi masiwa bi hemdi ma

Labeli niri hisaban çendi ma

Hemd u şukri tû edâ qet nîbenî

Mâ serâ Rebbî ti zâni vînenî

Hâli miskin û feqîr û nâqisân

Rûreş û zerre siyâhi zey hesân

(Ehmedê Xasi, Mewlidu’n-Nebiyi’l-Qureyşiyi, r11, 1-5 bêyt)

2.19.2. Eno Mebhesê Çinibiyayişê Eşyan u Sirre Homa yo

‘Ewwuli Xellaqi kulli masiwa

Tim teni bi baş bizane binewa

Ni enu ‘erdu eni ‘ezmani bi

Ni periyy u cinni ni insani bi

Ni eni ruciw şewi ni nîzd u dur

Ni zemani ni mekani bifutur

Yâni nî hâcâw tiyâ enkâw verî

Qeş çinî bî hem çinîkî zey verî

Lâbelî fikr û teemmul qeş meke

EEqli heywânî ebed ver pî meke

(Ehmedê Xasi, Mewlidu'n-Nebiyî'l-Qureyşîyyî, r18, 1-5 bêyt)

2.19.3. Eno Mebhesê Xelqê Pêxemberê ma u Xelqê Eşyan o

'Ewwulli darey yeqini Rebbi ma

Kerde xelq u pa bi çar şaxi hema

Be'di cu yi Padişahi Sermedî

Henki nure xu girewt qey Ehmedi

Va: "Bibe Ehmed!" hema şahi Wedud

Şekli teyra tawuse ame wucud

Be'di cû nâ dâre ser Rebbu "l-umem

Zîkrî yî kerd bî hisâb nînu qelem

Be'di yî zîkrân hemâ Rebbi werâ

Ârde yew 'eyney heyâ nâ yî verâ

(Ehmedê Xasi, Mewlidu'n-Nebiyî'l-Qureyşîyyî, r20, 1-5 bêyt)

2.19.4. Biyişa Pexemberi

Goşê xo sernên cema't, Rebbê ma,

Kerd xezîne xo miyanî eşkera.

Kaf u nûn ard pêhet, emri kerd,

Bibi icad erd u azmin, germ u serd.

Nurdê xo ra kerdbi nûra Ehmedi,

Ey nuri ra xelq kerd ta Muhemmedi

Bado cey Adem xeliqna herrî ra
Ame oê nûr çaredê bedrî riwa
Bado Hewa bibî peyda, ame rew,
Çare di vinderdî zeyda menga new

(Osman Esat Efendi, Biyişa Pexemberi, r38-42 bêyt)

2.19.5. Yotiyê ‘Aşiq u Me ‘şuq

Ez nêzona ez tu ya ya ez ez a
Tu ez a ya ez tu ya se kom ez a
Ez tu sêni kuên zerrê çermê pêrin
Ma dî gon piya don xu ra puestê zerin
Wurd gon bên yo kuên zerrê çermê cesêd
Çar guêş bên yo veng kırışên sêr sâri d’
Wurd mêzg bên yo riyê bulbul xu ca kên
Wurd zêrr bên yo gul û sunbul xu şa kên
Çar dêst bên yo herkes ir bên destegir
Çar ling bên yo herkes ir bên paştigir
Zê Şêx Ekbêr nêvona ez ‘wucud o’
Belê ez zê ‘eziz vona ‘westa yo’

(Mela Aziz Beki, Diwon Cebexçuri, r 26, 1-6 bêyt)

2.19.6. Biyoti û Yoti

Zêrr raşta yo têk sinena gueş ay dîdîn a nêkuena
Ge zê zıraj ha wonena ge zê bulbul ha nurnena
Zêrr sinayê xu sinena esla tera nêverena
‘Erd û ‘ezmon piyêr bid’ a zêrr zêrr rênê yi ser mîrena
Bênd hot felekön ‘ezmon ho zerrê deston sinayê yê d’
Meftê bêr heşt şrdowson ho zerrê deston êrcayê yê d’

Zêrr xu kerd têxt sinayê xu r' yo bin nêşken vêj têxt yi ser

Her çi awir zerrê ma dır vêrsi ay ko ho têxt xu ser

Çitê vizêr çin êr bi zaf yi raşt a bi zê rêsm vêrsi

Awir sinayê zerrê ma d' vira vîrsa bi yo vêrsi

(Mela Aziz Beki, Diwon Cebexçuri, r28, 1-5 bêyt)

2.19.7. Ni 'mêt Tu Niyên Omartîş

Her çi biyer zon şew ruej ya Reb ni 'meton tu bigr bîmar

Ta seher suwê qiyomet pê henzar zon tîm bîmar

Rênê ço nêşken se ra yo holiyê tu raşt a bîmar

Şukr yo holê tu nênc a pê qîrbon henzar diyar

Aşm û ruej tu kêrd xizmetkar qê gulîston Ademi

Hor û hewê 'ezmon tu da bueston deştê Haşemi

Tu astarê ma r' kêrd çîla tu tarîti şew kerd vîla

Gul û bulbul tu kêrd heval qê Şîrîn û Zîn û Leyla

Tu muz û guaz û qawun dê tu sir û şa û şawun dê

Tu siyêz û xox û xîyar dê tu muri û mişmiş û tûy dê

(Mela Aziz Beki, Diwon Cebexçuri, r58, 1-5 bêyt)

2.19.8. Bismillahirrehmanirrehim

Pey Allay Mewlîd Nebî xwi r' wûneno

Allah wahar canûn û camîdûn o

Weqta g' Allay waştî g' mexluq yi vînu

Pey emrî "kun" 'erd û ezmûn ard meydû

Allah zat û sîfetûn xwi d' yo ten û

Bê yi çewnê Reb nêken, nêvînenû

Sey dînya zaf çî viraşt, hey êsenî

Aşm û ruej, seyyarey, astareyî

Çi ko şima pey çimûn xwi vînenî

Qey şima ya virazyo, hem bizûnî

(Mela Kâmil Puexi-Mewlidi Nebi, 1-5 bêyt)

2.19.9. Behsi Zıkri Zazaki Ma Vatu

Vaci Allah Allah est u mexlukat pêru yey dest u

‘Emri ma kerdo elestu vaci Allah bila hile

Vaci Allah Allah yew u bêşerik u yo zudew u

Ma hemd biki roc u şewu hemd u sena bila hile

Vendi Allah ma bi heqi zun u çeney ma bileqi

Qelbo safiy u mutteqi vendi Allah bila hile

Vaci Rebbi Rebbi Rebbi roc u şeri ma ku debi

Peyna peyni ma ku se bi vendi Allah bila hile

Şewew şunu seherun di ma ha rehmay Allah mun di

Vendi Allah subhew şundi vendi Allah bila hile

(Mela Mehemedê Neribi, Diwan, r 475 1-5 bêyt)

2.19.10. Behsê Pileya Homayi

Ya Rebbi tî çiqas pili, pileyê to nena vatiş

Ger ma ‘emrê Nuhi bike, nevinderi bero vatiş

Bero vatiş pileya to, yew çiniko hembere to

Bêortax i, bêheval i, ma iman arda bi to

Ma imon ardo tî bêwi, bê to çike qet çiniwi,

Tî verin i, tî peyin i hem bê dayi u hem bê pi wi

Hemd u sena wa tor ê bi, t oma viraşti herri ra

Yewi to dir ardim nêke, ihtiyaci çinbi yewi ra.

Yew çiniko benzere to, viraştişê alemi de

Alem heme mexluqê to, hem erd u hem ezmani de.

(Mela Muhammedê Kavari, Diwanê Muhammedê Kavari, r 1, 1-5 bêyt)

2.19.11. Lekavi

*Ya Rebbi tı çıqas pıl i, tor ileri yew çin o
Tı ware qewetê zafî, hemberê to yew çin o.
Yew çiniko hembere to qulhuwellah vatişe to,
Tı veren i, tı peyen i, ma iman ardo bi to.
Ma imon ardo bı müşef, bawerê ma cı rê sey sedef
Ê dıma kitab çiniko, ma xo kerdo hedef
Hedefe ma çarberê t oma, biger xo rê pa bıberme
Emel çin o ta'et çino, huzur' xo de ma mede şerme.
Ta'et çin o, ma gunehkar i, rehma to tım hêvidar i
Rehma xo tı ma nêkeri, ma bêkesi, hem bêwari.*

(Mela Muhammedê Kavari Diwanê Muhammedê Kavari, r 56,1-5bêyt)

2.19.12. Wesfê Homayi

*Ya Rebbi hemd u sena to re bi, hezar nebeso end
To ma çiko çinibiyayiş ra key peda, to teni ferd.
To muslumanti kerd nesibê ma, pileya xo
Lazımo zıwan vajo pileya to, ta ebed
Tı teni yi, yew çiniko heval u hogirê to, ebed
Bê to yew çiniko te ra çikê bıwazo bıko meded.
To vato veyndine min, cewabê şima ez go bîdî
Ma go veynda to, biz ari u hewari bike meded
Nina vatiş piliye to, ger ma vaje heta ebed
Tı yew i, tor ê çin ê dayi-bayi, eyal hem weled.*

(Mela Muhammedê Kavari, Diwanê Muhammedê Kavari (r 2-3, 1-5 bêyt)

2.19.13. Mewlidê Nebi

*Weqta g' Allay waştı g' mexluq yı vinu
Pêy emri "kun" erd u ezmun ard meydu*

Allah zat u sıfatun xwî d' yo ten u
Bê yî çewnê Rab nêkeni nêvinenu
Sey dinya zaf çî viraşt hêy êsêni
Aşm u ruej, seyyarêy, astarêyi
Çi ko şima pey çimûn xwî vînenî
Qey şima ya virazyo, hem bizûnî
Hemd û şikir Allay xwî r' dewam kirîn
Şewûn, ruejûn tim vajîn, terk mekirîn

(Mewlidi Nebi- Mela Kâmil Puexi, r 1,2-6 bêyt)

2.19.14. Sifatê Ellah Heçi Zatiyey Jey

Sifatê ê zati bizani b'ûmar
Wucud u te ra yew qidem zî b'ûmar
Ê hirin beqa wo ti rind zi bizan
We wehdaniyet ki çehar bi 'eyan
Muxalifetûn lî'l- hewadis heman
Bi yew çî qe nêmaneno ti bizan
Ti inca îsab ki ki panc bî tamam
Ê şeşî ino yo binefsê xu qiyam
Înan kerdiş o fer biyo ma ser o
Bi anî inên ma hemîn pêsero

(Mela Mehemedê Şeyx Ensari, Raro Raşt, r 48, 1-5 bêyt)

2.19.15. Ino Mebhesê Sifatê Selbiy w'

Sifatê ki neqsi çinîk i bizan
Di Homay di qet 'en ti bê şek bizan
Çinîk o de ri ne misal u mu'în
Ne mani ' ne hember çin o ey emîn

Çinîk î de rî him cîhat û zeman
Ne vernî ne peynî ne hewn û mekân
Ne may û ne pê ne zî ewlad, cenî
Di Homay hete qe inî yew çin î
Simatê ki neq î çiqas ki 'eded
Benî se çinîk î di jey di ebed

(Mela Mehemedê Şeyx Ensari, Raro Raşt, r 49, 1-5 bêyt)

2.19.16. Eqidenameyê Mela Mehemedê Hezani

Eşhedû en la îlahe îllallah
Hem Muhammedun resûlullahê şah
Qeybê Homay hewt sîfatê zatîye
Estê vace hem bibi pê nacîye
Vînenî, zana wo, hem goşdar o zî
Hem xeberdan, qadir o hem sağ o zî
Waştîşê yê zî biwazo hewt temam
Qey Muhammedî selat û hem selam
Ruknê diyîne nimac o ey cuwan
Wacib o ti tim bike ferz o, bizan

(Mela Mehemedê Hezani, Eqidenameyo Zazaki (r38, 11-15 bêyt)

2.19.17. Mewlidî Zazakî

Allah, numê xaliqî mawo 'elim,
Hem 'ezim u hem kerim u hem rehim.
Ma pê yi dest kerdi mewlidi nebi,
Ay hebibi, ay tebib, ay umm.
Hemd u şukr u medh u fexri tim dewam
Rebbi ma ri zu'l-celali bi't-temam.

*Yi ma kerdî ummetê Ehmed' hebîb,
Ay nebîyî, ay resûlî, ay tebîb.*

*O resûl ku serwerî pîyor enbîya,
Dilberî ay ewlîya û esfîya.*

(Mela Mehemedê Muradan Mewlîdî Zazakî, r18, 1-5 bêyt)

2.19.18. Behs Bismillahi

*Ma keni hemd u sena êy musulman
Yi do ma Pêyğemberi axir zeman*

*O Allah o yi hidayet dawî ma
Ni'meti wêş dini Îslam dawî ma*

*Ni'meti yi sêr pêru ni'metuni
Minneti yi sêr bitun minnetuni*

*La ma imun ardu bî Rebbi 'ezim
Ma muşerref bi, bî Qur'ani Kerim*

*Ya ilahi xaliqu erdu sema
Tî muhafîze bîkêr ma ra bela [ma bela ra]*

(Mela Ebdulqadirê Muşeki- Mewlidê Nebî, r 6,2-7 bêyt)

2.19.19. Behsê Hemd u Piltiyê Humay

*Wî yow, yowê yî ra ma şubhe nikên
Eşhedu vun ma enê r' şehadet kên*

*Qêlb kum id bîb guerê yo dêrzin imun
Yî ra tersên dunya d' piyor zalimun*

*Kum id çînu imun Rebbu'l-'elemin
Hal yî ben zaf xîrab ız hêywax lemin*

*Allah zaf pîl vun ma qarşî kafîrun d'
Ters virazyen pê enê qêlb zalimun d'*

Allah zaf pil, pilê yî r' hesab çin u

Eg tî enê bîzun tu r' 'ezab çin u

(Abdullah Narin -Mewlidê Nebî, r10, 16-20 bêyt)

2.19.20. Pe Nomê Homê ko Rehman u Rehim u

Hemd u sena ez qey zatê tu kena

Şukr o spas qêy ni 'meti ca ana

Lailahe Îllellah pê qelb vona

Şeriki ra pak o munezzeh zona

Ya Homawo tiwê Wahar Qur'oni

Ya Îlahi tiwê mub'is Resuli

Ya Homawo tiwê mu'iz mümini

Ya ilahi tiwê muzil kafiri

Ya Homawo tiwê tewwab gunoni

Ya ilahi tiwê settar eyboni

(Bilal Feqi Çolig- Mewlidê Pêxîmbêr Qêy Tutonê Zazon, r 7,1-5 bêyt)

2.19.21. Pe Nomê Homê ko Rehman u Rehim u

Vesefnayışu hamd u şukur tur i

Hem tu vişîr yownayra inçî dîr i

Hem Rahman u hem Rehim u hem Salım i

Hem Helim u hem azzim u alım i

Herçi wari ruhîrî tî razîq i

Tî nasînnîk yî nişnî peyda bîk i

Çınawk estu tu hemîrî Xalîq i

Wehari her çi yî her çîr malîk i

Tî wari feqîronu bîndestonî

Heqe yîni zalîmor nîverdonî

(Mewluda Zazakî Mehmet Akîf Demîr, r3, 3-7 bêyt)

NETİCE

Nuşteyanê edebiyato klasik ê Zazaki dı 24 kitabın dı ma 19 tewri tesbit kerdi: Eqidename, behariye, gezewetname, hicviye, hilye, ‘iydiye, luğez, qisesê enbiyayan, meqtel, medhiye, mersiye, mewlid, mi’raciye, munacat, neet, pendname, siyer, şehrengiz u tewhid i. Kitabı kê ma tedqiq kerdi, tewrê edebi dı 268 numuneyi tesbit biyi.

Behariye: Termê tewrê behariye hema hema tamamê şîiran dı wertax i. Gul u bîlbîl, buyê vîl, hewayê serê sıbê, ‘ezman u pak, heşinayê welat ueb mezmuni şîiranê behariye yi. Bahariye, tewrê edebiyatê Klasik a labelê edebiyato klasik ê Zazaki dı bila muhtevaya dini muhtevaya bin hetê nuştoğanê Zazaki ra zaf reğbet nêdiyo. Tewrê behariye dı 2 şairanê ma şîiri nuşti. Mela Aziz Beki 4 şîiri nuşt; Mela Mehemedê Neribi zi yo şîir nušta.

Eqidename: Goreyê Îmamê Şafii 60 ferzi esti: 5 fêrzi Îslam, 6 fêrzi iman, 6 fêrzi desmaj, 3 fêrzi gûsul, 5 fêrzi teyemum, 6 fêrzi vêri nımaj, 6 fêrzi esnayê nımaj, 3 fêrzi esnayê nımaj ey betalkerdış, 4 fêrzi rueci, 3 fêrzi zıka, 6 fêrzi hec, 2 fêrzi helal u heram u 5 wext nımaj. Ino kitabın dı eğleb 60 ferz yeno vatış. Ini kitabın dı eqaidê dinê Îslam bî şıklê nazm nusiyayo. Tewrê aqaidname dı edebiyato Klasik ê Zazaki dı Muhammedê Şêx Ensari, Mela Mehemed Eli Huni, Mela Mehemedê Hezani, Mela Mehemedê Neribi u Ali sizer 5 şîiri nuşti.

Ğezewatname: Tewrê ğezewatname dı edebiyato klasik ê Zazaki dewlemend o. Bî wesileyê herbanê Peyxemberi dinê Îslami tebliğ beno. Mılla Cımayo Babij, Mela Ebdulqadirê Muşeki u Mela Orhan Sekaronij derheqê seferan u herbanê Peyxemberi dı 17 şîir nuşti.

Hicviye: Xaxkerdış, yarikerdış, hicvkerdış gorê dinê Îslami çiyêko hol niyo. Ino sebeb ra hicv, edebiyato klasik ê Zazaki dı xu ri ca nêdiyo. Mela Aziz Beki diwanê xu “ “Diwon Cebexçuri” dı ca da yo yo hicviye. Ina hicviye zi derheqê Ömer Heyyam dı nušta. Ömer Heyyam vano qederê insan, insan dest dı yo. Mela Ebduleziz zi ino fikrê Heyyam ra weş niyo. Dunya dı çı beno çı nibeno hayê Xeyyam pê çinya.

Hilyê: Dinê Îslami, resmkerdîşê Peyxemberi men kerdo. Resm men biyo ino sebeb ra şıkl u şemalê Peyxemberi vatîş tasvîb nîbiyo. Edebiyatê klasik ê Zazaki hetê hilye dî zeif mendo. Mela Ebdulqadirê Muşeki, Şêx Muhemmed Şêx Ensari u Mela Orhan Sekaronj her yo yo şîir nuştî.

‘Îydiye: Rueşon, keyf o, rueşon merasim o, rueşon qırbon bîrnayîşo, rueşon hec o, rueşon tekbir ardîş o, rueşon, şekerê tutan o, rueşon sîlayê rehm o, rueşon ziyaretê mezelan o. Eseranê Zazaki ê Klasiki dî rueşanê dini dî 3 şîir amêyi nuştîşî. Mela Mehemedê Neribi yo şîir nuştî, Mela Faruq Baynal 2 şîiri nuştî.

Luğez: Luğez, yo tewrê edebi ey edebiyatê Farisan a. Farisan ra edebiyate şaran ra biya vîla. İcrayê ina tewr hunerê edebi wazena. Hakîmiyetê zîwanan wazena . Sebebê ini muşkilatan ra tewrê luğez edebiyatê klasik ê Zazaki dî zaf ca nêgureto. Mela u aqademisyen Mela Aziz Beki tewrê luğez dî yo şîir nuştî. Bila Mela Ebduleziz zobina numune ino tewr edebiyato klasik ê Zazaki dî tesbit nêbiyo.

Meqtel: Tewrê meqtel dî, edebiyato klasik ê Zazaki dî 3 nuştîyi ameyi nuştîşî. Ini nuştîyan ra 2 hebi Mela Eli Huni, 1 zi Mela Mehemedê Neribi nuştî. Ini şîiran dî derheqê Hz. Huseyin u Kerbela dî melumat diyeno u decê zerra insanen ra behs beno. Ino tewr edebiyato klasik ê Zazaki dî rind nusiyayo u numuneyi ki diyayi ini hetê şıkl u çarçîwaya tewrê edebi ra raşt î.

Medhiye: Mela Ehmedê Xasi, Mela Mehemedê Neribi, Mela Mehemedê Kavari Mela Eli Huni tewrê medhiye dî 6 şîir nuştî. Mela Xasi, qey dadiyê şît ey Peyxemberi Helima nuştî. Mela Eli Huni, qey tornê Peyxemberi Hz. Hesenî nuştî. Mela Neribi u Mela Kavari qey seydanê xu şîiri nuştî.

Mersiye: Coğrafyaya ma dî şîwen çîrê kê m nêbiyo. Merdeyan dîma şîwen sarê cınaza dî dest keno pê serê mezeli dî dewam keno. Şîwen derbaziya wext dî beno şîir u mersiye, kuwenu şîiran u şairan fekî. Edebiyato klasik ê Zazaki dî goreyê tesbitanê ma 14 mersiye yi nusiyayi. Mela Aziz Beki, Mela Muhammedê Kavari, Mela Eli Huni u Mela Mehemedê Neribi tewrê mersiye dî şîiri nuştî. Ino tewr dî Mela Neribi 9 şîiri nuştî.

Munacat: Şîiri tewrê munacat hema hema tamamê eseranê Klasik ê Zazaki dî ca gêni. Çîmkî ef waştîş her daim gereka biyero vatîş. Destpêkerdîşê yo guri dî xelasnayîşê yo guri dî, dua dî, teng dî, hirayi dî her daim munacatê Îlahî yeno kerdiş.

Goreyê tesbitanê ma ını eseri kê ma tedqiq kerdi 10 nuštoğan 15 şiir nuşti: Mela Ehmedê Xasi, Osman Esad Efendi, Mela Eli Huni, Mela Kamilê Pueği, Mela Aziz Beki, Mela Ebdulqadirê Muşeki, Mela Mehemedê Neribi, Abdullah Narin, Muhammedê Şêx Ensari u Mela Faruq Baynal.

Neet: Heskerdişê Peyxemberi, temamê heskerdişanê binan ser dı yo. Yı ziyedêr mo kainat dı kes nêamo heskerdiş. Peyxember, delali yo, fexrê kainat o, wıharê Qur'ani yo, rehberê Bısılmanan o. Sitayişê Peyxemberê ma Edebiyatê Zazaki dı xeyli ca gureto. Tesbitanê ma gore, 10 şairan 13 şiiran tewrê neet dı şiiri nuşti. Mela Ehmedê Xasi, Osman Esad Efendi, Mela Kamilê Pueği, Mela Aziz Beki, Mela Ebdulqadirê Muşeki, Mela Mehemedê Neribi, Mela Mehemedê Muradan, Abdullah Narin u Mela Faruq Baynal.

Mewlid: Bıyişê Peyxemberi qey kainati yo mijdon a, qey alemon rehmet o. Wext U ame dunya, qesrê Busra rıya, adırê mecusiyan şı hona, Guelê Taberi bi zıwa, puti Ke'bi fek şı 'erd. Wext U ame dunya cıhan dı nur bı peyda, 'erd u 'ezman biruqya, 'Ereb u 'Ecem bi bıra, vara u verg piya çerê. Weledyayişê Peyxemberi qey insanan yo destpêkerdiş o. Şair u nuštoğanê Zazaki derheqê bıyişê ey dı 14 nuşteyi arzi nuşti. Mela Ehmedê Xasi, Osman Esad Efendi, Mela Eli Huni, Mela Kamilê Pueği, Mela Ebdulqadirê Muşeki, Mela Mehemedê Neribi, Abdullah Narin, Muhammedê Şêx Ensari ,Mela Faruq Baynal, Mehmet Akif Demir, Bilal Feqi Çolig.

Mi'raciye: İsra u Mi'rac, mucizyê Peyxamber i, delilê peyxembertiya ey i. Mescidê Harami ra Mescidê Aqsa uca ra zi Sidretu'l-munteha şiyayiş şiiranê Zazaki klasikan dı ca gureto. Mela Ehmedê Xasi, Osman Esad Efendi, Mela Eli Huni, Muhammedê Şêx Ensari, Mela Mehemedê Hezani, Mela Orhan Sekaronij u Mela Faruq Baynal derheqê İsra u Mi'rac 8 şiiri nuşti.

Pendname: Resuli Homayi vano “din, nesihet o”. Bawêriya ma ına wa, din nesihet kerdiş o, din qey xelasa mu'minan tebliğ o, din şirêr kerdiş o. “Nesihet, tebliğ u şiretkerdiş” hem rehet o hem zi bı tesir o. Nuštoği bı wesileyê şiiranê xu hem nesihet keni hem zi tebliğ keni. Edebiyat qey tebliğ u şiret yo vasiya yo. Edebiyato klasik ê Zazaki dı tewro dewlemend pendname yo. Goreyê tesbitanê ma 72 hebi misali pendname kitabın dı ca gureto. Diwanê Mela Kamilê Pueği u Mela Orhan Sekaronij

sarı ra heta peyniya kitabın tewrê pendname dı nusiyayi. Diwanê Pueği dı 22 şiiri; diwanê Mela Orhan Sekaroniji dı 21 şiiri tewrê pendname dı ca geni.

Qisesê enbiya: Qur'ano Kerim dı nameyê 28 peyxemberan viyeren. Aye têkîn sadı name viyeren sey hikayeya Hz. Adem, İbrahim, Musa, İsa u Yusuf ayê têkîn zi bı hikayeya Peyxemberti viyeren. İnı qısê qeybê şîrê, nesihet u tebliğ bı tefsîl yenî tehkiye kerdış. Edebiyato klasîk ê Zazakî dı ino tewr qasê edebiyatê mîletanê binan rêgt nêdiyo. Heta ewro goreyê tesbîtanê ma hîrî kısasê enbiya nusiyayi: Mela Eli Hunî 2 qıseyî nuşti, yo derheqê Hz. Yusuf u Zelixa dı yo zi derheqê Hz. Suleyman u Belqıs dı nuşt a. Mela Mehemedê Neribî zi Derheqê Hz. Yusuf u Hz. Ye'qub dı nušta.

Siyer: Siyer, biyayışê Peyxembêr yo, sewırtiyê Peyxember ya, cıwantiyê Peyxembêr ya, ticaretê Peyxembêr ya, zewacê peyxember ya. Siyer mığarê Hira wa, kuey Nur ya, muhatabê emrê “İqra” wa, siyer koçê medina wa, siyer İsrâ- Mi'rac a, siyer herb u seferanê Peyxembêr ya. Siyer cuyayış u tebliğê Peyxember ya. Derheqê tewrê siyer dı edebiyato klasîk ê Zazakî dı 2 kitabî arzi nusiyayi. Milla Cımayo Babij u Mela Orhan Sekaronij bı nameyê Siyerê Nebî kitabê siyer nuşti.

Şehrengiz: Şehrengiz egleb rındiyê welat, rındanê welat, cuyayışê insanan u zerguniyê tebi'et ra behs kenî. Mela Aziz Bekî derheqê sukanê mubarekan dı 3 şiiri, derheqê welatê xu Çolig dı 2 şiiri nuşti. Mela Mehemedê Neribî yo şiir derheqê welatê xu Nerib dı (nehiyeya qezaya Hani ê Dıyarbekir) nušta. Mela Kamile Pueği qeybê şîriniya welatê xu Çolig yo şiir nušta. Badi inan nuštoğî pêyn Mela Faruq Baynal derheqê dewê xu Arçug 5 şiiri, sukê xu Çolig ser dı zi yo şiir nušta.

Tewhid: Kelimeya tewhid, “La ilahe İllallah” bila Homayî Homa çini yo. İlah encax Homa wo. İnâ bawerî, teslim biyayış, iman qeybê İslam şerto verino. İnô şêrt gerekî biyeru ca kê huviyetê Bıslımanti qebul bıbo. Piliya Homayî, yotiya Homayî, sıfatî ey ê zatî u subutî eseranê Zazakî dı yenî tebliğ kerdış. Mela Aziz Bekî ina mecra dı riyeza verin dı yo. Tewrê tewhid dı 11 şiiri nusiyayi. Mela Ehmedê Xasî, Osman Esad Efendi, Mela Kamilê Pueği, Mela Mehemedê Neribî, Mela Muhammedê Kavari Muhammedê Şêx Ensari, Mela Mehemedê Hezani, Mela Mehemedê Muradan, Mela Ebdulqedirê Muşekî, Abdullah Narin Bilal Feqî Çolig u Mehmet Akîf Demir ino tewr dı şiir yan zi bêyt nuşti.

ÇİMEYİ

Aça, M., Gökalp, H., Kocakaplan, İ. (2012). *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*. Kasit.

Apuhan, D. (2022). *Molla Mehmet Demirbaş Divanı*. Vir.

Bilal - Feqi Çolig (2012). *Mewlidê Peximbêr*. Diwan.

Bilal Feqi Çolig (2014). *Tefsirê Qur'onê Kerim Zazaki*. Astun.

Calvino, İ. (2012). Klasikleri niçin okumalı (çev.: Kemal Atakay). YKY.

Canım, R. (2016). Divan Edebiyatında Türler (neşirê 5.). Grafiker.

Çiftçi, M. (2024). *Eqidetu'l İmani yê Hezani*. Peywend.

Demir, M.A. (2017). *Mewluda Zazaki*. Bangaheq.

Dilçin, C. (1999). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* (neşirê 5.). TDK.

Ehmedê Xasi (2013). *Mewlidu'n-Nebiyi'l-Qureyşiyi* (amedekar: Roşan Lezgin). Nubihar.

Erdoğan, M. (2020). Mewlid u Eqîde Yê Mela Muhemmedê Muradanî. Bingöl Üniversitesi, YDE, (teze lisansê berzi)

Fayda, M. (2009). Siyer ve Megazi. *TDV İslam Ansiklopedisi*. c. 37, 319-324.

Gökçe, B. (2019). İlk örneklerinden günümüze dünya edebiyatı (zereyê dünya edebiyatı araştırmaları dı), 1-16.

İpekten, H. (2010). *Eski Türk Edebiyatı; Nazım Şekilleri ve Aruz* (neşirê 12.). Dergah.

İsen, M. (ed.) (2009). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Grafiker.

Kaya, B.A., Yılmaz, O., Coşkun, V. S., Kaplan, O. (2020). *Klasik Türk Edebiyatı Temel Bilgiler* (neşirê 3.). Kesit.

Kesik, B. (2016). Osmanlı edebi metinlerini anlama kılavuzu. Kesit.

Kılavuz, A. S. (1989). Akaid, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 2, 212-216.

Kirkan, A. (2018). *Biyışa Pêxemberi Ya Osman Esad Efendi u Destpêkê Edebiyatê Klasik yê Kırmancki*. Vate.

Mela Aziz Beki (2015). *Diwon Cebexçuri*. Neşirxaneyê Universiteya Bingöl.

Mela Ebdulqadirê Muşeki (2020). *Mewlidê Nebi* (hedrekar: Murat Varol). Vir.

Mela Faruq Baynal (2021). *Diwanê Arçugi* (hedrekar: Murat Varol). Vir.

Mela Faruq Baynal (2024). *Raywontiya Înson* (hedrekar: Murat Varol). Vir.

Mela Kamil Pueği (2003). *Mewlidî Nebi* (transkripsiyon: W.K. Merdîmin).

Mela Kamilê Pueği (2020). *Diwan* (hedrekar: Murat Varol). Vir.

Mela Mehemed Eli Huni (2004). *Mewlid - Yusuf u Zelixa - Qesideyê Kerbelayi*. Vate.

Mela Mehemedê Kavari (2004). *Diwanê Muhammedê Kavari*.

Mela Mehemedê Muradan (2003). *Mewlidî Zazakî*. Vate, 21, 18-32.

Mela Muhemmedê Kavari (2023). *Risaleyê Kavari* (hedrekar: Murat Varol). Vir.

Mela Orhan Sekaronij (2023). *Diwan* (hedrekar: Murat Varol). Vir.

Mela Orhan Sekaronij (2023). *Siyerê Nebi* (hedrekar: Murat Varol). Vir.

Milla Cımayo Babij (2009). *Sîyerê Nebî*. Nubihar.

Muhammedê Şêx Ensari (2018). *Raro Raşt u Me'lumatê Diniye* (amedekar: Bilal Zilan) Nubihar.

Narin, A. (2021). *Mewlidê Nebi* (hedrekar: Murat Varol). Vir.

Onay, A. T. (1996). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*. MEB.

Özdemir, E. (1994). *Türk ve dünya edebiyatı (kavram – dönemler – yönelimler)*. Kültür Bakanlığı.

Pala, İ. (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (neşirê 3.). Akçağ.

Pala, İ. (2006). *Nasihatname*. TDV İslam Ansiklopedisi, c. 32, 409-410.

Parlatır, İ. (2012). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Yargı.

Sizer, A. *Serüven-i Mahşeri*.

Şahin, M.S. (2022). Kısas-ı Enbiyâ. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 25, 494-495.

Uzun, M. İ. (2020). Mi‘Râciyye. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 30, 135-140.

Yeşilkaya, Ş. (2014). Edebîyata Kirdkî de Mewlîd û Mehmed Elî Hunî. Bingöl Üniversitesi, YDE, (teze lisansê berzi)

Yiğit, İ. (2011). Tebük Gazvesi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 40, 228-230.

Zilan, B. (2018). Şêx Muhemmedê Ensarî - Raro Raşt u Me’lumatê Diniye. Nubihar.